

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى بويىچە تە
باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

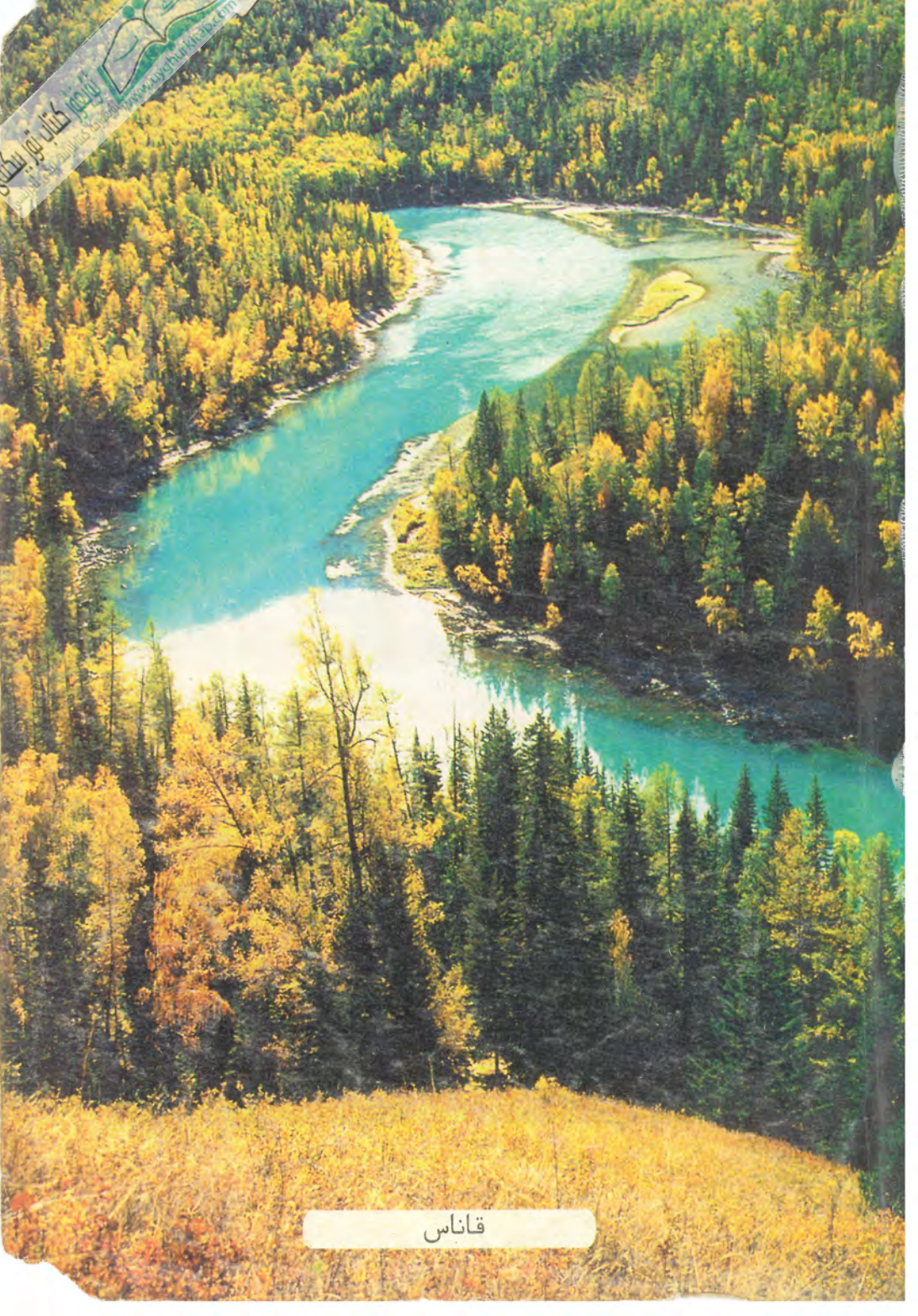
تەدەبىيات

10 - قىسىم

10

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

قانس

سېلىم بوۋاينىڭ ھەيكىلى

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى بويىچە ئالتە يىللىق
باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

ئەدەبىيات

ئۇيغۇر تىلى
دەرسلىك

10 - قىسىم

تۆمۈر ئەمىن
ئىسمى
5 - يىللىق
3 - سىنىپ

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

نۆزگۈچى : سائادەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى : يالقۇن روزى
بىرلەشتۈرۈشچى : ئابدۇرېھىم ئا
ئىمىن : سائادەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى : يالقۇن روزى
مەسئۇل كوررېكتورى : ئابدۇرېھىم ئا

九年义务教育六年制小学课本

语文

第十册

(维吾尔文)

*

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى باسنى

*

فورماتى : 890×1240 ، 1/32 ؛ باسما تاۋىقى : 5.75

2005 - يىل 10 - ئاي 2 - نەشرى

2005 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلىشى

تىراژى : 176 909 - 1

ISBN7 - 5370 - 5933 - 0

باھاسى : 3.58 يۈەن (维课) G * 2151

نەشر ھوقۇقى بىزدە ، باشقىلارنىڭ كۆپەيتىپ بېسىشىغا بولمايدۇ .
بېسىش - تۈپلەش سۈپىتىدە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ .

ئادرېس : ئۈرۈمچى شەھىرى غالىمىيەت يولى 169 - قورۇ

پوچتا نومۇرى : 830001 ؛ تېلېفون : 2863761 - 0991

نەشرىياتتىن

بۇ دەرسلىك ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ، باشلانغۇچ مەكتەپ «تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتۇش پروگراممىسى» نىڭ تەلىپى بويىچە نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن 1991 - يىلى تۈزۈپ چىقىلغان . ئاپتونوم رايون - لۇق مائارىپ كومىتېتىنىڭ «مىللىي تىل - يېزىقتىكى دەرسلىكلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ۋاقتلىق گۇرۇپپىسى» تەكشۈرۈپ چىقىپ ، شۇ يىلىدىن باشلاپ «سناق دەرس - لىك» قىلىپ قوللىنىشنى بېكىتكەن .

بۇ دەرسلىك 1991 - يىلىدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر تىل - يېزىق سىستېمىسىدىكى باش - لانغۇچ مەكتەپلەردە ئىزچىل قوللىنىلىپ ، ئەۋلادلارنىڭ تىل - ئەدەبىيات ساپاسىنى يېتىلدۈرۈش جەھەتتە ئۆز رولى - نى كۆرۈنەرلىك جارى قىلىپ كەلدى .

بۇ قېتىم ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئوقۇتۇش ئەمەل - يىتى جەريانىدا تەتقىقاتچىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار بۇ دەرسلىك - نىڭ مەزمۇنى ، ئىلمىيلىقى ، ئىدىيىۋىلىكى ۋە سىستېمى - سىنىڭ شۇ يىللىقتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا ئۇيغۇن بولغان ياكى بولمىغانلىقى ھەققىدە يەتكۈزگەن پىكىر - تەلەپلەر ئاساسىدا تۈزىتىشكە تېگىشلىك مەسىلىلەر تۈزد - تىلدى . شۇنداقلا ، ساپا مائارىپىنىڭ ۋە يېڭى دەرس ئىدى -

يېسىنىڭ تەلىپىگە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە لايىقلاشتۇرۇلۇپ، قۇرۇلما، مەزمۇن ۋە كۆنۈكمە سوئاللىرى مەلۇم دەرىجىدە تەڭشەلدى. بۇ ئارقىلىق كەڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى ساپا مائارىپىنىڭ تەلىپى ۋە يېڭى دەرس ئىدىيەسى بويىچە تۈزۈلگەن تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكلىرى بىلەن رەسمىي ئۇچراشقاندا تېز ماسلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش مەقسەت قىلىندى.

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

2005 - يىلى 10 - ئاي

مۇندەرىجە

- 1 * . نورۇز قوشىقى .....
- 4 . قارلىغاچلار .....
- 8 . باش ئەتىياز .....
- 11 . بىرىنچى مەشىق .....
- 15 . جىنخۇادىكى قوش ئەجدىھا غارى .....
- 20 . قاناس كۆلى .....
- 24 * . دولان راۋابى .....
- 27 . سېلىم بوۋاينىڭ ھەيكىلى .....
- يېزىقچىلىق
- 36 . ئەسەر تەرتىپىنى بىلىۋېلىش لازىم .....
- 39 . ئىككىنچى مەشىق .....
- 42 . لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى تېزلىكتە ئېلىش .....
- 49 * . ھايات - ماماتلىق پەيتتە .....
- 57 . يامغۇر يېغىش ئالدىدا .....
- يېزىقچىلىق
- 60 . ۋەقەلىكىنى راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يېزىش .....
- 64 . ئۈچىنچى مەشىق .....
- 68 . بۆدۈنە .....
- 79 . قۇشلار جەننىتى .....

يېزىقچىلىق

- 85 ..... تىنچ ھالەت ۋە ھەرىكەتچان ھالەت.....
- 89 ..... تۆتىنچى مەشىق .....
- 92 ..... 13 . سۇغا سەكرەش .....
- 98 ..... 14 . يىلان ۋە زىرائەت .....
- 102 ..... 15 . كۆكلىگەن ئۇلاق .....

يېزىقچىلىق

- 113 ..... شەيئەلەرنىڭ باغلىنىشىغا دىققەت قىلىش لازىم.....
- 116 ..... بەشىنچى مەشىق .....
- 120 ..... 16 . چۈجە بىلەن سېغىزخان .....
- 124 ..... ئالتىنچى مەشىق .....
- 129 ..... 17 . قەيىققا قارانچۇق سېلىپ يا ئوقى يىغىش ...

يېزىقچىلىق

ۋەقەلىكنىڭ ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسىنى

- 137 ..... ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش لازىم .....
- 140 ..... يەتتىنچى مەشىق .....
- 144 ..... 18 . تۇنجى قەلەم ھەققى .....
- 150 ..... * 19 . ئانا تىلىم .....
- 153 ..... 20 . لۇغەت سېتىۋېلىش .....
- 169 ..... سەككىزىنچى مەشىق .....
- 174 ..... سۆزلەرگە ئىزاھات.....

« * » بەلگىسى قويۇلغانلىرى مۇستەقىل ئوقۇش تېكىستلىرى .

* 1. نورۇز قوشقى

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ،
سىزگە بولسۇن قۇتلۇق كۈن .

پەسلى جاھان ھوت^① كەلدى ،
جۇتلار ئۆتۈپ قۇت كەلدى .

نورۇز كەلدى نۇر بولدى ،
ھەممە جانلىق ھۆر بولدى .

ھەي خالايق شادلىنىڭ ،
كەسپ - كارغا ئاتلىنىڭ .

ھەمەل^② دە بىلىپ ھەپتىنى ،
تۇتۇپ نورۇز پەيتىنى .

ئەمىلىڭ بولسۇن ساۋاب ،
ئەجدادلارنى قىل تاۋاپ .

دېھقان دەرھال كەتمەن ئال ،

① ھوت --- شەمسىيە يىل ھېسابغا خاس ئاتالغۇ . مىلادىيە ھېسابدا 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنىگىچە قەدەر بولغان ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ .
② ھەمەل --- شەمسىيە يىل ھېسابغا خاس ئاتالغۇ . مىلادىيە ھېسابدا 3 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنىگە قەدەر بولغان ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ .

يەرگە ساپان ، سۆرەم سال .

چەش دۆۋىلەنسۇن خامانغا ،
بۇغداي تولسۇن باداڭغا .

باغۋەن بولساڭ باغ - باغ قىل ،
باغدىن رىزقىڭنى تاغ قىل .

مالچى كۆپلەپ تۆل ئالغىن ،
سۈت - قايماقنى مول ئالغىن .

بابكار بولساڭ يىپ ئولغا ،
بۆز - چەكمەنى خوپ تولغا .

تۆمۈرچى تاۋلا كەتمەنى ،
تاپ ھۈنەرگە زوقمەنى .

ئاشپەز بولساڭ تەملىك قول ،
غەللىدە بولۇر كۆپ پۇل .

بىزەرگەر كۆرسەت ھۈنەرنى ،
قېتىش قىلما مىس - زەرنى .

تىجارەتچى سەپەر قىل ،
ھارام مالدىن ھەزەر قىل .

بۇنىڭدا نورۇزنى باھار دەۋرىنىڭ باشلىنىشىنى كۆرسىتىدۇ. نورۇزنىڭ تەبىئىي ۋە مەدەنىي مۇنبەتلەر ئارقىلىق مەنبەلىرىنىڭ ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. نورۇزنىڭ مەنبەلىرىنىڭ ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

① ھاكىم بولغىل دادىخاھ ،
ئەلگە دائىم خەيرىخاھ .

ئۆم بولايلى خالايق ،
قىلمايلى ئىش نالايق .

يۇرتىمىز بولغاي ئاۋات ،
مەئىشەت توق ، كۆڭۈل شاد .

كۆنۈكمە

- 1 . خەلق ئېغىر ئىجادىيىتىگە مەنسۇپ بولغان بۇ نو-
رۇز قوشىقىنى ھېسسىياتلىق ، توغرا ، راۋان ئوقۇڭ .
- 2 . سىز نورۇز بايرىمىغا ئائىت قانداق شېئىر -
قوشاقلارنى بىلىسىز ؟ ساۋاقداشلىرىڭىزغا ئوقۇپ بېرىڭ .
- 3 . خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى باھار بايرىمى — نورۇز
بايرىمى ھەققىدە نېمىلەرنى بىلىسىز ؟
- 4 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئىزدەپ چۈشە-
نىۋېلىڭ .

قۇتلۇق قۇت نورۇز ساۋاب ساپان تۆل
بابكار غەللە مەئىشەت چەش

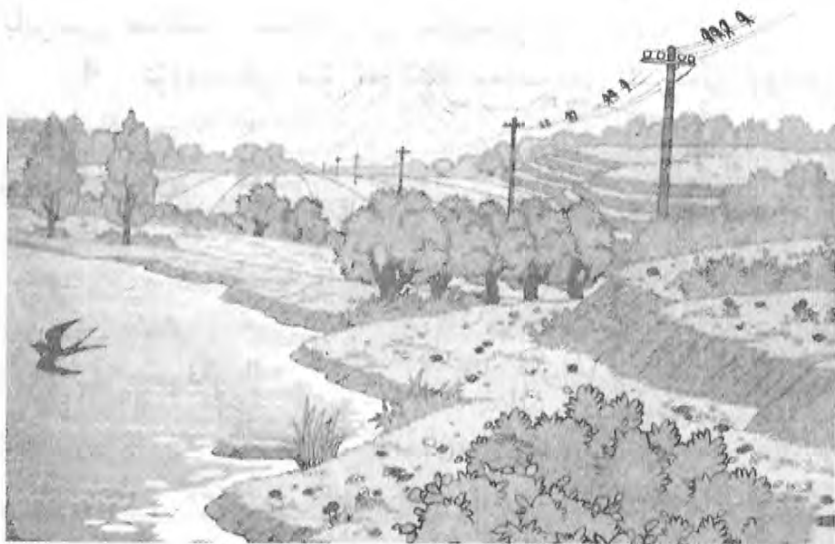
1. قۇتلۇق - قۇت بىلەن ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
2. بابكار - بابكار بىلەن ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
3. غەللە - غەللە بىلەن ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
4. مەئىشەت - مەئىشەت بىلەن ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
5. چەش - چەش بىلەن ئوخشاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

① دادىخاھ — توغرا تەلەپپۇز قىلىنىشى دادىخاھ . (1) ئەرز - داد ئىشتىكچى (2) ئەرز - داد ئېيتقۇچى (3) ئەرز - شىكايەت ئېيتىلىدىغان ئورۇن .

2 . قارلىغاچلار

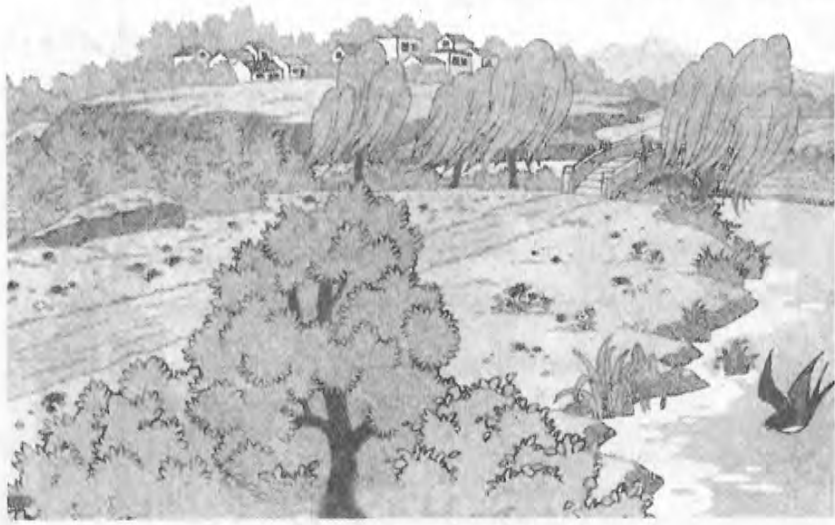
پۈتۈن ئەزايى پارقراق قاپقارا پەيلىك ، ئەپچىل قانات-لىق ، ئاچماق قۇيرۇقلۇق شوخ ۋە ئويناق قارلىغاچلار يۇرتىمىزغا كەلدى .

باھار پەسلى ، ئاپرېلنىڭ ئاخىرلىرىدا بىرقانچە قېتىم سم - سم يامغۇر يېغىپ ئۆتتى . مەيىن شامال مىڭلىغان ، تۈمەنلىگەن تال چىۋىقلارنى سۆيۈپ ئۆتۈپ ، ئاچ يېشىل بىخلارنىڭ كۆزىنى ئاچتى . ياپپېشىل ئوت - چۆپلەر ئۇيقۇ-دىن ئويغىنىپ ، باشلىرىنى كۆتۈردى . يېشىل يوپۇرماقلار ، قىزىل ، ھال ، سېرىق چېچەكلەر بەس - بەس بىلەن باھارنى قارشى ئېلىپ ، كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك باھار مەنزىرىسى

پەيدا قىلدى . شوخ ۋە ئويناق قارلىغاچلارمۇ جەنۇبتىن قايىپ
تىپ كېلىپ ، گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن باھارغا تېخىمۇ
ھۆسن قوشۇپ ، گۈزەللىك بېغىشلىدى .

3 مەيىن شامالدا ، قۇياش نۇرىدا قارلىغاچلار ئاچماق
قۇيرۇقلىرىنى ئويناپ ، زۇمرەت ئاسماندا يانچە بولۇۋې-
لىپ ، ئۇياقتىن بۇياققا غۇيۇلداپ ئۇچاتتى . ۋىچىر - ۋىچىر
قىلىشىپ ، شاللىقلارنىڭ ، باغلارنىڭ ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆ-
تۈپ ، دەرەخلەرنىڭ ئېگىز شاخلىرىغا قوناتتى . بىرنەچچە
قارلىغاچ دولقۇنلار جىمىرلاپ تۇرغان كۆل يۈزىنى چىراي-
لىق ئۇچقۇر قاناتلىرى بىلەن لىك - لىك ئۇرۇپ ، سۇ
يۈزىدە يۇپيۇمىلاق چەمبەرلەرنى پەيدا قىلىپ ئوينايتتى .
24 بىرنەچچە جۈپ قارلىغاچ ئۇچىۋېرىپ زېرىكتى بولغاي ،
سىم تاناپقا قونۇۋاپتۇ . شۇ تاپتا ئاسمان سۈپسۈزۈك ، ئاس-
ماننى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتكەن سىم تاناپلار بەش سىزىق-
لىق نوتىغا نەقەدەر ئوخشايدۇ - ھە ! قاراڭ ، ئۇلارغا

قونۇۋالغان بۇ قارلىغاچلار نوتا چېكىتلىرى بولۇپ ، باھار كۈيىگە جور بولۇشقا تەييارلىنىپ تۇرغان ئوخشىمادۇ ؟ !

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنىڭ ھەر بىر ئابزاسىدا قارلىغاچلارنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكى سۆزلەنگەن ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ . ئاندىن تېكىستتىن شۇ مەزمۇندىكى جۈملىلەرنى تېپىپ سېلىشتۇرۇڭ ، قايسى جۈملىلەرنىڭ ياخشى يېزىلغانلىقىنى ، قەيپىرى ياخشى يېزىلغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

1) ئاپرېلنىڭ ئاخىرلىرىدا ، بىرقانچە قېتىم يامغۇر ياغدى . شامال چىقىپ ، دەرەخلەر بىخ چىقاردى . ئوت - چۆپ ، يوپۇرماق ، چېچەكلەر ئېچىلىپ ، باھارنى شەكىللەندۈردى .

2) قارلىغاچلار ئاسمان بوشلۇقىدا ئۇياقتىن بۇياققا ئۇچاتتى .

3) بىرنەچچە جۈپ قارلىغاچ زېرىكىپ قالغاندەك سىم تانابقا قونۇۋاپتۇ .

3 . بوش ئورۇنلارنى تولدۇرۇڭ .

1) شوخ ۋە ئوماق قارلىغاچلار (يۈرتتە سۇرغا) قايتىپ كېلىپ ، گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن (بەھاردا) تېخىمۇ (قۇسۇن) قوشۇپ ، (كۈزۈلەك) بېغىشلىدى .

2) بىرنەچچە قارلىغاچ دولقۇنلار (مەسكە) تۇرغان كۆل يۈزىنى (بىلەن قەيەن) قاناتلىرى بىلەن (بىلەن لەك) ئۇرۇپ ، سۇ يۈزىدە (يۈزۈمچەك) .

چەمبەرلەرنى پەيدا قىلىپ ئوينايتتى .

4 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىۋېلىڭ .

- ئويناق سىم - سىم يامغۇر مەيىن شامال
- زۇمرەت ئاسمان غۇيۇلداپ ئۇچۇش جىمىرلاش
- لىك - لىك ئۇرۇش

1 ئويناق - ئويناقتا تەڭرىدا - تەڭرىدا

2 سىم - سىم يامغۇر - يامغۇر كېلىدىغان ئورماندا يامغۇر

3 مەيىن شامال - شامال كېلىدىغان ئورماندا شامال

4 زۇمرەت ئاسمان - ئاسماندا زۇمرەت ئاسمان

5 غۇيۇلداپ ئۇچۇش - غۇيۇلداپ ئۇچۇش

6 جىمىرلاش - جىمىرلاش

7 لىك - لىك ئۇرۇش - لىك ئۇرۇش

3. باش ئەتىياز^①

1 ئاقتى ئەگىز ، كەلدى كۆكلەم ، كەتتى ئاياز ،
 تۇرنىلارمۇ توي تارتىشىپ قىلدى پەرۋاز .
 تەندە ھۇزۇر ، زوق قوزغىتىپ ، يەر ئويغىتىپ ،
 جىلۋە قىلىپ كەلمەكتە بۇ باش ئەتىياز .

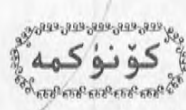
2 ئۆرۈك ، ئالما ، شاپتۇل بىلەن چېچەك - چوكان
 يېزىلارنى ياساندۇرۇپ ، قىلماقتا ناز .
 بوستاندا گۈل ، شاختا بۇلبۇل ، شاد قىز - ئوغۇل ،
 سايدا تورغاي ، تۈمۈچۇقلار چالماقتا ساز .

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى ئەرشىدىن ئاتلىق (1927—1998 - يىللار) .

باغدا كاككۇك ، تاغدا كەكلىك ، چىل ، قىرغاۋۇل
سايىراشلىرى دەيدۇ : «كۆكلەم پەسلى بەك ساز !...»
بوتتا كۆزلۈك كېيىك ، بۇغا ، ئارقار ، مارال
ئايىغىغا يايىدى يايلاق گۈل پايانداز .
قوي قوزىلاپ ، ئات قۇلۇنلاپ ، تۆگە تايلاق ،
كەڭ دالادا چېپىشماقتا ، ھەر چەۋەنداز .
4 بۇلدۇقلىغان بۇلاقلاردا ئوينار بېلىق ،

شىر - شىر قىلىپ ئاققان سۇلار دەر : «ئېرىق قاز !...»
قىردا چۇقان ، خۇددى ۋولقان ، قىزغىن ئەمگەك ،
ئېتىزدا ئىش ، دېھقان يەنە بولدى سەرۋاز .
چاتقاللاردا توشقان ، دوغداق شوخ چېپىشار ،
كۆلدە ئاق قۇ ، سازدا ئۆردەك ، ئۈزمەكتە غاز .
گۈزەل كۆكلەم ، ھۆسنىڭگە مەن شۇنچە خۇشتار ،
تەشنىلىقىم قىستاپ مېنى دېگەچكە : «ياز !»
مىسرالاردىن مەرۋايتتەك بېزەك ياساپ ،
سوۋغا قىلدىم ، بوينۇڭغا ئاس ، دېمىگىن ئاز !

1. شېئىرنى ھېسسىياتلىق ، راۋان ، توغرا دېكلامات - سىيە قىلىك .
2. شېئىردىكى جانلاندۇرۇش ۋە ئوخشىتىشلارنى تېپ - پىك ، ئۇلارنىڭ شېئىرغا قانداق گۈزەللىك بەرگەنلىكى ۋە مەزمۇنى قانداق روشەنلەشتۈرگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىك .
3. شېئىردا نامى ئاتالغان جان - جانىۋارلاردىن سىز - گە ناتونۇش بولغانلىرىنى تاللاپ يېزىك . ئاندىن ساۋاقداش -

- لىرىڭىز بىلەن بىرلىكتە ماتېرىيال ئاڭتۇرۇپ ، رەسىملىك -
 رىنى ، چۈشەندۈرۈشلىرىنى پىششىق بىلىۋېلىڭ .
 4 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ .
 ئاياز ، جىلۋە ، چەۋەنداز ، سەرۋاز ، ۋولقان
 5 . تۆۋەندىكى سۆزلەردىن پايدىلىنىپ ، تەسۋىرىي
 جۈملە تۈزۈڭ .

مەخمەلدەك مامۇقتەك ئالتۇندەك مەرۋايىتتەك
 خۇددى ئوخشاش گويا

6 . شېئىرنى يادلىۋېلىڭ .
 ئەسەن ئىرىگەن قارىقۇلار
 ئايان - مەھرىبان قىشى بەلى

بۇرۇن قىلى - دە چۈش ، كۆككە كەتسەڭ .
 بوق قوراللىق - ھە قىس قوراللىق ئۇلارنىڭ سىرتىدا
 بەلۋاغ مەن - يەنە مەن ئۆزۈم لالە ئۆستۈش
 ئا - بىقەتتە ئازغەكە تە
 ساق - قالدۇرگەن ئىكەن ، ئايغۇش ئىكەن
 تۇمۇق - كېرەك تۇنۇ
 پىل -
 ئارقان - بىرەك پىل ئۆتۈش
 مۇۋازىر - ئاتا مەن ئۆتۈش ، ئالماق
 ئۇلارنىڭ مائارىپى
 ۈ - ئىكەن - نەكە مائارىپى
 ئۇستازلىق شىغ
 ئۇستازلىق - ئۆستۈش بەرگەن ئۆستۈش
 بىرەك - ئۆستۈش بەرگەن
 قىزداق - قىزىلىرى بە ئۆستۈش

بىرىنچى مەشىق

1. بېرىلگەن سۆزلەردىن مۇۋاپىقلىرىنى تاللاپ ، ياخ-
 شى ئويلىنىپ ، بوش ئورۇنلارنى تولدۇرۇڭ .
 ئېگىز ، شاۋقۇنلۇق ، ئىللىق ، رەڭگارەڭ ، زۇمرەت-
 تەك ، مەيىن

(ئىللىق) باھار كۈنلىرى (ئىككىز) بىنا
 (ساقۇنلۇق) دەريا ئېقىنى (رەڭگارەڭ) گۈللەر
 (زۇمرەت) بۇلاقلار (مەيىن) شامال

2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ھەر بىر گۇرۇپپىد-
 ىكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىدە قانداق ئوخشىماسلىق بارلى-
 قىغا دىققەت قىلىڭ ، ئۆزىڭىز مۇشۇ شەكىلدە ئىككى گۇ-
 رۇپپا جۈملە تۈزۈڭ .

1 (بۇ ، تاغ باغرىغا جايلاشقان ئادەتتىكى بىر ئۆي .
 بۇ ئادەتتىكىچە بىر ئۆي .
 بۇ بىر ئۆي .

2 (بىزنىڭ كۆرگىنىمىز دەل ئاشۇ ئادىل .
 بىزنىڭ دەرەخ تۈۋىدە كۆرگىنىمىز ، دەل ئاشۇ ئادىل .
 بىزنىڭ دەرەخ تۈۋىدە كۆرگىنىمىز ، كىيىملىرىنى تۈ-
 زەشتۈرۈۋاتقان دەل ئاشۇ ئادىل .

3. تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇڭ . تەبىئەتتە بىرىنىڭ
 كەينىدىن بىرى بولۇۋاتقان قايسى ئۆزگىرىشلەر ئارقىلىق
 قايسى پەسىل تەسۋىرلەنگەن ؟ تەسۋىرىي سۆزلەرنى ۋە جۈم-
 لىنى تەسۋىرلەڭ .

لىلەرنى تېپىپ دەپتىرىڭىزگە كۆچۈرۈۋېلىڭ ھەمدە رەسىم -
گە بىرلەشتۈرۈپ ، ئۆز سۆزىڭىز بويىچە بايان قىلىپ بې-
رىڭ .

قىش پەسلى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن ئاخىرقى ھەپتىلەر -
گىچە ھاۋا ئوچۇق ۋە سوغۇق بولۇپ تۇردى . كۈندۈزى ئاپتاپنىڭ
ئىسسىقىدا قار ئېرىپ ، كېچىلىرى سوغۇق نۆلدىن تۆۋەن يەتتە گرا -
دۇسقىچە يەتتى . ھەممە يەرلەر مۇز ۋە تېيىلغاق بولۇپ قېتىپ كەتتى .
كېيىن ، تۇيۇقسىزلا ئىللىق شامال چىقتى . بۇلۇتلار ئويناقلد -
شىپ ، تۈرۈلۈپ يىغىلدى . شامال بىلەن بىللە يامغۇر ياغدى . شامال
بېسىلىپ ، ھاۋانى قويۇق تۇمان بېسىپ كەتتى . مۇزلار ، قارلار ئې-
رىپ ، ھەر تەرەپتىن ئەگىزلەر ئېرىق - ئېرىق بولۇپ ئاققىلى باشلدى -
دى . بىرنەچچە كۈنلەردىن كېيىن ، يەرنىڭ يۈزى تاغىل - تاغىل
بولۇپ ئېچىلدى .

تۇمان بېسىلدى ، بۇلۇتلار ھەر تەرەپكە تارقاشتى . ھاۋا ئىسسىق سىپ ، قالغان - قاتقان توغۇلار ، مۇزلار ئەتىگەنكى كۈننىڭ تەپتىدىن ئېرىگىلى باشلىدى . يەردىن چىققان ھورلار يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكتە ، نەم توپىنىڭ ھىدى دىماغقا ئۇرۇلماقتا ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ، دۆڭلەردە ئاقىرىپ ئېچىلغان كۇچۇلا گۈللىرى كۆرۈندى ، ئوتلار كۆكرىپ ياشىرىپ كەتتى . تاللار بىخ سۈرۈپ چوكانلىدى . بالىلار تاللاردىن پىپى ياساپ ئويناشتى . بالدۇر ئېچىلىدىغان گۈللەرنىڭ ئۈستىدە ھە - سەل ھەرىلىرى غوڭۇلدىشىپ ئۇچۇشقا باشلىدى .

ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۈستىدە تورغايلار ۋىچىرىلىشىپ ، ئۇچۇشۇپ يۈرىدىغان بولدى . ئېگىز ئاسماندا قاتارلىشىپ تۇرنىلار ، ياۋا غازلار ، قاقىرلار «قىرىق - قىرىق» قىلىشىپ ئۆتۈپ كەتتى . دالىلاردىكى ماللاردا ھەر قىسما مۆرەش ، مەرەشلەر كۆپەيدى . قوزا ، ئوغلاق ، موزايلار قىيغىتىشىپ ئوينىدىغان بولدى .
يۈگۈرۈك بالىلار قۇرۇپ قاتقان يوللاردا تال چىۋىقىنى ئات قىلىپ چېپىشىپ كەتتى .

4 . ئەتراپىڭىزدىكى ئۆزىڭىزگە تونۇش بولغان بىرەر قۇش (ھايۋان) نى تەپسىلىي كۆزىتىڭ . ئۇنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكىنى چىڭ تۇتقان ھالدا ، ئالدى بىلەن كونكرېت سۆزلەپ ، ئاندىن تەرتىپلىك يېزىپ چىقىڭ .

5 . تۆۋەندىكىلەرنى ئوقۇپ ، ھەربىر تۈركۈمگە كىرىدىغان سۆزلەردىن قانچىنى بىلىسىڭىز شۇنچىنى يېزىڭ .

1) ئۇچار قاناتلار : بۇلبۇل ، كەپتەر ، كاككۇك ، بۈر - كۈت ...

2) ياۋايى ھايۋانلار : يىلپىز ، بۆرە ، يولۋاس ، شىر ، ئېيىق ...

3) زىرائەتلەر : بۇغداي ، قوناق ، قىچا ...

4) مېۋىلىك دەرەخلەر : ئالما ، ئۆرۈك ، ئەينۇلا ، ئا -

لۇچا ...

- 5 (گۈللەر : ئەترگۈل ، سەبە ، مۇدەنگۈل ...
- 6 (ئوقۇش قوراللىرى : كىتاب ، دەپتەر ، قەلەم ...
- 7 (دېھقانچىلىق قوراللىرى : كەتمەن ، گۈرجهك ، ئو-

تغۇچ ...

- 8 (كۆكتاتلار : سەۋزە ، پىياز ، كاۋا ...
- 9 (ئۆي ھايۋانلىرى : قوي ، كالا ، تۆگە ...
- 10 (ئۆي سەرەمجانلىرى : كارىۋات ، ئىشكاپ ، قازان ...

4. جىنخۇادىكى قوش ئەجدىھا غارى ①

يې شېخىتاۋ

14 - ئاپرېل كۈنى مەن جېجياڭ ئۆلكىسى جىنخۇا شەھىرىدە ، شە - مالىيە تاغدىكى قوش ئەجدىھا غارىنى ساياھەت قىلدىم .

2 جىنخۇا شەھىرىدىن چىقىپ ، بەش كىلومې - تىرچە مېڭىپ ، لودىيەن - گە كەلدۇق . لودىيەندىن ئۆتۈپلا ئاستا - ئاستا تاغ ئارىسىغا كىرىپ كەت - تۇق . تاشيول تاغنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلەي -

دىكەن . تاغنىڭ ھەممىلا يېرىدە كاككۇگۈلى ئېچىلىپ كېتىپتۇ . ئۇنىڭ گۈلىمۇ ، يوپۇرمىقىمۇ تەشتەكتە ئۆستۈ - رۈلگەن كاككۇگۈلىدىن چىرايلىق ئىدى . ئۇ يەردە بىر تۈپ ، بۇ يەردە بىر تۈپ ئۆسكەن مايلىق پالمىمۇ راسا چېچەكلەۋېتىپتۇ . تاغنىڭ قۇمساڭغۇ توپىسى ھال رەڭدە

① بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى يې شېخىتاۋ (1894—1989 - يىللار) .

بولۇپ ، بۇنى باشقا يەردە كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن . ھال رەڭلىك تاغ رەڭمۇرەڭ ئېچىلغان گۈللەرگە ، قېنىق ياكى ئاچ يېشىللىقلارغا پۈركەنگەن بولۇپ ، ھەر ۋاقىت كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى .

يول بويى سۇغا قارشى ماڭدۇق . تاغنىڭ تۈزۈلۈشىگە بېقىپ ، تاغ سۈيى بەزىدە تارىيىپ ، بەزىدە كېڭىيىپ ، گا- ھىدا ئاستا ، گاھىدا ئىتتىك ئاقتى . سۇنىڭ شاۋقۇنىمۇ ھەردائىم مۇقامىنى ئۆزگەرتىپ تۇراتتى . تاغ ئارىسىدا بەش كىلومېتىرچە ماڭغاندىن كېيىن ، قوش ئەجدىھا غارىنىڭ ئاغزىغا كەلدۇق . ھېلىقى ئېقىن سۇ مۇشۇ غاردىن چىقىۋاتقانكەن .

3 غار ئاغزىدا تۇرۇپ يۇقىرىغا قارىسىڭىز ، تاغلار كۆككە تاقىشىپ ، ئورمانلار بۈككىدە باراقسانلىشىپ ، بەكمۇ ھەي- ۋەتلىك كۆرۈنەتتى . غار ئاغزى كۆۋرۈك ئەگمىسىدەك بو- لۇپ ، ناھايىتى كەڭ ئىدى . ئىچىگە كىرسىڭىز ، خۇددى بىر چوڭ مەجلىسخانغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىسىز ، ئەتراپىڭىز تاش توم ، ئۈستىڭىز تاش تورۇس ، ئۇ يەرگە ئالاھەزەل 800 دىن 1000 غىچە ئادەم يىغىلىپ يىغىن ئاچسا ، قىستا - قىستا ئاچچىلىق ھېس قىلمايتتى . بۇلاق سۈيى غارنىڭ ئوڭ تەرىپى ئارقىلىق سىرتقا ئېقىپ چىقاتتى . مانا بۇ ، تاشقى غار .

4 تاشقى غاردىن بۇلاق سۈيى ئېقىپ كېلىۋاتقان يولنى ئىزدىسىڭىز ، ئەسلىدە ئۇ سول تەرەپتىكى تاش تامنىڭ ئاستىدىكى يوپۇقتىن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرىسىز ، ئۇ يوپۇ- چۇق دېيىلگىنى بىلەن ، ئۇنىڭغا بىر كىچىك قېيىق پېتىپ كېتەتتى . قانچىلىك چوڭلۇقتىكى قېيىق دېمەيسىز ؟ ئىك-

كى ئادەم ئوڭدېسىغا قاتار ياتالايدىغان قېيىق . قېيىقنىڭ ئىككى بېشىغا ئارغامچا باغلانغان بولۇپ ، باشقۇرۇش ئورنىدىكى ئىشچىلاردىن بىرى ئالدى بىلەن ئىچكى غارغا كىرىپ ، ئارغامچىنى تارتسا ، قېيىق يېنىپ چىقاتتى . مەن بۇنىڭغا قىزىقىپ ، ئۆزۈم يالغۇز بىر قېيىقتا ئوڭدېسىغا ياتتىم ، ئۆزۈمچە بېشىمدىن تارتىپ تاپىنىمغىچە ھەممە يېرىم قېيىققا تەكشى تەگدى ، دەپ ھېسابلىغان چاغدىلا «بولدى» دېدىم . قېيىق ئاستا قوزغالدى ، كۆز ئالدىم قاراڭغۇلاشقىلى تۇردى . ئوڭ ، سول ۋە ئۈستۈمدىكى قورام تاشلار مېنى قىستاپ ، بېسىپ كېلىۋاتقاندەك ھېس قىلدىم . مەن يەنە ، بېشىمنى سەللا كۆتۈرىدىغان بولسام ، پېشانەم سۈرۈلۈپ ، بۇرۇنۇم مېجىلىپ كېتىدىغاندەك ھېس قىلدىم . بەش-ئون مېتىردەك ماڭغاندىن كېيىن قۇرۇقلۇققا چىقتىم . مانا بۇ ، ئىچكى غار ئىدى .

ئىچكى غار قاپقاراڭغۇ بولۇپ ، ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئىشچىنىڭ قولىدىكى پانارمۇ كىچىككىنە دائىرىنى يورۇتالايتتى ، قالغان يەرلەر قاراڭغۇ پېتىچە تۇرغاچقا ، غارنىڭ قانچىلىك كەڭلىكتە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى . ئىشچى پانارنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، غار ئىچىدىكى مەنزىرىلەرنى بىرمۇبىر كۆرسەتتى . ئالدى بىلەن ، ئەلۋەتتە ، غارنىڭ تورۇسىدا سوزۇلۇپ ياتقان بىرى سېرىق ، بىرى كۆك قوش ئەجدىھانى كۆرسەتتى . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم . سام راستتىنلا ئەجدىھاغا ئوخشىشىپ كېتىدىكەن . ئۇنىڭدىن كېيىن ، بىرمۇنچە ستالاگىت تېشى بىلەن تاش بامبۇكلارنى كۆردۈم . بۇنى بىرىنچە ، ئۇنى بىرىنچە دەپ ، ئۇلارنىڭ شەكلىگە ئاساسەن پەرەز قىلىنىپ قويۇلغان پە-

رېشتە ، ھايۋان ، ئوردا ۋە قاچا - قۇچا دېگەندەك 40 نەچچە خىل نەرسىنىڭ نامىنى ئېيتتى . بۇلارنىڭ شەكلى خىلمۇ-خىل ، رەڭلىرىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايتتى ، ھېچنېمىگە ئوخشىمىغان تەقدىردىمۇ ، بىر كۆرۈپ زوقلىنىشقا ئەرزىيتتى .

غاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ ، ئىچكى غارنىڭ تاشقى غاردىن خېلىلا چوڭلۇقىنى ھېس قىلدىم ، ئون ئېغىز ئۆيىنىڭ چوڭ-ئىلىقىدەك كېلەرمىكىن دەيمەن . بۇلاق سۈيى ئوڭ تەرەپتە شىلدىرلاپ ئاقاتتى . ئۇنىڭ مەنبەسى قاپقاراڭغۇ غارنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسىدە بولسا كېرەك .

6 مەن نۆۋەت كۈتۈپ تۇردۇم ، كىچىك قېيىقتا يەنە ئوڭ-دېسىغا يېتىپ ، غاردىن قايتىپ چىقتىم .

كۆنۈكمە

1 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى تېكىستكە بىر-لەشتۈرۈپ چۈشىنىۋېلىڭ .

ساياھەت قىلىش قۇمساڭغۇ توپا دەرمەھەل
گاھىدا شاۋقۇن كۆككە تاقاشقان بۈككىدە
باراقسانلاشقان ھەيۋەتلىك ئالاھەزەل يوپۇق مەنبە

2 . ئاپتور جىنخۇادىن قوش ئەجدىھا غارىغا بارغىچە نېمىلەرنى كۆردى ، نېمىلەرنى ئاڭلىدى ؟ كېيىن ، غارنىڭ ئاغزىدا ، تاشقى ۋە ئىچكى غاردا يەنە نېمىلەرنى كۆردى ، نېمىلەرنى ئاڭلىدى ؟

3 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئۇلارنىڭ تۈزۈلۈ-شىگە دىققەت قىلىڭ ، ئاندىن ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن

پايدىلىنىپ شۇ شەكىلدە جۈملە تۈزۈڭ .

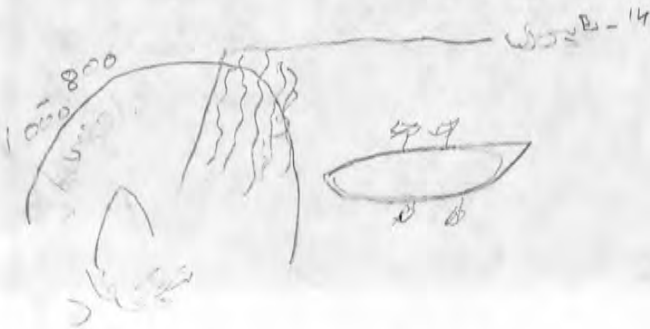
1) تاغنىڭ ھەممىلا يېرىدە كاككۇگۈلى ئېچىلىپ كېتىپتۇ ، ئۇنىڭ گۈلىمۇ ، يوپۇرمىقىمۇ تەكشەكتە ئۆستۈ-رۈلگەن كاككۇگۈلىدىن چىرايلىق ئىدى .

2) تاغنىڭ تۈزۈلۈشىگە بېقىپ ، تاغ سۈيى بەزىدە تارىيىپ ، بەزىدە كېڭىيىپ ، گاهىدا ئاستا ، گاهىدا تېز ئاقتى .

3) بۇلارنىڭ شەكلى خىلمۇخىل ، رەڭلىرىمۇ بىر-بىرىگە ئوخشىمايتتى ، ھېچنېمىگە ئوخشىمىغان تەقدىردىمۇ ، بىر كۆرۈپ زوقلىنىشقا ئەرزىيتتى .

4. بۇ تېكىست قانداق تەرتىپ بويىچە يېزىلغان ؟ ئاپ-تور ئالدى بىلەن نېمىنى ، كېيىن نېمىنى يازغان ؟

سايھەتچىلەر - سەدىقەللى
 قىسماقچىلار - قەدىر ئارىلاش
 دەرىھەل - قىسماقچىلار ئىچىدە
 تاشقۇن - غەربلىك رەسلىمىلەر ئارقىلىق
 ئالەمىيەل - تەنھەنەنا
 يەتتە قىسماقچىلار
 ۱۵ - نەپ - تىلپىر قىسسى

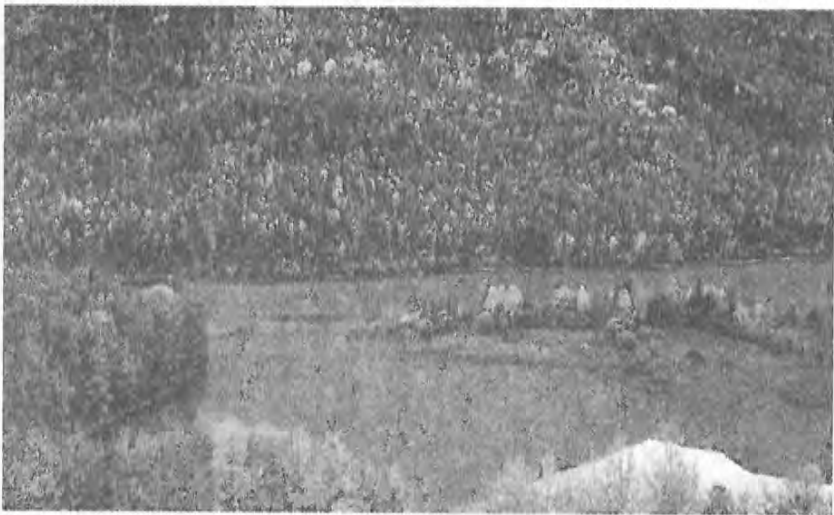

Chidi

5. قاناس كۆلى

1) قاناس — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئالتاي تېغىغا جايلاشقان. ئۇ تەبىئىي مەنزىرىدە. لىك گۈزەل جاي بولۇپ، تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا دېڭىز يۈزىدىن 1300 مېتىر ئېگىزلىكتە قاناس كۆلى بار. كۆل ناھايىتى گۈزەل ۋە سىرلىق بولۇپ، ئۇنىڭ شىمالى ئادەم ئايغى تەگمىگەن بىپايان تۈزلەڭلىك ئىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، قاناس كۆلىدە ناھايىتى يوغان سۇ مەخلۇقى بار. (مش.)

2) قاناس كۆلى ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن ئىككى كىلومېتىر كېلىدىغان سوزۇنچاق كۆل بولۇپ، تىپتىنچ كۆل سۈيىگە قارىغايىلار ۋە ئېگىز تاغلار

سايا تاشلاپ تۇرىدۇ . كۆلنىڭ ئەتراپى بۈككىدە ئورمان بىلەن قاپلانغان بولۇپ ، قارىغاي ۋە شەمشادىلار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ . بەزى دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى سۇ يۈزىگە تېگىپ تۇرىدۇ ، بەزى دەرەخلەر سۇ يۈزىدە سوزۇلۇپ ياتىدۇ . ئاڭ-لاشلارغا قارىغاندا ، سۇ مەخلۇقى گاھىدا كۆرۈنۈپلا غايىب بولىدىكەن . بەزىلەر ئۇزۇنلۇقى ئون مېتىر ، ئېغىرلىقى ئىككى - ئۈچ توننا كېلىدىغان سۇ مەخلۇقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنمىش ، ئۇلار ئۇنى يوغان قىزىل بېلىق (ئىل-مىي ئاتىلىشى سالمۇ بېلىقى) بولسا كېرەك ، دەپ ھۆكۈم قىلىشقان . ئۆزىنى تاسادىپىي كۆرسىتىپ قويۇۋاتقان بۇ زور مەخلۇق تا ھازىرغىچە بىر سىر بولۇپ تۇرماقتا .

3 قاناسنىڭ ئىقلىمى تولىمۇ ئۆزگىچە ۋە ئۆزگىرىشچان بولۇپ ، تومۇز ئىسسىق بولىدىغان ئىيۇل ئېيىدىن باشلاپ ئۇششۇك چۈشۈپ ، ئاينىڭ ئاخىرىدا مۇز توڭلايدىكەن . بۇ ئارىلىقتا دائىم گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ ، چاقماق چېقىپ ، مۆلدۈر يېغىپ تۇرىدىكەن . سېنتەبىردە قار ياغىدىكەن ، قارلىق مەزگىل سەككىز - توققۇز ئاي چامىسىدا داۋاملىق شىدىكەن . ئېكسكۇرسىيە قىلىدىغان ۋاقىت ئەڭ كېچىك-كەندىمۇ ئاۋغۇستنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولىدىكەن ، بىراق بىز ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى يېتىپ كەپتۇق .

4 ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان جىمجىتلىقتا ، دۇنيا-دىن تەرك بولغاندەك^① بولۇپ قالدۇق . ئىچكى ئۆلكىلەردىكى تاغلارنىڭ ئارىسىدا قوڭغۇراق ساداسى ، قۇشلارنىڭ ئاۋازى بولسىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، بۇ يەردە ھەقىقەتەن جىمجىتلىق ، خىلۋەتلىك ھۆكۈم سۈرەتتى . كەچ كىردى ، تىمىتاس-

① تەرك بولغاندەك - ئايرىلىپ قالغاندەك .

لىقتىن ئادەمنىڭ قورققۇسى كېلەتتى . تىنىمىسىز ئۆزگە-
رىپ تۇرىدىغان ھاۋا رايىمۇ بىز تۇرغان ئىككى كۈن ئىچىدە-
دە ، خۇددى سېھىرلەنگەندەك قاناسقا سىرلىق تۇس قوشۇپ
قويدى .

5 يىرىنچى كۈنى ئەتىگەندە ، بۇلۇتلار تال - تال شايبى
بەلۋاغلاردەك تاغنى ئورنۇلدى ، بىردىنلا يەنە توپ - توپ
بولۇشۇپ تاغ بېشىغا قاراپ لەرزىلەر كۆتۈرۈلدى ، شۇئان يەنە
يېيىلىپ يىراق - يىراقلارغا ئۈزۈپ كەتتى . ئارقىدىنلا قارا
بۇلۇتلار توپلىنىپ ، شارقىراپ يامغۇر يېغىپ كەتتى . ئەتە-
سى سەھەردە قوپساق ، ئاپئاق مامۇقتەك قارلار يەر يۈزىنى
قاپلاپ كېتىپتۇ . بىراق ، ئىككى سائەت ئۆتە - ئۆتمەيلا
كۈن پارقىراپ چىقتى . يەر يۈزىدىكى قارلار پۈتۈنلەي ئې-
رىپ تۈگىدى ، تاغلار بولسا يەنىلا كۆزنى قاماشتۇرىدىغان
كۈمۈش لىباسنى كىيىكلىك ئىدى .

6 داڭلىق تەبىئىي مەنزىرىلىك جايلارنىڭ ھەممىسىلا گۈ-
زەل بولىدۇ ، لېكىن قاناسنىڭ ئالاھىدىلىكىنى «ھەقىقەتەن-
مۇ ئاجايىپ» دەپ سۈپەتلەشكە بولىدۇ . كۆل سۈيىنىڭ
سۈزۈكلۈكى ، ئەتراپىنىڭ جىمجىتلىقى ۋە خىلۋەتلىكى كى-
شىنى شېئىرىي تۇيغۇلارغا چۆمدۈرىدۇ . خىلۋەتلىك ئۇنىڭ
جېنى . ھەممە نەرسە شۇقەدەر تىمتاس ، شۇقەدەر سىرلىق-
كى ، ئۇنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولمايدۇ . مانا بۇ قاناسنىڭ
ئۆزىگىلا خاس سېھىرىي كۈچى .

1 . تېكىستنى پىششىق ئوقۇڭ ۋە تۆۋەندىكى سوئاللار .

غا جاۋاب بولىدىغان جۈملىلەرنى تېپىپ ، ئاستىغا سىزنىڭ ئاندىن جاۋاب بېرىڭ .

- 1) قاناس كۆلىنىڭ جايلاشقان ئورنى ؛
  - 2) قاناس كۆلىنىڭ مەنزىرىسى ۋە سىرلىقلىقى ؛
  - 3) قاناس كۆلىنىڭ كىلىمات ئۆزگىرىشى ؛
  - 4) قاناس كۆلىنىڭ ئالاھىدىلىكى .
- 2 . بۇ تېكىست قانداق تەرتىپ بويىچە يېزىلغان ؟ رەت تەرتىپى بويىچە سۆزلەپ بېرىڭ .
- 3 . نېمە ئۈچۈن ئاپتور «قاناس كۆلىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى» «ھەقىقەتەنمۇ ئاجايىپ ، دەپ سۈپەتلەشكە بولىدۇ» ، «خىلۋەتلىكى كىشىنى شېئىرىي تۇيغۇلارغا چۆمدۈرىدۇ . خىلۋەتلىك ئۇنىڭ جېنى» دەيدۇ ؟ تېكىستتىن مۇۋاپىق جۈملىلەرنى تېپىپ ، سېلىشتۇرما قىلىپ سۆزلەڭ .
- 4 . تېكىستنى «ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان جىم-جىتلىق ...» دېگەن يەردىن ئاخىرىغىچە ھېسسىيات بىلەن ئۈنلۈك ئوقۇڭ .

- 5 . دەرسلىكنىڭ باش تەرىپىدىكى قاناس كۆلىنىڭ رەڭلىك سۈرىتىگە قاراڭ . سۈرەتنى تېكىستتىكى مەزمۇنلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ، كېڭەيتىپ سۆزلەپ بېرىڭ .
- 6 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ .
- خىلۋەت   سىرلىق   مەخلۇق   تومۇز ئىس-سىق   ئۈششۈك   مۆلدۈر   نامايان   ھۆكۈم

قىلىش   نامەلۇم   تاسادىپىي   تىمتاس

سېھرىي كۈچ

تەمىن - مەھسۇلاتى باي

سەرتەنچە - جەنۇبىي قىسىمىدا تۇرىدىغان ئورمان

مەھسۇلات - مەھسۇلات

تەمىن - مەھسۇلات

* 6. دولان راۋابى

(دولان راۋابى — مەكىت ناھىيىسى ۋە ئۇنىڭغا تۇتاش بولغان مارالبېشى ، ئاۋات ناھىيىلىرىگە كەڭ تارقالغان ، دولان ئەلنەغمىلىرىنى ۋە «دولان توققۇز مۇقامى» نى ئىجرا قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان ئاساسلىق چالغۇ ئەسۋابى .

2 سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن قارىغاندا ، دولان راۋابىنىڭ يا-سىلىشى قوپالراق بولۇپ ، ئۇيغۇرلارنىڭ باشقا چالغۇ ئەس-ۋابلىرىدەك ، يەنى راۋاب ، دۇتار ، ساتار ، غېجەك ، ئەمبۇر-لاردەك سىپتا ، كۆركەم ئەمەس . چېلىش شەكلى ، قائىدە-قانۇنىيەتلىرى جەھەتتىمۇ پەرقلەر مەۋجۇت . لېكىن ، ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى ئەڭ ئۇزاق قەدىمكى چالغۇ ئەسۋا-

بى .

3 دولان راۋابىغا پەدە بېكىتىلمەيدۇ . يۇقىرقى قىسمىدى-كى ئۈچ قۇلاققا بىر تالدىن ئۈچ تال سىم سېلىپ تۈزۈلد-دۇ . بۇ ئۈچ تال سىمغا بېگىز بارماقنى ئاساس قىلىپ قول بېسىلىدۇ ۋە يۆتكىلىدۇ . دولان راۋابىنىڭ دەستىسىگە ئور-نىتىلغان 14 تال قۇلاققا بېكىتىلگەن 14 سىمنىڭ ئىككىسى بىر ئاھاڭ قىلىپ تۈزۈلۈپ ، يەتتە خىل ئاۋاز توچكىسىنى ھاسىل قىلىدۇ . بۇ راۋابنىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتى سىي-رىپ چېلىش ئالاھىدىلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ . ياغاچتىن يا-سالغان ئۇزۇن زەخمەكنى ئوڭ قولىنىڭ باش بارماق ۋە بېگىز بارماقلىرى ئارىسىغا چىڭ قىستۇرۇپ ، راۋابنى ئوڭ

بىقىن تەرەپكە تەرەپ ، سول قول تەرەپكە ئۇنىڭ دەستىسىنى
ئېلىپ ئۈستۈن كۆتۈرگەن ھالدا چېلىنىدۇ . دولان راۋاب-
نىڭ پەدىسى بولمىغاچقا ، پەدە باسقان بارماقلارنىڭ يۆتكە-
لىپ ئاھاڭ چىقىرىشى تەلەپكە لايىق بولۇشى ، بارماقلارنىڭ
توغرا بېسىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ . بارماق توغرا بېسىلمە-
سا ، ئاھاڭ خاتا چىقىپ ، مۇزىكىنىڭ مۇخى ، بىرلىكى
بۇزۇلۇپ ، ئاھاڭ رىتىمغا تەسىر كۆرسىتىدۇ . دولان راۋاب-
بىدىن ئىبارەت بۇ قەدىمكى ئەنئەنىۋى چالغۇدىن ئۈنۈملۈك
پايدىلىنىلسا ، ئۇنىڭغا ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىنسا ئۇيغۇر
مۇزىكىلىرىغا يېتەرلىك ھۆسن قوشۇلىدۇ .

1. تېكىستنى ئىچىڭىزدە پىششىق ئوقۇڭ . تېكىست نەچچە ئابزاستىن تۈزۈلگەن ؟ ھەرقايسى ئابزاستا نېمىلەر سۆزلەنگەن ؟ قىسقىچە مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭ .
2. دولان راۋابى قەيەرلەردە كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ ؟
3. دولان راۋابىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ۋە چېلىش شەكلى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئېيتىپ بېرىڭ ھەمدە جاۋابىنى رەتلىك قىلىپ دەپتىرىڭىزگە كۆچۈرۈپ يېزىڭ .
4. بۇ تېكىستنىڭ يېزىلىش ئالاھىدىلىكىنى ئالدىنقى ئىككى تېكىستكە بىرلەشتۈرۈپ ئۆگىنىۋېلىڭ .
5. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ ۋە ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭ .
ئەلنەغمە ئەنئەنە ۋارىسلىق قىلىش پەدە

مىللىي خۇسۇسىيەت ھۆسن قوشۇش

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

بۇ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر قانچە جۈملە يازىڭ.

7. سېلىم بوۋاينىڭ ھەيكىلى^①

1983/ - يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى تا-
ماملاپ تەقسىمات بويىچە قارامايدا خىزمەتكە تەقسىم قىلىند-
ىدىم. مەن جۇڭغار ئويمانلىقىدىكى بۇ نېفىت شەھىرىگە
كەلگەندىن كېيىن تامامەن يېڭى نەرسىلەرنى كۆردۈم ۋە
ئاڭلىدىم، دەپسەم بولىدۇ. چۈنكى، مەن قۇمۇلنىڭ سەھرا-
لىرىدا ئۆسۈپ چوڭ بولغاچقا، نېفىتلىككە مۇناسىۋەتلىك
ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدىم. قاراماي نېفىتلىكىگە ئائىت
مەن ئاڭلىغان ئىشلار ئىچىدە سېلىم بوۋاي توغرىسىدىكى
رىۋايەت كەبى ھېكايىلەر مېنى تولىمۇ قىزىقتۇردى.
سېلىم بوۋاينىڭ «مايۇلاق» نىڭ بېشىغا قاتۇرۇلغان
ھەيكىلىنى ھەر قېتىم كۆرگىنىمدە، ئۇنىڭ بۈركۈتىنىڭكى-
دەك ئۆتكۈر كۆزلىرىگە، قولىدىكى راۋابىغا، چاپچىپ كې-
تىۋاتقان ئېشىكىگە قاراپ بىر ھازا تۇرۇپ قالاتتىم. ماڭا
ئۇ راۋابىنى چالغىنىچە بىپايان چۆللەردە كېتىۋاتقاندا كى-
زىلەتتى. ئېشەك يېنىغا ئېسىلغان قاپاققا ئۇنىڭ بارلىق
سىر-ھېكمەتلىرى قاچىلانغاندا كى، ئەگەر ئاشۇ قاپاق ئاغزى-
دىكى قوناق مەدىكىنى ئېلىۋەتكەندە، ئۇنىڭ ئىچىدىن تۈر-
لۈك - تۈمەن ئىشلارغا شاھىت بولغان ھېكايە - ۋەقەلەر
بىر - بىرلەپ ئېتىلىپ چىقىدىغاندا كى تۇيۇلاتتى.

① بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى ئارىلان تالىپ.

۲ قاراماي نېفىتلىكى 1955 - يىلى قېزىلىشقا باشلىغان نېفىتلىك ئىدى . ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇ جاي چىڭگىز تېغى^① باغرىدىكى پايانسىز جاڭگال ئىدى . يازدا تونۇردەك قىزىپ كېتىدىغان ، قىشتا زىمىستان سوغۇق ھۆكۈم سۈرىدىغان ، ئەتىيازدا ۋەھىملىك بوران بېسىقمايدىغان بۇ ئادەمسىز جاڭگالدا ، يۇلغۇن ، سۆكسۆك ، توغراقلار چىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتى . توپ - توپى بىلەن ئوتلاپ يۈرىدىغان جەرەندىلەر ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايلىقنىچە ئۈركۈپ قېچىپلا يۈرىدىغان ياۋا توشقانلار ، بىر خىلدا كۈسۈلداپ ئۆمىلەپ كېتىدىغان يىلانلار ، باشلىرىنى تىككىدە قىلىپ قاراپ تۇرىدىغان كەسلەنچۈكلەر ، كېچىلىرى كۆزلىرىدىن ئوت چاقىدىغان ھۇۋلايدىغان بۆرىلەر بۇ جاينىڭ خوجايىنلىرى ئىدى .

سېلىم بوۋاي مانا مۇشۇ سۈرلۈك جاڭگالنىڭ جاپاسىغا پىسەنت قىلماي ئات ، ئېشەك ۋە تايغانلارنى ھەمراھ قىلىپ ، ئۆزى يالغۇز گەمە ئۆيدە 40 يىل ياشىغان .

3 سېلىم بوۋاي ئەسلى ئاتۇشنىڭ ئۈستۈن ئاتۇش يېزىسىدا شامچى ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بولۇپ ، يىگىتلىك يېشىغا يەتكىچە يۇرتىدا ياشىغان ھەم تۈرلۈك ھۈنەرلەرنى ئۆگەنگەن . بىر باينىڭ ئايىقىز ئىسىملىك قىزىغا كۆڭۈل بەرگەن . بىراق ، باي سېلىمنى كەمبەغەل كۆرۈپ ئۇلارنىڭ توي قىلىشىغا قوشۇلمىغان . مەجەزى جاھىل ، قىلىمەن دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغان ، پاك مۇھەببەتنى ئەلا بىلىدىغان ، باشقىلارغا بويسۇنۇشنى خالىمايدىغان سېلىم ئايىقىز بىلەن تىلىنى بىر قىلىپ ئاتلىق قاچقىنىچە ئىلىغا چىقىپ كەتكەن . بىرنەچچە يىل ئىلىدا ياشاپ ، ئايلىدۇ .

① چىڭگىز تېغى - جاپىر تېغى دەپمۇ ئاتىلىدۇ .

نىپ يۈرۈپ شىخۇنىڭ قاراسۇ دېگەن يېزىسىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان. ئۇ قاراسۇدىكى كىشىلەردىن چىڭگىز تېغى باغرىدا مايبۇلاق بارلىقىنى، ئۇ يەردىن يەر يېغى تىنىمىسىز ئېقىپ چىقىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان. شامچى ئائىلىسىدە دە چوڭ بولغان، يەر يېغىغا ئالاھىدە مېھرى بار، يەر يېغىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدىغان سېلىم بىر كۈنى ئۆيىدىكىلەر بىلەن خوشلىشىپ ئېتىغا مىنىپ، ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ مايبۇلاققا يېتىپ كەلگەن. ئۇ بىپايان چۆلىنىڭ قوينىدا بۇلدۇق - بۇلدۇق قىلىپ ئۆرلەپ تۇرغان مايبۇلاقنى كۆرۈپ سۆيۈنۈپ كەتكەن.

ئۇ ئالدى بىلەن يەرنى كولاپ ئۆزىگە گەمە ئۆي ياسىدىغان، مايبۇلاقنى قاتلاممۇقاتلام ئېقىتىش ئۇسۇلى بىلەن مايدىكى سۇ تەركىبىنى ئايرىيدىغان چوڭ - كىچىك كۆل - چەكلەرنى ياسىغان، قاپقان قۇرۇپ جەرەن، توشقانلارنى ئوۋلاپ ئوزۇق قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۆت ئەتراپى كۆز يەتكۈسىز بۇ چۆل - باياۋانغا ماكانلىشىپ، بىپايان چۆلىنىڭ كىشىگە قورقۇنچ سالدىغان قاراڭغۇ كېچىسىدە تۇنجى چە - راغ نۇرىنى ياندۇرغان.

2 | سېلىم بوۋاي بۇ يېڭى ماكانغا جايلىشىۋالغاندىن كېيىن، ئۆزى چەككىلىگەن مايلارنى تۇلۇمغا، قاپاقلارغا قاچىلاپ ئات، ئېشەك ۋە تارانچى ھارۋىلىرىدا شىخۇغا ئاپىرىپ سېتىپ تىرىكچىلىك قىلغان. ئۇ مايبۇلاق بىلەن شىخۇ ئارىلىقىدا نەچچە يۈز قېتىم قاتناپ، كىشىلەرنىڭ يېقىلغۇغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىغان. ئايالى ئايقىز ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بۇ چۆلدىكى مايبۇلاققا بولغان مېھرى كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك دەرىجىدە چوڭقۇرلىدى.

شېپ كەتكەن . سېلىم بوۋاي بۇ جاڭگالدا ياشاش ، توختىد-
ماي سەپەر قىلىش جەريانىدا جاڭگالنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان
جاپاسىغا كۆنۈپ كەتكەن . ئۇ بۇ يەردىكى ئىسسىق - سو-
غۇقنىڭ تەمىنى تېتىپ پىشىپ كەتكەن . قىش كۈنلىرى
ئادەمنىڭ تىزىغا كەلگۈدەك كۈلتۈك قاردا ، يازنىڭ ئېغىزى
قۇرۇتىدىغان پىزغىرىم ئىسسىقلىرىدا تاۋلانغان . قانچىلى-
غان ھايات - ماماتلىق كەچمىشلەرنى باشتىن كەچۈرگەن .
سېلىم بوۋاي بۇ باياۋاندا 40 يىل تەنھا ياشاش ۋە تەنھا
سەپەر قىلىش جەريانىدا ئۆز كەچمىشلىرىنى مىسرالارغا
تىزىپ ، دۇتارىنى سازلاپ ناخشا قىلىپ ئوقۇغان . يالغۇز-
لۇقنى ، زېرىكىشنى قوشاق توقۇش ، ناخشا ئوقۇش ، ساز
چېلىش ئارقىلىق يەڭگەن .

دۇتارىمنى ساز ئېتىپ ،
باياۋاننى كېزىمەن .
مايىۋولاقنى يىراقتىن ،
پۇرىقىدىن سېزىمەن .

قۇشلار بولدى مۇڭدىشىم ،
ئېشىكىم ھەم قولدىشىم .
بۇ چۆلدە مەن نەقىلاي ،
بولمىسا بىر يولدىشىم .

جەرەن تۇتۇپ يېدىم مەن ،
كېيىك تۇتۇپ يېدىم مەن .
تېرىسىنى ئۇچامغا ،
ئېگىن ئېتىپ كىدىم مەن .

نەلىك سەن دېگەنلەرگە ،
قارامايلق دەپ كەتتىم .
ئېشەكلىك نەچچە كۈن مېڭىپ ،
شېخۇغا ئاران يەتتىم .

شېخۇنىڭ بازارىدا ،
ساتتىم بىر قاپاق مايىنى .
خۇدايىم بېرەر بىر كۈن
باي مىنگەن تولۇن تايىنى .

ماكانىمدۇر مايۇلاق ،
جەرەنبۇلاق ، ئاقبۇلاق .
تۆھمەت ، ئالۋان - ياساقتىن ،
باغرى سۈتتەك ساق بۇلاق .

5 1951 - يىلىدىن باشلاپ سېلىم بوۋاي بۇ چۆلدە ئالا
كالتەكلىرىنى كۆتۈرۈۋالغان نېفىت چارلىغۇچىلارنى ئۈچ-
رىتىدىغان بولغان . سېلىم بوۋاي سۈر ئېشىكىگە مىنىپ ،
ئالا تايغىنىنى ئەگەشتۈرۈپ ، ئۇلار سىزىپ ، ئۆلچەپ يۈر-
گەن يەرلەرگە بارغان . سېلىم بوۋاي ئۇلارغا «مۇشۇ زېمىن
تېگىدە دولقۇنلاپ تۇرغان يەر يېغى بار» دېگەندە ، ئۇلار بۇ
سەھرالق بوۋاينىڭ سۆزىگە ئېرەن قىلىپ كەتمىگەن .

1955 - يىلى ئەتىيازدا ، سېلىم بوۋاي ئۆزى تۇرغان
جاينىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىدىكى سۆكسۆك ئارىسىدا
ئىشلەۋاتقانلارنى كۆرۈپ قالدۇ . ئۇلار ئەترەت باشلىقى
سۇلايماننىڭ يېتەكچىلىكىدىكى ۋىشكا قۇراشتۇرۇش ئەترىد-

تى ئىدى . جەمئىي بەش ئادەمدىن تەركىب تاپقان بۇ ئەترەت قارامايدىكى تۇنجى ۋىشكىنى تولىمۇ جاپادا قۇراشتۇرۇپ چىقىدۇ . سېلىم بوۋاي ئۇلارغا قاراپ «ئەمدى رەسمىي قۇدۇق قازىدىغان بوپتۇ - دە ، ئاخىر ماينى چىقىرىدىغان بولدى ئۇلار» دەپ ئويلايدۇ . ئەمما ، «1 - نومۇرلۇق قۇدۇق» دەپ ئاتالغان بۇ قۇدۇقنى قېزىش بەكمۇ تەسكە ئوخشاپتۇ . ئىشچىلارنىڭ تاقىتى تاق بولىدۇ . زېرىكىدۇ ، تېرىكىدۇ ، جاڭگالنىڭ جاپاسىغا چىدىماي ۋايىشىدۇ . شۇنداق چاغلاردا ئۇلار 40 يىلنى مۇشۇ زېرىكىشلىك چۆلدە ئۆتكۈزگەن سېلىم بوۋايغا قاراپ ھەيران بولۇشىدۇ . ئۇلار سېلىم بوۋاينىڭ شۇنداق سۇسىز باياۋاندا ، جاپالىق مۇھىتتا شۇنچە ئۇزاق ياشاپ تۇرۇپمۇ ئۈمىدۋار ، تەمكىن ، ساغلام ، خوشخۇي ، روھلۇق يۈرگىنىگە ھەۋەس قىلىشىدۇ . سېلىم بوۋاي ئۇلارنىڭ كۆزىگە گويا تەبىئەتنىڭ ئەركە ئوغلىدەك كۆرۈنىدۇ . ئۇلار يېشى 70 لەردىن ھالقىغان بۇ بوۋاينىڭ تارانچى ھارۋىسى ئۈستىگە قويۇلغان تۆمۈر باكسىغا ماي قۇيۇشتىكى چەبەسلىكى ، ئۆيىنىڭ يان تەرىپىگە ياسالغان دار ئاستىغا جەدە ئېتىنى باغلاپ قويۇپ تاقىلاشلىرى ، تونۇرغا بىر ئەپلىك نان يېقىشلىرى ، جەرەنى دارنىڭ ئىلمىكىگە ئېسىپ تۆلۈمچە قىلىپ سويۇشلىرى ، جەرەن ، كېپىك ، ئۆچكە تېرىلىرىنى ئەيلەپ جۇۋا ، قۇلاقچا تىكىشلىرىنى كۆرۈپ ، بۇ بوۋايدا 72 خىل ھۈنەر بارمۇ - نېمە ، دېيىشىدۇ . جاڭگال ئاسمىنى گۈگۈم پەردىسىگە پۈركەنگەن مەھەلدە دۆڭلۈك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سېلىم بوۋاينىڭ دۇتار چېلىپ ئوقۇغان ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ ھاردۇقلىرى چىقىپ كەتكەندەك بولۇشىدۇ . قىسقىسى ، سېلىم بوۋاي ئۇلارغا غەيرەت ،

جاسارەت ، خۇشاللىق ، ئۈمىد ئاتا قىلىدىغان خىسلەتلىك بوۋاي سىياقىدا تۇيۇلىدۇ .

1955 - يىلى سوغۇق ھەر يىلقىدىن بۇرۇنراق چۈشۈپ دۇ . كىلىمات باشقا يىللارغا قارىغاندا كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەيدۇ . نۆلدىن تۆۋەن قىرىق سېلىسىيە گرادۇسقا چۈشكەن تېمپېراتۇرا زېمىنى تاشتەك قاتۇرغان ، غەربىي شىمالدىن سوقۇۋاتقان شۇرغان لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار بىلەن زېمىنغا ئاپئاق داستىخان سالغانىدى . ئەجەبلىنەرلىكى ، 1 - نومۇرلۇق قۇدۇقتىن ماي چىققاندىن كېيىن 2 - نومۇرلۇق قۇدۇقنى قېزىۋاتقان ئىشچىلار تۆمۈرنى تۇتسا قول چاپلىشىپ قالىدىغان مۇشۇ قەھرىتان سوغۇقتىمۇ كېچە - كۈندۈز ئىشلەۋاتاتتى . بۇرغا ئاۋازى كېچە - كۈندۈز توختىماي گۈرۈلدەۋاتاتتى . سېلىم بوۋاي ئۇلارغا كەسكىن قىلىپ «بۇ يەردە ماي يوق ، ئاۋارە بولۇپ قازماڭلار» دەيدۇ . ئاغزى ئىتتىكرەك بىر يىگىت :

— نېمىشقا ئۇنداق كەسكىن گەپ قىلىسىز ، بۇ يەردە ماي بار - يوقلۇقىنى سىز قانداق بىلىسىز ، سىز يا گېئولوگ - ئىنژېنېر بولمىسىڭىز ؟ — دەيدۇ . سېلىم بوۋاي ئىككىلەنمەستىن :

— مەندەك قىرىق يىل ماي ھىدلاپ يۈرگەن ئادەم ماي پۇرىقىنى سەزمەي قالامدېمەن ؟ — دەپ جاۋاب بېرىدۇ . ئىشچىلار كۈلۈشۈپ قويۇپ بۇرغىلاۋېرىدۇ . ئۇلارنىڭ مۇئاھىزىدىن رەنجىگەن سېلىم بوۋاي گەمە ئۆيىگە قاراپ يۈرۈپ كېتىدۇ .

بىر كۈنى ئەتىگىنى سېلىم بوۋاي ئادەتتىكىدەك ئۆز ئىشلىرىنى تاماملاپ ، ئۆي ئالدىدىكى دۆڭلۈككە چىقىپ

ئەتراپقا نەزەر تاشلايدۇ . ئۇنىڭ 2 - نومۇرلۇق قۇدۇقىنى كۆزىتىۋاتقان كۆزلىرى بىر نۇقتىدا توختاپ قالىدۇ . تېخى ئاخشاملا چىراغلىرى يورۇپ تۇرغان ۋىشكا ھازىر كۆرۈن- مەيتتى . كىرانىلوك ئۈستىدە لەپىلدەپ تۇرغان بايراقمۇ كۆرۈنمەي قالغانىدى . ۋىشكا ناھايىتى ئېگىز مۇز مۇنارغا ئايلانغانىدى .

— بۇ نېمە ئىش ئەمدى ؟ — سېلىم بوۋاي كۆزلىرىگە ئىشەنمەي ئۇۋۇلاپ قايتا قارايدۇ . راستتىنلا مۇز مۇنار ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا چېپىشىپ يۈرگەن كىشىلەر خۇددى چۈمۈ- لىدەك ...

«سۇ چىقىپ كېتىپتۇ - دە ، كاساپەت ، قازماڭلار دېسەم ئۈنىمدى ، مانا ئەمدى ماي چىقىرىمەن ، دەپ سۇ چىقىرىپ قويۇپتۇ» دەپ ئويلايدۇ سېلىم بوۋاي . قۇدۇقتىن راستتىنلا سۇ چىقىپ كەتكەن . ئازراق گاز ئارىلاشقان سۇ تۈپتۈز ئېتىلىپ چىققىنىچە ۋىشكا جازىلىرىغا ئۇرۇلۇپ توپتوغرا كىرانىلوكنىڭ ئۇچىغىچە فونتانىلىغان بولغاچقا ، قاتتىق سوغۇق ناھايىتى تېزلا ھەيۋەتلىك ۋىشكا جازىسىنى مۇز مۇنارغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى . ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۇ ئېگىزگە ئۆرلەپ يېيىلىپ چۈش- كەچكە ، مۇز مۇنارى بارغانسېرى قېلىنلىشىپ كېتىۋاتات- تى . سۇنى ئېتىش ئۈچۈن قاپقاق بېكىتىش كېرەك . بۇنى ئادەم كۈچى بىلەن بېكىتمەي بولمايتتى . بارلىق ئىشچىلار جىددىيلەشكەندى . كىيىملىرى تاراڭشىپ مۇز چاپان ، مۇز ئىشتان كىيىۋالغاندەك بولۇپ قالغان ئىشچىلار سۇ بىلەن ئېلىشماقتا ئىدى .

شۇنىڭدىن كېيىن ئىشچىلار سېلىم بوۋاينى ئۆزلىرىدە-

يۇلتۇز - قەلەمداش دىگەندەك بىر مەنىدە دەپ

نىڭ سرداش دوستى ، دەپ بىلىپلا قالماستىن ، خالسى مەسلەھەتچىسى ، دەپ تونۇيدۇ .

كېيىن ، قاراماي خەلقى بۇ سۆيۈملۈك ، قەيسەر ، چېچەن بوۋاينى ئەسلىشىپ ، ئۇنى «قاراماي شەھىرىنىڭ تۇنجى پۇقراسى» دەپ تەرىپلەشكەن .

كۆنۈكمە

1. سېلىم بوۋاينىڭ مەجەز - خاراكتېرى ھەققىدە قانداق تەسراتقا كەلدىڭىز ؟
2. سېلىم بوۋاينىڭ چۆل - باياۋاندا 40 يىل تەنھا ياشىغانلىقى سىزگە قانداق تەسىر قىلدى ؟
3. ئىشچىلار بىلەن سېلىم بوۋاي ئوتتۇرىسىدا قانداق مۇناسىۋەت ئورنىتىلدى ؟
4. سېلىم بوۋاينىڭ قوشاقلىرىنى يادلىۋېلىڭ .

دەقەتلىك سەھىپە
شاھىت - تەلۋى
ۋەلىمە - سۇرۇلۇك قورقۇنۇپلا
سۈكۈن بىر كۈنۈمۈلۈك
تەلۋىقە سەھىپىدىن بولۇپ ئۇ سۆزلەرنى
قىسقا - تۈزۈك دەپ ئاتىلىدۇ دەپ بىر مەنىدە
تالاندا - بۇ خۇدا ئىرىدىغان ، سەھىپى
ئە دەپ - بىر مەنىدە بولۇپ قىلىنغان ياشانما
ئە ئۆلۈم - بىر دەپ تەلۋىقە سەھىپىدىن بولۇپ
ئىشچىلار - كەلگۈچى
تەلۋىقە سەھىپىدىن بولۇپ

ئەسەر تەرتىپىنى بىلىۋېلىش لازىم

ئەسەر تەرتىپىنىڭ ئېنىق بولۇش - بولماسلىقى ئاپ-
تورنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈش يولىنىڭ ئېنىق بولغان - بولمى-
غانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ .

ئاپتور بىر ئەسەرنى يازغىچە ، ئاۋۋال نېمىنى ، ئاندىن
نېمىنى ، ئاخىرىدا نېمىنى يازدىغانلىقىنى ئويلايدۇ . بۇنداق
پىكىر يۈرگۈزۈش ئاپتور ئىپادىلىمەكچى بولغان مەركىزىي
ئىدىيىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ . بىز بىر
ئەسەرنى ئوقۇغاندا ، ئوقۇۋېتىپ ، ئاۋۋال نېمىنى ، ئاندىن
نېمىنى ، ئاخىرىدا نېمىنى بىلىۋالدىغانلىقىمىز ھامان ئاپ-
تورنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈش يولىغا باغلىق بولىدۇ . ئوقۇپ
بولغاندىن كېيىن ، قايتىدىن ئويلانغاندا ، قانداق داۋىلىنى
چۈشىنىۋالغانلىقىمىز — مەركىزىي ئىدىيە بولىدۇ .

ئاپتورنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈش يولىنى ئەسەرنىڭ تەرتى-
پىدىن چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇ .

مەسىلەن ، «جىنخۇادىكى قوش ئەجدىھا غارى» ئاپتور-
نىڭ جىنخۇادىكى قوش ئەجدىھا غارىنى ساياھەت قىلغان
چاغدا كۆرگەنلىرى ۋە ئاڭلىغانلىرى بولۇپ ، ئاپتور ئۇنىڭدا
خۇددى بىر يول باشلىغۇچى سۈپىتىدە ، قايسى پەسىلدە ،
قەيەردە قوش ئەجدىھا غارىنى ساياھەت قىلغانلىقىنى ئېيتىپ
بېرىدۇ . ئارقىدىنلا ، قوش ئەجدىھا غارىغا قايسى يول بىلەن

بارغانلىقىنى ، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ، قوش ئەجدىھا غارىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ؛ غار ئاغزىنىڭ قانداقلىقىنى ، تاشقى ۋە ئىچكى غارلارنىڭ قانداقلىقىنى ؛ تاشقى غاردىن ئىچكى غارغا قانداق كىرگەن ۋە چىققانلىقىنى نۇقتىلىق تۈردە بايان قىلىدۇ . مانا بۇ ، ئەسەرنىڭ تەرتىپى .

ئەسەرنىڭ تەرتىپى ئاپتورنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈش يولىدىكى قانداق ئەكس ئەتتۈرگەن ؟ ئاپتور قاچان ، قەيەردە ، قانداق قىلىپ قوش ئەجدىھا غارىغا يېتىپ بارغانلىقىنى بايان قىلىش ئارقىلىق ، بىزگە ئالدى بىلەن قوش ئەجدىھا غارىنىڭ ئورنى ۋە ئۇنىڭ مۇھىتىنى بىلدۈرگەن . ئۇنىڭدىن كېيىن ، ئۇ ئوقۇرمەنلەر ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىنى : نېمە ئۈچۈن قوش ئەجدىھا غارى ، دەپ ئاتالغانلىقىنى يېشىپ بېرىشنى ئويلىغان . مانا بۇ ، ئەسەرنىڭ ئەڭ مۇھىم نۇقتىسى ، شۇنداقلا ئوقۇرمەنلەر بىلىشنى ئەڭ ئۈمىد قىلىدىغان مەسىلىدىن ئىبارەت .

ئاپتور قوش ئەجدىھا غارىنىڭ بىرقانچە ئالاھىدىلىكىنى چىڭ تۇتقان . ئۇنىڭ بىرى ، بۇلاق سۈيى . تاغ ئارىسىغا كىرگەندە غار ئاغزىغا بارغۇچە ، تاشقى غاردىن ئىچكى غارغا كىرگۈچە ھەممىلا يەردە بۇلاق سۈيىگە كۆڭۈل بۆلگەن . يەنە بىرى ، ئىچكى غارغا قانداق كىرىش . تاشقى غار بىلەن ئىچكى غار تۇتاش بولسىمۇ ، كىرىدىغان يۈچۈك بەك تار ، پەقەت بىر كىچىك قېيىقلا ، ئۇنىڭدا ئادەم ئوڭدىسىغا ياتقاندا ، دىلا ئىچكى غارغا كىرىپ - چىقالايدۇ . ئۈچىنچىسى ، ئىچكى غارنىڭ مەنزىرىسى . ئاپتور ئازراق «ئوخشىشىپ كېتىدىغان» قوش ئەجدىھانى ؛ ستالاگىت ، تاش بامبۇكلارنى كۆرگەن ، بۇلارنىڭ ھەممىسى پەرەز بىلەن قانداقتۇر بىر

نېمىگە ئوخشىتىلغان ، بىر كۆرۈپ زوقلىنىشقا ئەرزىدۇ .
شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تۇتۇپ ، تەرتىپ بويىچە ، مۇ-
ھىم نۇقتىسى بولغان ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇش — ئاپتورنىڭ
نۇقتىلىق تۈردە پىكىر يۈرگۈزىدىغان يېرى ، ئۇنىڭ ئوي-
پىكىرىدۇر .

بىز ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندا ، ئۇنىڭ تەرتىپىنى بىلىۋې-
لىشىمىز لازىم . تەرتىپىنى بىلىۋالساق ، ئاپتورنىڭ پىكىر
يۈرگۈزۈش يولىنى چۈشىنىۋالغان بولىمىز .

ئىككىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ ۋە ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭ .
غار چۆل تورۇس سەيلە قىن - قىنىغا پاتماي
جىرا تىك قىيا چاك - چاك يېرىلىش بارىكالا
2. تۆۋەندىكى پارچىنى ئىچىڭىزدە ئوقۇڭ ۋە بېرىلگەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .

چۈمۈلە

چۈمۈلە دائىم ئۇۋىسىدىن يىراق يەردىن ئوزۇقلۇق تېپىپ يەيدۇ .
ئۇ تاپقان ئوزۇقلۇقنى يەپ بولالمىسا ۋە ئۆزى يالغۇز ئېلىپ كېتەلەمسە ، دەرھال ئۇۋىسىغا قايتىپ «ئەسكەر يۆتكەيدۇ» - دە ، بىر توپ چۈمۈلنى باشلاپ كېلىدۇ . ئۇلار ياكى ئوزۇقلۇقنى بۆلۈشۈپ يەۋېتىدۇ ، ياكى پارچىلاپ ھەربىرى بىر پارچىدىن ۋە ياكى ھەممىسى بىرلىكتە ئۇنى ئۇۋىغا قايتۇرۇپ كېلىدۇ .

چۈمۈلە نېمىگە تايىنىپ ھەمراھلىرىغا خەۋەر يەتكۈزىدۇ ؟ بېشىدىكى بۇرۇتقا تايىنىدۇ . ئۇلار بېشىدىكى بۇرۇتلىرىنى بىر - بىرىگە تەڭگۈزۈش ئارقىلىق خەۋەرلىشىدۇ . ئەگەر يېمەكلىك ھەم چوڭ ، ھەم مەزىلىك بولسا ، بۇرۇتتىن ئاجايىپ شىددەت بىلەن ھەرىكەتلەندۈرىدۇ .

چۈمۈلنىڭ يولنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك . ئۇ يولنى ئاساسەن كۆزىگە تايىنىپ ، يەر ۋە ئاسماندىكى نەرسىلەرگە

قاراپ پەرق ئېتىدۇ . بىرەيلەن مۇنداق بىر تەجرىبە ئىشلىگەن : بىر توپ چۈمۈلە ئۇۋىسىغا قايتقان چاغدا ، ئىچى كاۋاك بامبۇك بىلەن ئۇلارنى كۆمۈرۈۋېلىپ ، يولنى كۆرسەتمىگەن ، ئۇلار پەقەت بامبۇك كاۋىكىدىن ئاسماننى كۆرەلمىگەن . شۇنىڭغا ئاساسەن چۈمۈلەلەر ماڭدى . دىغان يۇنىلىشنى توغرا تېپىپ ، ئۇۋىسىغا قايتقان . ئاسمان ۋە يەردە . كى نەرسىلەرنى پۈتۈنلەي توسۇپ قويغاندا ، بۇ چۈمۈلەلەر تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ قالمايىقانلىشىپ كەتكەن . چۈمۈلەلەر يەنە پۇراققا ئاساسلىنىپمۇ يولنى تاپالايدۇ . بەزى چۈمۈلەلەر ئۆزلىرى ماڭغان يەرلەرگە بىر خىل پۇراق قالدۇرىدۇ ، قايتىپ كېلىشىدە ، شۇ پۇراققا ئاساسلىنىپ يولنى پەرق ئېتىدۇ . ئەگەر چۈمۈلە مېڭىپ ئۆتكەن ئىزنى بارمىقىمىز بىلەن سىزىۋەتسەك ياكى غەيرىي پۇراقلىق نەرسە - لەرنى سېپىۋەتسەك ، چۈمۈلە يولدىن ئېزىپ قالىدۇ .

بۇ پارچىدا قانچە مەسىلە سۆزلەنگەن ؟ ئاپتور ئاۋۋال نېمىنى ، ئاندىن نېمىنى ، ئاخىرىدا نېمىنى يازغان ؟ بۇنداق يېزىشنىڭ قانداق ئەۋزەللىكى بار ؟

3 . بىر قېتىملىق ئېكسكۇرسىيە پائالىيىتىگە قاتنىدىغان شىڭ ، ئاۋۋال نېمىنى ، ئاندىن نېمىنى يازغاندا ، ماقالىنىڭ تەرتىپى ئېنىق ۋە رەتلىك بولىدىغانلىقىنى ئويلىنىپ ، بۇ پائالىيەتنى يېزىپ كېلىڭ .

4 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ئاندىن مۇۋاپىق تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ كۆچۈرۈڭ .

1 (ئوقۇتقۇچىمىز بىزگە : «ئوقۇغۇچىلار ئەدەبلىك بو - لۇڭلار» ئەلا ئوقۇش ئۈچۈن تىرىشىڭلار » دېدى

2 (قەلبىنۇر كىتاب دەپتەر) قەلەملىرىنى ئالدىراشلىق بىلەن يىغىشتۇردى - دە ، كىسىنىپتىن يۈگۈرگەن پېتى چىقىپ

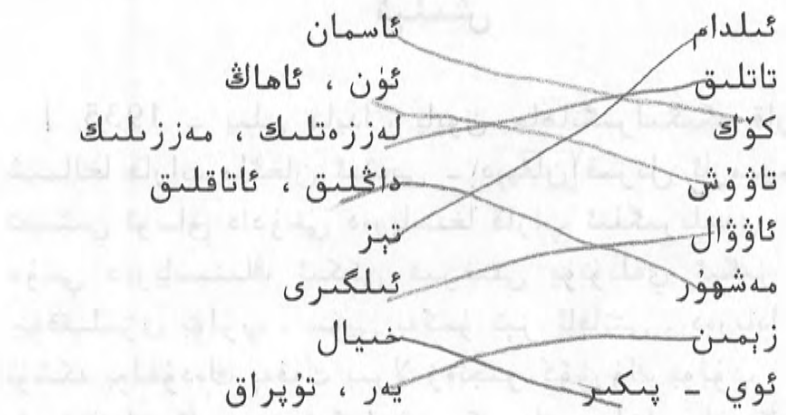
كەتتى .

3) مېنىڭچە سىز ھەببە، ئۆزىڭىز ئىشلىگىنىڭىز ئۈچۈن

زۈك

5. تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئوقۇڭ ، مەنىداش سۆزلەرنى

سىزنىق ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇڭ .

شەرت

okirali

8. لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى تېزلىكتە ئېلىش

1935 - يىلى مايدا ، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى شىمالغا قاراپ ماڭغان ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسى تەبىئىي توساق دادۇخې دەرياسىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى . دا- دۇخې دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقى پۈتۈنلەي ئېگىز تاغ چوققىلىرى بولۇپ ، سۈيى بەكمۇ تېز ئاقاتتى . دەريادا ئۆ- تۈشكە بولغۇدەك پەقەت بىرلا زەنجىر كۆۋرۈك بولۇپ ، مانا بۇ قىزىل ئارمىيە ئىگىلىشى كېرەك بولغان لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكى ئىدى .

2 گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئارمىيىمىزنىڭ شىمالغا يۈرۈشىنى توسۇش ئۈچۈن ئىككى تۈەن ئەسكەر بىلەن كۆۋ- رۈكنى ساقلانغانىدى ، كېيىن يەنە ئىككى لۈينى ياردەمگە ئەۋەتىپ ، ئارمىيىمىزنى كۆۋرۈك بېشىدىلا يوقىتىش خىيا- لىدا بولدى . قىزىل ئارمىيە دۈشمەننىڭ مۇنداق سۈيقەست- لىك ھىيلە - مىكىرلىرىنى ئاللىقاچان كۆرۈپ يەتكەنىدى .

28 - ماي كۈنى ئەتىگەندە قىزىل 4 - تۈەن يۇقىرىنىڭ « 29 - ماي تاڭ سەھەردە لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكى ئېلىنسۇن ! » دېگەن بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالدى .

قىزىل 4 - تۈەن تۇرغان جايدىن لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈك- گىچە يەنە 240 چاقىرىم يول بولۇپ ، ئاران يىگىرمە نەچچە سائەت ۋاقىت قالغانىدى ، دۈشمەننىڭ ئىككى لۈي ياردەمچى

ئەسكىرىمۇ لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە قاراپ قارشى قىرغاقنى بويلاپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى ، ھەممە ئىشتا ئالدىغا ئۆتۈۋېلىش ئارمىيىمىزنىڭ دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىنىڭ مۇھىم كاپالىتى ئىدى .

قىزىل 4 - تۈەن تاغ - داۋانلار ئېشىپ ، يولدا توسۇپ ياتقان دۈشمەنلەرگە زەربە بېرىپ ، كەچ سائەت يەتتىگىچە ماڭغاندىن كېيىن كۆۋرۈككە يەنە 110 چاقىرىم يول قالغاندى . جەڭچىلەرنىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە تاماق يېيىشىكىمۇ چولپىسى تەگمىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە يامغۇر يېغىپ ، جەڭچىلەرنىڭ ئۈستۈشى چىلىق - چىلىق ھۆل بولۇپ كەتتى . لېكىن ، دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىشقا بولغان قەتئىي ئىرادە ئۇلارنىڭ ئاچلىق ۋە ھارغىنلىقلىرىنىمۇ ئۇنتۇلدى . رۇۋەتتى . ئۇلار قاپقاراڭغۇ كېچىدە شارقىراپ يېغىۋاتقان قاتتىق يامغۇرغا قارىماي ، پانچاق يولدا ئالغا ماڭماقتا ئىدى ، بىردىن ، قارشى قىرغاققا لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە قاراپ خۇددى ئەجدىھادەك كېتىۋاتقان ھەددى - ھېسابسىز مەشئەلەر كۆرۈندى . قىزىل ئارمىيە دەرھال بۇنىڭ لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە ياردەمگە كېلىۋاتقان دۈشمەن قوشۇنى ئىكەنلىكىنى پەملىدى . ئارمىيىمىزمۇ مەشئەللەرنى ياندۇرۇپ ، يولنى داۋاملاشتۇرۇپ ، دۈشمەنلەر بىلەن بەسلىشتى .

« قارشى قىرغاقتىكى دۈشمەنلەر مەشئەللەرنى كۆرۈپ : «سىلەر قايسى قىسىمدىن بولسىلەر؟» دەپ سورىغاندا ، ئارمىيىمىز يۇقىرى ئاۋاز بىلەن : «بىز قىزىل ئارمىيە بىلەن توقۇنۇشۇپ قايتقانلار» دەپ جاۋاب بەردى . قارشى قىرغاقتىكى دۈشمەنلەر گۇمان قىلمىدى ، ئۇلار ئارمىيەمىزدىن ئوتتۇرىدىكى دەريا بىلەنلا ئايرىلغان ھالدا ، ھېچنېمە

مىنى سەزمەستىن 20 - 30 چاقىرىم بىللە يول ماڭدى .
 بۇ ۋاقىتتا يامغۇر تېخىمۇ كۈچىيىپ ، چېلەكلەپ قۇيغاندەك
 ياغقىلى تۇردى . يامغۇر مەشئەللەرنى ئۆچۈرۈۋەتتى . دۈش-
 مەنلەر ئىلاجسىزلىقتىن توختاپ ، قونۇشقا مەجبۇر بولدى .
 ئارمىيىمىز قاراڭغۇدا داۋاملىق ئىلگىرىلەۋەردى ۋە 29 -
 ماي تاڭ سەھەر لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە يېتىپ باردى . يار-
 دەمگە كېلىۋاتقان دۈشمەن قوشۇنى ئارقىدا قالدى .

3 لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكى جەمئىي 13 تال زەنجىردىن تەش-
 كىل تاپقان . ئىككى يانغا بىر جۈپتىن تۆمۈر زەنجىر تارتىل-
 غان بولۇپ ، بۇ ، كۆۋرۈكنىڭ قاننى ھېسابلىناتتى ، ئاس-
 تىغا قاتار قىلىپ تارتىلغان ، تاختاي يانقۇزۇلغان توققۇز
 تال زەنجىر كۆۋرۈك يۈزى ھېسابلىناتتى . كىشىلەر ئۇنىڭ
 ئۈستىدە ماڭغاندا ئۇ گۈلەڭگۈچتەك پۇلاڭلاپ تۇراتتى . لې-
 كىن ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى تاختايلارنى دۈشمەنلەر ئاللىقاچان
 ئېلىۋەتكەن بولۇپ ، پەقەت تۆمۈر زەنجىرلەرلا قالغانىدى .
 لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە قاراش بىلەنلا كىشى ھەقىقەتەن ئەي-

مىنىدۇ . كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىكى قىزغۇچ دەريا سۈيى يۈ-
قىرىدىن خۇددى شارقىراتمىدەك ئېقىپ چۈشۈپ ، قىيا تاش-
لارغا قاتتىق ئۇرۇلاتتى - دە ، بىر جاڭدىن^① ئوشۇقراق
ئېگىزلىككە دولقۇن چاچرىتاتتى ۋە قۇلاقنى پاك قىلغۇدەك
شارقىرايتتى . كۆۋرۈكنىڭ قارشى قىرغىقى بولسا لۇدىڭ
شەھىرى ئىدى . بۇ شەھەرنىڭ بىر تەرىپى تاغقا يانداش
بولۇپ ، غەربىي دەرۋازىسى كۆۋرۈكنىڭ دەل بېشىغا بېرىپ
تاقالغانىدى . شەھەرنى ساقلاپ تۇرغان ئىككى تۈەن دۈشمەن
شەھەر سېپىلى ۋە تاغ باغرىدا ئاللىقاچان ئىستېھكاملار
قۇرۇپ بولغانىدى . ئۇلار مانا مۇشۇنداق تەبىئىي توساققا
تايىنىپ تۇرۇپ ، قىزىل ئارمىيىگە قاراپ : « كېلىڭلار !
قېنى سىلەرنىڭ ئۇچۇپ ئۆتكىنىڭلارنى كۆرۈپ باقايلى ! »
دەپ ۋارقىراپ جار سېلىشتى .

قىزىل 4 - تۈەن دەرھال ئومۇمىي ھۇجۇم باشلىدى .
تۈەنجاڭ ھەم كومىسسارلار شەخسەن ئۆزلىرى كۆۋرۈك بې-
شىدا تۇرۇپ جەڭگە قوماندانلىق قىلدى . پۈتۈن تۈەندىكى
سىگنالچىلار ئاتاكا سىگناللىرىنى ياڭراتتى ، ھەممە قورال-
لاردىن تەڭلا ئوق ئېتىلدى . توپ ، مىلتىق ۋە ھۇررا سادا-
لىرى تاغ جىلغىلىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى ، 2 -
لىيەن زەربىدار ئەترەت بولدى . زەربىدار ئەترەتتىكى 22
قەھرىمان جەڭچى قوللىرىغا كارابىن مىلتىقلىرىنى ئالدى ،
يېنىغا قىلىچلىرىنى ئاستى ۋە يەنە قول بومبىلىرى بىلەن
قوراللانىدى - دە ، دۈشمەننىڭ يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلى-
رى ئىچىدە زەنجىرلەرگە يامىشىپ ، قارشى قىرغاققا قاراپ
تېزلىكتە ماڭدى . ئۇلارنىڭ كەينىدىكى 3 - لىيەن جەڭچىلىد-

① جالڭ - ئۈزۈنلۈك ئۆلچەم بىرلىكى . بىر جالڭ ئون چىغا ، يەنى 3.33 مېتىرغا تەڭ .

رى ، قوراللاردىن تاشقىرى ھەربىر كىشى بىردىن تاختاي ئېلىپ ، ئالغا ئىلگىرىلىگەچ تاختاينى كۆۋرۈككە ياتقۇزۇپ ماڭدى .

زەربىدار ئەترەت قارشى قىرغاققا چىقىشى بىلەن دۈش-مەنلەر ئوت قويۇۋەتتى ، كۆۋرۈك بېشى چوڭ ئوت يالقۇنى ئىچىدە قالدى . مانا بۇ ھالقىلىق پەيتتە تۈەنجاڭ ۋە كومىسسارلارنىڭ «يولداشلار ! ئەڭ ئاخىرقى غەلبە ئۈچۈن ئالغا !» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . قەھرىمانلار چاقىرىقنى ئاڭلاپ ، تېخىمۇ پىداكارلىق بىلەن لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان ئوتتىن ئوقىيادەك ئۆتۈپ ، شەھەرگە بۆسۈپ كىرىپ ، دۈش-مەنلەر بىلەن جىددىي ئېلىشتى . ئىككى سائەت داۋام قىلغان شىددەتلىك جەڭ جەريانىدا دۈشمەننىڭ تەڭدىن تولىسى يوقىتىلدى ، قالغانلىرى بولسا ، شەرمەندىلەرچە قېچىپ كەتتى . قىزىل 4 - تۈەن لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى باتۇرلۇق بىلەن ئېلىپ ، ئۇزۇن سەپەر جەريانىدىكى يەنە بىر قېتىملىق ھەل قىلغۇچ غەلبىنى قولغا كەلتۈردى .

2/ قىزىل ئارمىيىنىڭ ئاساسىي كۈچى تەبىئىي توساق دادۇخې دەرياسىدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ ، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى سېپىگە داغدۇغىلىق ھالدا ئاتلاندى .

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ .

1) قىزىل ئارمىيە دۈشمەننىڭ مۇنداق سۈيىقەستلىك

ھىيلە - مىكىرلىرىنى ئاللىقاچان كۆرۈپ يەتكەندى
(2) ھەممە ئىشتا ئالدىغا ئۆتۈۋېلىش ئارمىيىمىزنىڭ
دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىنىڭ مۇھىم كاپالىتى
ئىدى .

(3) ئۇلار مانا مۇشۇ تەبىئىي توساققا تايىنىپ تۇرۇپ ،
قىزىل ئارمىيىگە قاراپ : «كېلىڭلار ! قېنى سىلەرنىڭ
ئۈچۈپ ئۆتكىنىڭلارنى كۆرۈپ باقايلى !» دەپ ۋارقىراپ
چار سېلىشتى .

2. تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا
جاۋاب بېرىڭ :

- 1) ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى شىمالغا ماڭغان قىزىل ئارمىيە دادۇخې دەرياسىغا قاراپ ئىلگىرىلىگەندە ، نېمە ئۈچۈن لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى ئېلىشى كېرەك ئىدى ؟
- 2) قىزىل 4 - تۈەن قانداق ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدى ؟ بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشنىڭ مۇھىم كاپالىتى نېمە ئىدى ؟
- 3) ئارمىيىمىز قانداق ئۇسۇل - چارىلەر ئارقىلىق ياردەمگە كېلىۋاتقان دۈشمەننىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى ؟
- 4) لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى نېمە ئۈچۈن تەبىئىي توساق دەيمىز ؟

(5) ئارمىيىمىز ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغاپ ، لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى قانداق ئالدى ؟

3. لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى تېزلىكتە ئېلىش جەريانىغا ئاساسەن ، تېكىستنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ ، ھەر بىر بۆلەكنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

4. كۆپ چېكىتلەرنىڭ ئورنىغا مۇۋاپىق سۆزلەرنى قويۇپ ، تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىڭ ھەمدە

كۆپ چېكىتلەر ئورنىغا قويۇلىدىغان سۆزلەرنىڭ ئوخشىد-
تىشلار ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ، ئۇلارنىڭ جۈملىدىكى
رولىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

(1) بىردىن ، قارشى قىرغاقتا لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە
قاراپ خۇددى ... ، كېتىۋاتقان ھەددى - ھېسابسىز مەشئەل-
لەر كۆرۈندى .

(2) بۇ ۋاقىتتا يامغۇر تېخىمۇ كۈچىيىپ ، ... ياغقىلى
تۇردى .

(3) توققۇز تال زەنجىر لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنىڭ يۈزى
ھېسابلىناتتى ، كىشىلەر ئۈستىدا ماڭغاندا ئۇ ... پۇلاڭلاپ
تۇراتتى .

(4) قەھرىمانلار چاقىرىقنى ئاڭلاپ يېنىۋاتقان ئوتتىن
... ئۆتۈپ ، شەھەرگە بۆسۈپ كىردى .

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش
تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش
تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

(۷) تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش
تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش
تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش
تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

تەبىئىي تۈزۈلۈش - تەبىئىي تۈزۈلۈش

* 9. ھايات - ماماتلىق پەيتتە ①

2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ھەممە جايىنى ئەنسىز-لىك ۋە ئۆلۈم شەپسىسى قاپلىغانىدى . گېرمانىيە فاشىستلىرى بېسىۋالغان فرانسىيىدىمۇ شۇنداق : دېپو شەھىرىدە ئىشپىيونلار بەكمۇ قۇتراپ كەتتى . ھەر بىر فرانسىيە پۇقرا-سى دۈشمەننىڭ قاتتىق نازارىتى ئاستىدا قالدى . ئاماندىبورودنىڭ ئۆيىمۇ ئەنسىزلىك ئىچىدە قالغانىدى . ئۇ دۈشمەن قولىغا ئەسەرگە چۈشكەندىن بۇيان ئۇنىڭ ئايالى بورود خانىم مەخپىي ھەرىكەتكە قاتنىشىپ ، ئېرىنىڭ كۈرد-شىنى داۋاملاشتۇردى . شۇڭلاشقا ، ئۇنىڭ ھاياتلا ئەمەس ، بەلكى كىچىك ئوغلى ياك ۋە قىزى جېكۇيلىنىڭ ھاياتىمۇ خەۋپ ئاستىدا ئىدى . ئەمدىلا 12 ياشقا كىرگەن ياك نۇرغۇن قېتىم ئاخبارات يەتكۈزۈش ، پوستتا تۇرۇش ۋە زىپىلىرىنى ناھايىتى ياخشى ئادا قىلغانىدى . ئۇنىڭ يېشى كىچىك بول-غاچقا ، دۈشمەننىڭ دىققىتىنى قوزغىمايتتى . ئەمما ، ئۇمۇ بەزىدە ئۆز ھاياتىدىن خېلى ئەندىشە قىلاتتى . لېكىن ، ۋە-تەنگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت ئۇنىڭ بۇ قورقۇنچىنى يې-ئىچىپ كېتەتتى . ئۇ ئاپىسى بىلەن سىڭلىسىنىڭ بىخەتەرلى-كىنى ئويلىسىلا يەنە ئەندىشە قىلاتتى . دوستى پېردىن بولسا زوقلىناتتى ، چۈنكى پېر ئەمدىلا 14 ياشقا كىرگەن بولسىد-

① بۇ ھېكايىنىڭ ئاپتورى ئامېرىكىلىق ئاللون مېكفارلان .

مۇ ، مەخپىي پائالىيەتلەردە نۇرغۇن ئىشلارنى غەلبىلىك ئورۇندىغانىدى .

ياكىنىڭ سىخلىسى چېكۇيلىن 10 ياشتا بولۇپ ، ئۇمۇ ئەقىللىق ، چېچەن قىز ئىدى . ئۇ بۇ ئۇرۇشتا ئاپسىنىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ۋەزىپىنى زىممىسىگە ئالغانلىقىنى بىلەتتى . بەزى كېچىلىرى يوتقانغا پۈركۈنۈۋېلىپ يىغلايتتى . ئەمما ، ئاپسى بىلەن ئاكىسىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى قورقماس كۆرسىتىپ كۈلۈپ يۈرەتتى .

ھەر ھەپتىدە فرانسىيىلىك دېھقان قىياپىتىدىكى بىر ئادەم ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كىچىكىگە بىر تۆمۈر قۇتىنى ئەكىدەلىپ بېرەتتى . سۇ ئۆتمەيدىغان قىلىپ ھىم ياسالغان بۇ قۇتىدا ھەر خىل رەقەملەر ۋە شەرتلىك بەلگىلەر يېزىلغان ئاخبارات قەغەزى بار ئىدى . بۇ ، مەخپىي تەشكىلات ھەر خىل يوللار بىلەن قولغا كەلتۈرگەن ئاخبارات بولۇپ ، بەزىدە ئۇنىڭدا پويىز ئىستانسىسىنىڭ ئەھۋالى يېزىلغان بولاتتى ، بەزىدە بولسا ئالدىنقى سەپكە ياكى ئارقا سەپكە ماڭىدىغان گېرمانىيە پويىزلىرىنىڭ ۋاقتى - سائىتى يېزىلغان بولاتتى . قىسقىسى ، بۇلار ھەم مۇھىم ، ھەم خەتەرلىك ئىش ئىدى - دە !

بورود خانىم مەخپىي ئالاقىچى كەلگۈچە بۇ كىچىك قۇتىنى ياخشى ساقلىشى كېرەك ئىدى . ئۇ قۇتىنى بەزىدە ئورۇندۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قوياتتى . بەزىدە قازاندىكى ئاشقان شورپىنىڭ ئىچىگە سېلىپ قوياتتى . كۆپ چاغلاردا بولسا شامداننىڭ ئويماق يېرىگە تىقىپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئازراق شام مېيى سۈركەپ ، ئاندىن شامنى تۇرغۇزۇپ قوياتتى . شام تىكلەنگەن شامدان ئۈستىدە تۇرۇپ بەت -

تى . دۈشمەننى قايمۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئۇلار دائىم شامدانغا يېرىمى كۆيۈپ تۈگىگەن شامنى تىكلەپ قوياتتى . مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۇلار نۇرغۇن قېتىم دۈشمەننىڭ ئاقتۇرۇشىدىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كەتكەنىدى .

بىر كۈنى بورود خانىم بالىلىرى بىلەن كەچكى غىزانى يەپ بولۇپ ، ئۈستەل ئەتراپىدا ئولتۇراتتى . تۇيۇقسىز ئىشك تاقىلىدى . بورود خانىم ئىشكىنى ئاچتى . ئۆيگە ئۈچ نېمىس ئوفىتسېرى — بىر شاۋشياۋ ، بىر شاۋۋېي ۋە بىر جۇڭۋېي كىرىپ كەلدى . ئۇلار ئۆي ئىگىسىنىڭ تەكلىپ قىلىشىنى كۈتمەستىنلا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇشتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى جۇڭۋېي كىشىنى بەكرەك ئەنسىزلىككە سالاتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ مۇشۇ شەھەردىكى دۈشمەن ئاخبارات ئورگىنىنىڭ باشلىقى ئىكەنلىكىنى بورود خانىم ياخشى بىلمەتتى .

— مەن قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ، باشلىقىمىزنىڭ قونالغۇ مەسلىسىنى سۆزلەشكىلى كەلدىم . ئۇ كېلەر ھەپتىدە يېتىپ كېلىدۇ ، — دېدى شاۋشياۋ بورود خانىمغا فرانسۇز تىلىدا ناھايىتى راۋان سۆزلەپ .
— بولىدۇ ، — دېدى بورود خانىم ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇپ .

شاۋشياۋ يانچۇقىدىن پۈرلىشىپ كەتكەن بىر پارچە قەغەزنى چىقىرىپ شامنىڭ غۇۋا نۇرىغا تۇتۇپ كۆرۈشكە باشلىدى . شاۋۋېي ئورنىدىن تۇرۇپ شامداننى شاۋشياۋنىڭ ئالدىغىراق ئاپاردى . شاۋشياۋ قەغەزدىكى بەلگىلەرنى ناھايىدىتى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن ئۇنى مەيدە يانچۇقىغا سالدى . بۇ چاغدا كۆيۈپ ئاز قالغان شام پېشكەللىكتىن

بېشارەت بەرگەندەك پىلىلداپ قالدى . ھالبۇكى ، ئۈچ نې -
مىس ئوفتسىپىرى يەنلا نېمىس تىلىدا سۆزلىشىپ ئولتۇ -
رۇشانتى .

بورود خانىم ئورنىدىن تۇرۇپ ئاشخانىدىن يەنە بىر
شامدان ئېلىپ چىقىپ ئۈستەلگە قويدى - دە ، بايقى شامنى
ئۆچۈرۈۋەتتى :

— ئەپەندىلەر ، بۇ شام يورۇقراق ، — دەدى ئۇ . يېڭى
شامنىڭ كۈچلۈك يورۇقىدا ياكىنىڭ چىرايىدىكى بايقى
جىددىلىكىنىڭ يوقالغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

بىردىنلا شاۋۋىي سەرەڭگە يېقىپ ھېلىقى ئۆچۈرۈپ
قويۇلغان ، تېخىچە ئىس چىقىپ تۇرغان شامنى ياقىتى - دە :
— بۇنداق قاراڭغۇ كېچىدە بىر شام ئارتۇق يېقىلسا
تېخىمۇ يورۇقراق بولار ، — دەپ قويدى . ئۇ بۇ گەپنى
بورود خانىمغا زاڭلىق ئارىلاش تەلەپپۇزدا كۈلۈپ تۇرۇپ
دېدى .

ئۆي ئىچىنى ۋەھىمە باستى ، بۇ ۋەھىمىلىك كەيپىيات
سوزۇلماقتا ، ئەمما ھېلىقى ئاز قالغان شام بارغانچە كىچىك -
لەپ بارماقتا ئىدى . چېكۈيلىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئاپىسى
ئولتۇرغان ئورۇندۇقنىڭ يېنىغا بېرىپ يۆلىنىپ تۇردى .
بۇ بىر مەقسەتلىك قىلىنغان ئىش ئىدى . ئۇمۇ ئاپىسى
بىلەن ئاكىسىغا ئوخشاشلا نېمىسلارنىڭ كۆيۈپ تۈگەپ كې -
تىۋاتقان شامغا قادىلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغانىدى .
ياك ئۈستەلگە يېقىن كەلدى - دە :

— ئۆي مۇزلاپ كەتتى . مەن بىر ئاز ئوتۇن ئەكرەي ، —
دەپ ئۈستەلدىن ھېلىقى كۆيۈپ ئاز قالغان شام بار شامداننى
ئالدى .

ئۇ ئىشك تەرەپكە بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندا شاۋۋىي دەس تۇرۇپ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇۋالدى ۋە :
— شام ئالمىساڭمۇ بولىدۇ ! — دېدى كەسكىن تەلەپ-

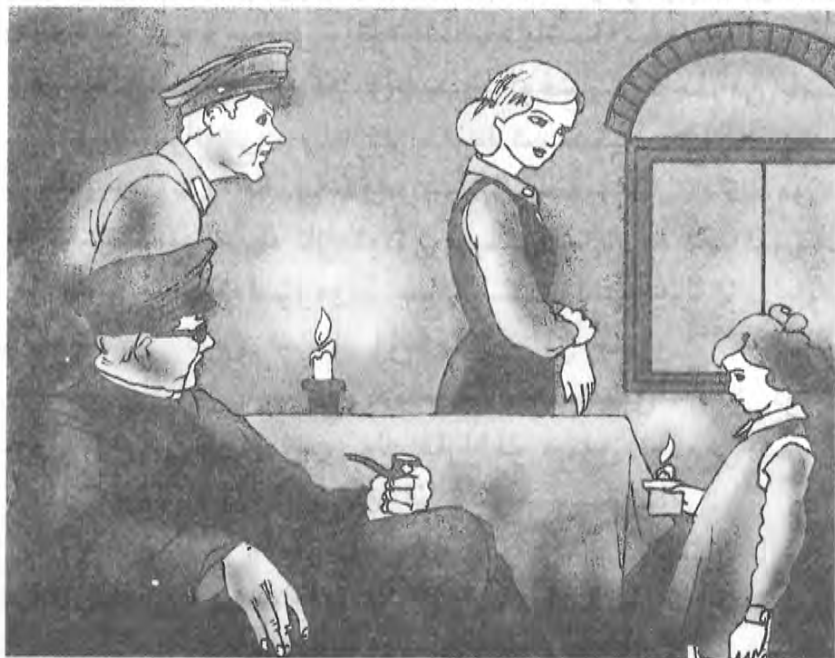
پۇزدا .

ياك ئامالسىز شامدانى ئۈستەل ئۈستىگە قويۇپ ئۈس-
تۈنكى قەۋەتتىكى بالخانغا چىقىپ كەتتى . قاراڭغۇ بالخاندا نېرۋىلىرى ئۇيۇشۇپ قالغاندەك بىلىنىپ ، بىر مەنۇت ۋاقىتمۇ بىر سائەتتەك تۇيۇلدى . ئۇ : «دوستۇم پېر ھازىر كەلگەن بولسا - ھە ! ئۇ ئەلۋەتتە ياخشى مەسلىھەت بەرگەن ۋە شام تېگىدىكى تۆمۈر قۇتىنى ساقلاپ قالغان بولاتتى !» دېگەنلەرنى ئويلىدى . ئەمما ، ھازىر ئۇ پېرنى ئىزدەشكە ئۈلگۈرەلمەيتتى . ئۇ ئەمدى «تۆمۈر قۇتىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالالمىغاندىمۇ چوقۇم ئاپامنىڭ يېنىدا بولۇشۇم كېرەك» دەپ ئويلىدى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ ھاياتىمۇ شامنىڭ لىپىلا-داپ - لىپىلداپ ئۆچكىلىۋاتقىنىغا ئوخشاشلا ئاخىرقى باس-قۇچتا تۇرۇۋاتاتتى . ياك قاراڭغۇدا تىمىسقىلاپ يۈرۈپ بىر قۇچاق ئوتۇننى ئالدى - دە ، ھاياشماي ئۆيگە كىردى . ئۇ ئوچاققا بىرنەچچە تال ئوتۇن سېلىپ بولۇپ ، يەنە ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى . جېكۈيلىنىڭ ئاۋازى ئۇنى ئورۇندۇقتىن دەس تۇرغۇزۇۋېتىشكە تاس قالدۇ .

— باشلىق ئەپەندى ، كەچ بولۇپ كەتتى ، مەن ئۇخ-لاي ، ئۈستۈنكى قەۋەت بەك قاراڭغۇ ، مەن شامدىن بىرنى ئالمىسام بولامدۇ ؟ — دېدى ئۇ قىلچە ھودۇقماي .

— قىزچاق ، ئەلۋەتتە بولىدۇ ، — شاۋشياۋنىڭ ئاۋازى ئاڭلىماققا مۇلايمدەك ئىدى ، — دۇڭبېسىپلورنى شەھىردە-دە مېنىڭمۇ سەنچىلىك بىر قىزىم بار . ئۇنىڭ ئىسمى

لويس . سەن مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرۇپ ، قىزىم ھەققىدە -
كى گەپلەرنى ئاڭلاشنى خالامسەن ؟
شامنىڭ ئۇچقۇنى پىلىدىغىلى تۇردى . شامدان ئۈس -
تىدىكى شام ناھايىتى ئاز قالغانىدى . يەنە بىرئازدىن كېيىن
ئۇچقۇن بىرنەچچە لىپىلدايتتى - دە ، ئاندىن ئۇچەتتى ۋە
ئاستىدىكى كۆيمەيدىغان قىسمى قالاتتى . بۇ ئىش ئەلۋەتتە
نېمىسلارنىڭ دىققىتىنى قوزغايتتى . ئۇ چاغدا ئۇلار ئىچىگە
كىچىك تۆمۈر قۇتا تىقىلغان شام قالدۇقىنى كۆرۈۋالاتتى .
بورود خانىمغا نېمىسلار گويا شامدىكى بۇ سىرنى بىلىپ
قالغاندەك ، ئۇلار مەقسەتلىك ھالدا ۋاقىتنى سوزۇپ ئول -
تۇرغاندەك بىلىندى . جېكۇيلىن شاۋشياۋنىڭ ئالدىغا بار -
دى . شاۋشياۋ ئۇنى قۇچاقلاپ قويدى . شام ئۇچقۇنى ئەمدى
پىزىلداپ ئاۋاز چىقىرىپ ئاخىرقى كۆيۈشىنى كۆيمەكتە ،

يورۇقى بارغانچە ئاجىزلىماقتا ئىدى .
 — بەك ئۇيقۇم كېلىپ كەتتى ، لوپىسنىڭ گېپىنى
 كېيىن ئاڭلىسام بولامدۇ ؟ — دەپ سورىدى جېكۇيلىن بوش
 ئاۋازدا .

— بولىدۇ قىزچاق ، — شاۋشياۋ جېكۇيلىننىڭ چېچىدە
 نى سىلاپ قويدى .

جېكۇيلىن ئۈستەل ئۈستىدىكى ھېلىقى شامداننى تەم-
 تىرىمەي ئالدى - دە ، ئەدەپ بىلەن :

— خەير ، ئەپەندىلەر ، — دەپ قويدى . ئۇ ئاپىسىنى
 سۆيۈپ قويغاندا ، شامنىڭ كۆيدىغان قىسمى كۆيۈپ بولاي
 دەپ قالغانىدى . جېكۇيلىن يەنىلا ئۆزىنى بېسىۋېلىپ ئۈس-
 تۈنكى قەۋەتكە قاراپ ماڭدى . بورود خانىمنىڭ چىرايى
 تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ، ياك ئىككى قولى بىلەن تىزىنى
 چىڭ چاڭگاللىۋالغانىدى . نېمىس ئوفتسىپەرلىرى كۆزىنى
 جېكۇيلىندىن يۆتكەپ ئالدىلىرىغا قاراشتى . جېكۇيلىن ئال-
 دىرماي - تەمتىرىمەي پەلەمپەينىڭ ئۈستىگە چىقىپ بول-
 دى ، شاممۇ ئۆچتى .

كۆنۈكمە

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئاستى سىزىلغان
 سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ .

- 1) دېپو شەھىرىدە ئىشپىيونلار بەكمۇ قۇتراپ كەتتى .
- 2) ئۇ دۈشمەن قولىغا ئەسىرگە چۈشكەندىن بۇيان
 ئۇنىڭ ئايالى بورود خانىم يەر ئاستى مەخپىي ھەرىكەتكە
 قاتنىشىپ ، ئېرىنىڭ كۈرىشىنى داۋاملاشتۇردى .

3) ئۇ بۇ ئۇرۇشتا ئاپسىنىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ۋەزىپىنى زىممىسىگە ئالغانلىقىنى بىلەتتى .

4) بۇ چاغدا كۆيۈپ ئاز قالغان شام پېشكەللىكتىن بېشارەت بەرگەندەك پىلىلداپ قالدى .

2. تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .

1) بورود خانىم نېمە ئۈچۈن مەخپىي ئالاقىچى كەلگۈ-چە بۇ كىچىك قۇتىنى ياخشى ساقلىشى كېرەك ؟

2) ياك نېمە ئۈچۈن «ئۆي مۇزلاپ كەتتى . بىر ئاز ئوتۇن ئەكىرەي» دەپ ، كۆيۈپ ئاز قالغان شام بار شامداننى ئېلىپ ماڭدۇ ؟

3) شاۋشياۋ نېمە ئۈچۈن جېكۇيلىنغا ئامراقلىق قىلىدۇ ؟ بۇ ئۇنىڭ ياخشى نىيەتلىك ، مېھرىبان ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىمدۇ ؟

3. تۆۋەندىكى جۈملىلەردە قانداق ئىدىيەۋى ھېسسىيات ئىپادىلەنگەنلىكىنى سۆزلەپ بېقىڭ .

1) ئۇمۇ بەزىدە ھاياتىدىن خېلى ئەندىشە قىلاتتى . لېكىن ، ۋەتەنگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت ئۇنىڭ بۇ قور-قۇنچىنى يېڭىپ كېتەتتى .

2) ئۆي ئىچىنى ۋەھىمە باستى . بۇ ۋەھىمىلىك كەي-پىيات سوزۇلماقتا ، ئەمما ، ئاز قالغان شام بارغانچە كىچىكلەپ بارماقتا ئىدى .

3) ئۇلارنىڭ ھاياتىمۇ شامنىڭ لىپىلداپ - لىپىلداپ ئۆچكىلىۋاتقىنىغا ئوخشاشلا ئاخىرقى باسقۇچتا تۇرۇۋاتاتتى .

Obidi

10. يامغۇر يېغىش ئالدىدا

1 / ھاۋا تىنچىق ۋە دىمىق بولۇشقا باشلىدى . كۈن بۇلۇت ئارىسىغا يوشۇرۇندى ، جاھاننى قاراڭغۇلۇق باستى . جاڭ-گاللار ، دەرەخلەر ۋە كۆكتاتلار ھەممىسى غەيرىي تۈسكە كىردى . كۈنپېتىش تەرەپتىن قاپقارا بۇلۇت كۆتۈرۈلدى . ئۇ چاپسانلىق بىلەن جاڭگاللىق ۋە يېزىنى بېسىپ كەلمەكتە .

2 تەبىئەتتىكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭدىن يېقىمسىزلىق ھېس قىلىشقا باشلىدى . كالىلار بېشىنى ئىچىگە تىقاتتى ؛ ئاتلار قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭلىتىپ ، بۇرۇنلىرىنى كېرىپ ، يايلىلىرىنى تىترىتىپ پۇشقۇراتتى . ھارۋىغا قوشۇلغان ئات-لارنىڭ تۇيىقىدىن تۈزۈغان توپىلار ئادەتتىكىدەك يۇقىرىغا كۆتۈرۈلمەي ، ئېغىر قۇمغا ئوخشاش چاقلار تېگىگە چېچىلاتتى .

3 دەھشەتلىك بۇلۇت يېقىنلاشماقتا . ئۇزاق ئۆتمەي يى-راقتىن گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلىنىشقا باشلىدى . ھەممە گويا ئادەتتىن تاشقىرى بىرنېمىنى كۈتكەندەك تىمتاسلىققا چۆمدى .

كۈن ئوچۇق ۋاقىتتا تىنمىسىز ئوچۇپ ئوينىغان ، بەس-بەستە سايرىغان قۇشلار قايىقلارغا يوقالدى ؟ كۆكتات-لار ئارىسىدا توختىماي غوڭۇلدايدىغان قوڭغۇزلار ، تىنمى-سىز چىرىلدايدىغان چېكەتكىلەر نەلەرگە كەتكەندۇ ؟ ھەم-

مىسى يوشۇرۇنغان ۋە ھەرىكەتتىن توختىغانىدى . دەرەخ -
لەرمۇ ئىرغاڭلاشتىن توختىدى .

4 پېزىدىكى ئادەملەر كېرەكلىك نەرسىلەرنى ۋاقتىدا يىد-
غىشتۇرۇۋېلىشقا كىرىشتى . بىرنەچچە مىنۇتلۇق جىمجىت -
لىق ھۆكۈم سۈردى .

5 جاڭگال تەرەپتىن ، دەسلەپكى خەۋەردەك چىققان شامال
يېتىپ كەلدى . ئۇ ئادەملەرنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلۇشقا ، يوپۇر -
ماقلارنى قىمىرلىتىشقا ، ئۆيلەرنىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىنى
تاقىلىدىتىپ ، جالاقلىتىپ ئېچىپ - يېپىشقا باشلىدى . كو -
چىدا كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزانلار دەرەخلەر ئارىسىدا غايىپ
بولدى .

6 شامال كەينىدىن ئاستا - ئاستا يول بويلاپ توپا -
چاڭ ، چاۋا - چانقاللارنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ قۇيۇن چىقماق -
تا . ئەنە ، قۇيۇن يېزىغا يېتىپ كېلىپ ، تام تۆپىسىدىكى ،
ئۆگزىلەردىكى چىرىگەن ئوتلارنى ، سامان ، بېدىلەرنى ئۇ -
چۇرتۇپ چۈشتى . شامال توخۇ پەيلىرىنى ئۇچۇرتۇپ ، ئاس -
ماننىڭ قەرىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى . قۇيۇن ئۆتۈپ كەت -
تى . يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى .

7 دانە - دانە يامغۇر تامچىلىرى يەرگە توكۇرلاپ چۈش -
تى ؛ دەررۇ چاقماق چېقىلدى . كىشىلەر ئالدىراشلىق بىلەن
ئىشىك ئالدىدىكى نەرسە - كېرەكلىرىنى ئۆيگە ئېلىپ كى -
رىپ كەتتى ، دېرىزىلىرىنى ئەتتى . بىردىنلا يامغۇر شارقد -
راپ قۇيۇۋەتتى .

8 گۈلدۈرماما ئادەملەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرىنى بېسىپ ،
گۈلدۈرلەپ ھاۋاغا تارقالدى .

1. تېكىستنى توغرا ، ئۈنلۈك ئوقۇڭ ھەمدە تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .

(1) يامغۇر يېغىش ئالدىدا ھاۋادا قانداق ئۆزگىرىش بولدى ؟

(2) تەبىئەتتە ، ھاياۋانلاردا ، ئۇچار قۇش ، جان - جانىۋا - ۋارلاردا قانداق ئۆزگىرىش بولدى ؟

(3) شامال ۋە قۇيۇن چىققاندا قانداق ئىشلار يۈز بەردى ؟

(4) يامغۇر تامچىلىغاندا نېمە چېقىلدى ؟ ئادەملەر قانداق قىلدى ؟

2 . ئۆز چۈشەنچىڭىزگە ئاساسەن ، يامغۇر يېغىش ئالدىدىكى مەنزىرىلەرنىڭ قانداق تەرتىپ بويىچە بايان قىلىنغانلىقىنى ۋە ۋەقەلىك راۋاجىنىڭ قايسى تەرتىپ بويىچە تەسۋىرلەنگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىڭ .

3 . تېكىستنىڭ يېزىلىش ئۇسۇلى بويىچە ، ئۆزىڭىز تۇرغان جايىنىڭ يامغۇر يېغىش ئالدىدىكى ئۆزگىرىشلىرىنى ، ئۆزىڭىز ۋە باشقىلارنىڭ قانداق قىلغانلىقىنى تەسۋىرلەپ ، قىسقا پارچە يېزىپ كېلىڭ .

تەبىئەت - ئىنسان مۇناسىۋىتى
تەبىئەتتە ئىنساننىڭ رولى
ئىنساننىڭ تەبىئەتتىكى ئورنى
تەبىئەت بىلەن ئىنساننىڭ مۇناسىۋىتى
تەبىئەت بىلەن ئىنساننىڭ مۇناسىۋىتى
تەبىئەت بىلەن ئىنساننىڭ مۇناسىۋىتى
تەبىئەت بىلەن ئىنساننىڭ مۇناسىۋىتى

ۋەقەلىكىنى راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يېزىش

سۆزلىگەندىمۇ ، ئەسەر يازغاندىمۇ تەرتىپ بولۇشى كېرەك . بىرەر ۋەقەنى بايان قىلغاندا ئادەتتە شۇ ۋەقەنىڭ راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يېزىش كېرەك . بىز يۇقىرىدا ئۆگىنىپ ئۆتكەن «لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى تېزلىكتە ئېلىش» دېگەن تېكىست مانا شۇنداق يېزىلغان . لېكىن ، ۋەقەلىكىنى راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يازغاندىمۇ مۇھىم نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈپ ، ئوخشاش بولمىغان ئىشلارنى ئوخشاش بولمىغان ئۇسلۇبتا يېزىشقا بولىدۇ .

«لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى تېزلىكتە ئېلىش» دېگەن ماۋزۇدىنلا مۇھىم نۇقتىنىڭ لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى «تېزلىكتە ئېلىش» ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز .

قانداق قىلىپ «تېزلىكتە ئېلىش» كېرەك ؟ تېكىستتە ئىككى نۇقتا بويىچە ۋاقىت تالىشىش ، يەنى يۈگۈرۈش مۇسا-بىقىسى ئېلىپ بېرىش يېزىلغان . يۇقىرى دەرىجىلىك رەھ-بەرلىك قىزىل 4 - تۈەنگە يىگىرمە نەچچە سائەت ئىچىدە لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى ئېلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى . يار-دەمگە كېلىۋاتقان دۈشمەن ئارمىيىسىمۇ لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈ-كىگە قاراپ ماڭدى . ئىككى تەرەپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە چۈشىدۇ ، «ھەممە ئىشتا ئالدىغا ئۆتۈۋېلىش ، ئارمىيىمىز-

نىڭ دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىنىڭ مۇھىم كاپالىتى ئىدى» . ئاپتور بۇ نۇقتىنى چىڭ تۇتۇپ ، ئارمىيىمىزنىڭ دۈشمەن بىلەن ۋاقىتنى قانداق تالاشقانلىقىنى ئىككى ئابزاس ئارقىلىق كوناكرېت بايان قىلىپ بەرگەن .

ئەمدى تەبىئىي توساققا ھۇجۇم قىلىش يېزىلغاندا ، ئاپتور ئالدى بىلەن ، بىر ئابزاس بىلەنلا لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈ-كىنىڭ قانداق «تەبىئىي توساق» ئىكەنلىكىنى كوناكرېت ۋە ئىخچام تەسۋىرلىگەن . كۆۋرۈكنىڭ يېنى ، كۆۋرۈك يۈزىدىن تارتىپ كۆۋرۈكنىڭ ئېگىزلىكىگىچە ، لۇدىڭ شەھىرىدىكى دۈشمەنلەرنىڭ مۇداپىئەلىنىشىدىن تارتىپ ، ئۇلارنىڭ خورىكىنىڭ ئۆسۈپ كەتكەنلىكىگىچە يازغان ؛ يەنى ، «قېنى سىلەرنىڭ ئۇچۇپ ئۆتكىنىڭلارنى كۆرۈپ باقايلى !» دېگەن بىر جۈملە بىلەن «تەبىئىي توساق» تىن ئۆتۈشنىڭ ھەقىقەتەن ئاسان ئىش ئەمەسلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەن .

ئەمما ، قىزىل ئارمىيىمىز قانداق «تەبىئىي توساق» بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ . ئاپتور بۇ نۇقتىنى چىڭ تۇتۇپ ، ئىككى ئابزاس ئارقىلىقلا ، قىزىل ئارمىيىمىزنىڭ تەبىئىي توساقتىن قانداق قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كوناكرېت بايان قىلىپ بەرگەن . ئۇ 2 - لىيەننىڭ زەربىدار ئەترەت بولۇپ قارشى قىرغاققا ئۆتۈشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغانلىقىنى ، 3 - لىيەندىكى جەڭچىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ كەينىدىن كۆۋرۈككە تاختاي يانقۇزۇپ ماڭغانلىقىدىن يازغان ، يەنە باشلىقلارنىڭ ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ، جەڭگە قوماندانلىق قىلىپ ، ئومۇمىي ھۇجۇم باشلىغانلىقىدىنمۇ يازغان . ئەڭ ئاخىرىدا ، قىزىل ئارمىيىمىزنىڭ ھەل قىلغۇچ غەلبىنى قولغا كەلتۈرگەنلىكىنى بايان قىلىپ

بەرگەن .

بۇ ئەسەردىن بىز مۇنداق ئىككى نۇقتىنى چۈشىنىۋالا-

لايمىز :

1 . ۋەقەلىكى تەرەققىيات تەرتىپى بويىچە يېزىش ،
ئىلگىرى - كېيىنلىكىنى ئايرىماي يېزىشتىن ، رىتىمنى
قالايمىقان قىلىۋېتىشتىن ساقلىنىش لازىم ، ئۇنداق قىلمى-
غاندا ، باش - ئاخىرنى تاپقىلى بولماي قالىدۇ . ھەرقانداق
ۋەقە مەلۇم ۋاقىت ، مەلۇم ئورۇندا يۈز بېرىدۇ ۋە راۋاجلىد-
نىدۇ . «لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىدىن تېزلىكتە ئۆتۈش» نى ئال-
ساق ، قىزىل 4 - تۈەننىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى ۋاقىت ۋە
ئورۇندىن ئايرىغىلى بولمايدۇ . قىزىل 4 - تۈەن بۇيرۇق
تاپشۇرۇۋالغان ۋاقىت — 28 - ماي ئەتىگەن ، ئورنى —
لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىدىن 240 چاقىرىم يىراقلىقتىكى جاي ؛
قىسىم يولغا چىقىپ ، كەچ سائەت يەتتىدە ، لۇدىڭچياۋ كۆۋ-
رۈكىدىن يەنە 110 چاقىرىم نېرىدا تۇرغان ؛ چېلەكلەپ
قۇيغاندەك يېغىۋاتقان يامغۇرغا قارىماي ئالغا ئىلگىرىلەپ ،
29 - ماي سەھەردە لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىگە يېتىپ كەلگەن ؛
ئومۇمىي ھۇجۇم باشلانغاندىن كېيىن ، ئىككى سائەت شىد-
دەتلىك جەڭ قىلىش ئارقىلىق ، لۇدىڭچياۋ كۆۋرۈكىنى ئال-
غان . ۋاقىت ئالغا سۈرۈلۈپ ، ئورۇن ئالمىشىپ تۇرغان ،
پۈتكۈل جەڭ ۋەقەلىكىنىڭ راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يې-
زىلغان .

2 . ۋەقەلىكىنى راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يازغاندا ،
يەنىلا ۋەقەلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ، مۇھىم نۇقتىد-
نى تۇتۇپ يېزىش كېرەك ، شۇنداق قىلغاندىلا ، ئوقۇرمەن-
لەرگە بېرىدىغان تەسىرى بىرقەدەر چوڭقۇر بولىدۇ . ئەگەر

ۋەقەلىك راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچەلا تۈپتۈز يېزىلسا
 ئىش - ۋەقەلەر بىر - بىرلەپ خۇددى ھېسابات دەپتىرىدەك
 يېزىلىۋەرسە ، ئوقۇغان بىلەنمۇ زوق ئالغىلى بولمايدۇ ،
 بەرگەن تەسىرىمۇ چوڭقۇر بولمايدۇ .

بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .
 بۇ كىتابتا بىز تەتقىقاتچىلار بىر قانچە يىلدىن بۇيان تەتقىقات قىلىۋاتقان
 مەسىلەلەر توغرىسىدا نەتىجىلەرنى ئىشلىتىپ بېرىۋاتىمىز .

ئۈچىنچى مەشىق

1. مۇئەييەن تەرتىپ بويىچە تۆۋەندىكى سۆزلەرنى قاچاق-تىمدىن رەتلەپ يېزىڭ .
(1) ئويۇن قويۇش مەشىق قىلىش ئۇسسۇل ئويۇن-ناش تارقاپ كېتىش ناخشا ئېيتىش
(2) ئورەك كولاش سۇ قويۇش توپا يۆلەش كۆچەت قويۇش
(3) چۈش پېشىن گۈگۈم سەھەر چۈشتىن كې-

يىن

- (4) ھوسۇل يىغىش يەر ئاغدۇرۇش سۇغىرىش ئوت ئوتاش ئۇرۇق چېچىش
2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىڭ ، چېكىت-لىك پەش (؛) نىڭ قانداق ئىشلىتىلگەنلىكىنى بىلىۋېلىڭ .

(1) دېڭىزنىڭ غايەت زور دولقۇنى يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، ھەممەيلەننى يۇتۇپ كەتكەندەك سېزىلدى ؛ دولقۇن كەينىگە يانغاندا ، ئادەملەر سۇ يۈزىدە يېڭىۋاشتىن كۆرۈندى .

(2) قۇشلار ئارىلىغا بېرىپ قالسىڭىز ، قۇشلار توپ-توپ بولۇپ سىزنى قارشى ئالغىلى ئالدىڭىزغا كېلىدۇ ؛ ئالدىڭىزغا قاراپ مېڭىۋەرسىڭىز ، ئىككى ياندا قاتار تىزدىلىپ ، يول بوشىتىپ بېرىدۇ ؛ بىر جايدا توختىسىڭىز ،

باشلىرىنى قىيسايتىپ ، دىققەت بىلەن تىكىلىپ قارايدۇ .
ئارالدىن قايتقان ۋاقتىڭىزدا ، بويۇنلىرىنى سوزۇپ ناخشا
ئېيتىپ ، سىزنى ئۇزىتىپ قويدۇ .

3 (بۇ ئاجايىپ - غارايىپ بۇلۇتلارنىڭ بەزىلىرى ئاپ-
ئاق مامۇقلارغا ئوخشاش لەيلەپ لەرزان ئۇزىدۇ ؛ بەزىلىرى
سۈپۈزۈك زۇمرەت كۆلدىكى ئۇششاق دولقۇنلاردەك جى-
مىر- جىمىر قىلىشىدۇ ؛ يەنە بەزىلىرى ، بەئەينى بىر توپ
يايلاپ يۈرگەن قويدەك ، ئالدىرماي تەرەپ - تەرەپكە يېپىد-
لىدۇ ؛ بەزىلىرى بولسا ، قېلىن ۋە يوغان يوتقاندەك ، ئاس-
مان بوشلۇقىغا لىققىدە كېلىپ ، ئاسماننى قاپلايدۇ .

3 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ئاستى سىزىلغان
سۆزلەرگە دىققەت قىلىڭ ، شۇنداق دېيىش توغرىمۇ ؟

(1) قىزىل 4 - تۈەننىڭ جەڭچىلىرى لۇدىڭچياۋ كۆۋ-
رۈكىنىڭ ھېچنىمىسى قالمىغانلىقىنى كۆرۈشتى .

(2) سىنىڭمىزدىكى كىچىك پۈنبولچىلار سىنىپلار
ئارا پۈتۈل مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولمىز ، دەپ چىنى

چىققۇدەك توپ تېپىپ ، ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى .
4 . ئۆز بېشىڭىزدىن كەچۈرگەن ئەھمىيەتلىك بىر

ئىشنى ۋەقەلىكنىڭ راۋاجلىنىش تەرتىپى بويىچە يېزىپ
كېلىڭ . مۇھىم يەرلىرىنى تەپسىلىي ، كوناكرېت يېزىشقا
دىققەت قىلىڭ .

5 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئوخشىتىشلارنىڭ
ئاستىغا سىزىڭ . نېمىنىڭ نېمىگە ئوخشىتىلغانلىقىنى يې-
زىڭ .

1 (ئېرىگەن قار سۇلىرى ئېگىز - ئېگىز تاغلاردىن
شارقىراپ ئېقىپ چۈشكەندە ، ھېسابسىز پارقىراق كۈمۈش

شايلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ .
 2) قىزىل ، سېرىق ، كۆك ، ئاق ، سۆسۈن ئېچىلغان
 رەڭدار گۈللەر خۇددى ئاسماندىكى ھەسەن - ھۈسەندەك نۇر
 چېچىپ تۇرىدۇ .
 3) بۇ گۈل خۇددى جانان چىنىدەك يوغان ئېچىلىدۇ .
 6 . تۆۋەندىكى سۆزلەرگە قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆز -
 لەرنى يېزىڭ .

دوست — (دۇست)	قاتتىق — (قۇتۇق)
ئېغىر — (يىلىق)	تاتلىق — (تاتايىق)
كېچە — (كۈتۈدۈ)	ھەق — (ناھەق)
يۇقىرى — (تۆۋەن)	كونا — (يېڭى)
ئورۇق — (سەم)	ئاز — (بىش)

7 . تۆۋەندىكى شېئىرنى ئۈنلۈك ، ھېسسىياتلىق ئو-
 قۇڭ ھەم يادلىۋېلىڭ . ئوخشىتىشلارنى تېپىپ ئاستىغا سە-
 زىڭ ، نېمىنىڭ نېمىگە ئوخشىتىلغانلىقىنى ئېيتىپ بې-
 رىڭ .

ئارزۇ

ئالتە كۈنلۈك ئالتۇن ئاي

ئالتۇن تارغىقىم بولسا .

رەڭگارەڭ ھەسەن - ھۈسەن

شايبى ياغلىقىم بولسا .

زەر ھالقامغا چولپاننى
ياقۇت كۆز قىلىپ سالسام .
يۇلتۇزنى قىلىپ مارجان
بوينۇمغا ئېسىپ ئالسام .

تاغلار شاھى — خانىتەڭرى
خۇشناۋا دۇتار بولسا .
دولقۇنلۇق ئىلى ، تارم
دۇتارمغا تار بولسا .

شوخ ناخشا - مۇقامىمنى
بىر ئۆمۈر جاراڭلاتسام .
ئارزۇيۇم - مۇرادىمنى
كەڭ جاھانغا ئاڭلاتسام .

11 . بۆدۈنە^①

مەن سىلەرگە ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن بىر ئىشنى ھېكا-
يە قىلىپ بېرەي . ئۇ چاغدا مەن ئون ياشتا ئىدىم . ياز كۈنى
ئىدى . دادام بىلەن روسىيىنىڭ جەنۇبىدىكى بىر قىشلاقتا
تۇراتتىم . قىشلاقنىڭ ئەتراپى كەڭ كەتكەن تۈزلەڭ دالا
ئىدى . يېقىن ئەتراپتا نە دەل - دەرەخ ، نە دەريا يوق ئىدى .
پەقەت چاتقال قاپلاپ كەتكەن ، ئانچە چوڭقۇر بولمىغان بىر
ئېرىقلا بولۇپ ، ئۇ خۇددى يېشىل يىلاندىك تۈزلەڭ يايلاقنى
كېسىپ ئۆتەتتى . گاھى تىك قىيا تېگىدە شىلدىرلاپ ئېقىد-
ۋاتقان بۇلاق سۇلىرىنى كۆرۈشكە بولاتتى ، بۇلاققا بارىدىغان
بىر چىغىر يول بار ئىدى . بۇلاق ياقىسىدىكى سازلىق ،
پاتقاقلىقلار تۈرلۈك قۇشلار ۋە جان - جانىۋارلارنىڭ ئىزلى-
رى بىلەن تولغانىدى . ئۇلارمۇ ئادەمگە ئوخشاش سۈزۈك
سۇغا ئىنتايىن ئېھتىياجلىق ئىدى .

دادام ئوۋ ئوۋلاشقا خۇمار ئادەم ئىدى . قولى ئىشتىن
سەللا بوشاپ قالىدىكەن ، ھاۋا ئوچۇق بولسىلا ئوۋ مىللىتىد-
نى ئېلىپ ، بوينىغا تور خالتىسىنى ئېسىپ ، «تىرىزور»
دېگەن قېرى ئىتىنى ئەگەشتۈرۈپ چىل ۋە بۆدۈنە ئوۋلاشقا
چىقاتتى . ئۇ توشقان ئوۋلاشنى ئانچە كۆزگە ئىلمايتتى ،
ئۇنى تايغان ئەگەشتۈرگەن ئوۋچىلارغا قالدۇراتتى . كۈز

① بۇ ھېكايىنىڭ ئاپتورى روسىيە يازغۇچىسى تۈرگېنىق (1818 - 1883 - يىللار)

پەسىلىدە بۇ يەردە ئۆردەكلەردىن بۆلەك قۇش قالمايتتى لېكىن ، بۆدۈنە بىلەن چىل ناھايىتى كۆپ ئىدى . بولۇپمۇ چىل قەۋەتلا جىق ئىدى . ساي بويلىرىدا ئۇلارنىڭ دۈڭىلەك قىلىپ قېزىپ ياسىغان ئۇۋىلىرى دائىم كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى . قېرى تىرىزور بىرەر نەرسىنىڭ تۇشىنى سەز- گەن ھامان ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ ، ئاۋاز چىققان جايغا قاراپ قادىلىپلا قالاتتى . مۇنداق چاغلاردا دادامنىڭ چىرايى ئاقىرىپ ، ئېھتىياتچانلىق بىلەن مىلتىقىنى بەتلەيتتى . دا- دام ئوۋغا كۆپ چاغلاردا مېنى بىللە ئېلىپ چىقاتتى ... مەن بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشاللىناتتىم . مەن ئىشتىنمىنىڭ پۇشقىقىنى ئۆتۈكنىڭ ئىچىگە تىقىپ ، سۇدانمىنى بوينۇمغا ئېسىپ ، بەئەينى ئوۋچىلاردەك بولۇۋالاتتىم . ئىتتىك ماڭ- خاچقا ، پۈتۈن ئەزايىم قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتسىمۇ ، لې- كىن قىلچە ھارغىنلىق ھېس قىلماي ، دادامنىڭ كەينىدىن قالمايتتىم . ھەر قېتىم مىلتىق ئاۋازى بىلەن تەڭلا ئۆردەك- لەر يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشەتتى . مەن خۇشاللىقىمدىن قىن- قىنىمغا پاتماي سەكرەپ كېتەتتىم ، ھەتتا بەزىدە ۋارقىرىۋې- تەتتىم . يارىلانغان ئۆردەك يا ئوت- چۆپلەر ئۈستىدە ، يا تىرىزورنىڭ ئاغزىدا جان تالىشىپ ، قاناتلىرىنى پالاقلىتات- تى . يارىلانغان يەرلىرىدىن قان شۇرقىراپ ئېقىپ تۇرسى- مۇ ، لېكىن ئۇ ماڭا دائىم قىزىقارلىق تۇيۇلاتتى ، ھەرگىز ئىچىم ئاغرىمايتتى . ئەگەر ماڭا ئۆز قولۇم بىلەن چىل ۋە بۆدۈنلەرنى ئېتىش ئىمكانىيىتى بېرىلگەن بولسا ، مەنمۇ ھېچبىر ئەيمەنمەستىن ئاتقان بولاتتىم ! بىراق ، دادام ماڭا ئون ئىككى ياشقا كىرمىگۈچە مىلتىق تۇتقۇزمايدىغان- لىقىنى ، مىلتىق بەرگەندىمۇ يالغۇز ئاتار مىلتىق بېرىدىغان-

لىقىنى ، شۇنىڭدەمۇ بوز تورغايىنىلا ئېتىشىمغا يول قويدىدە -
غانلىقىنى ئېيتقاندى ، بوز تورغايى بىزنىڭ بۇ يەردە ناھايىدە -
تى كۆپ ئىدى . ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى ئۇلار توپ - توپ
بولۇپ ، كۆك ئاسماننىڭ قەرىدە ئايلىنىپ ئۇچۇشاتتى ، ئۇ -
لارنىڭ ئاۋازى كىشىگە قوڭغۇراق ساداسىنى ئەسلىتەتتى .
مەن بۇ كەلگۈسىدىكى ئولجىلىرىمغا قاراپ ، مىلتىق ئورنىدا
بوينۇمغا ئېسىپ يۈرگەن ئايىقىم بىلەن ئۇلارنى قارىغا ئېدە -
لىپ ئوينايىتىم . ئۇلار يەردىن ئىككى مېتىر چامىسىدا
كۆتۈرۈلۈپ قايتا تۇيۇقسىز تۆۋەنلەپ ، ئوت - چۆپ دۆۋىسىدە -
نىڭ ئۈستىگە چۈشۈشكە تەمىشلىپ پۇرۇلداپ تۇرغاندا ئېدە -
تىشقا تولىمۇ ئوڭاي بولاتتى . بەزىدە داللىلاردىكى ئېڭىزلىق -
لاردا ياكى قورايلىقلارنىڭ ئارىسىدا دوغداقلارمۇ كۆرۈنۈپ
قاتاتتى . مەن : «مۇشۇنداق چوڭراق قۇشتىن بىرنى ئېتىدە -
ۋالغان بولسام ، ئۆلسەممۇ ئارمىنىم يوق ئىدى» دەپ ئوي -
لايتتىم .

2- بىر قېتىم ، پىترو بايرىمىنىڭ ھارپىسىدا ، مەن دادام
بىلەن ئوۋغا چىقتىم . بۇ مەزگىلدە چىللار تېخى كىچىك
بولغاچقا ، دادام ئۇلارنى ئاتقۇسى كەلمەي ، قارا بۇغداي
تەرگەن يەرنىڭ بېشىدىكى ئۇششاق دۇب كۆچەتلىكىگە قاراپ
ماڭدى . بۇ جايلاردا قاچانلا بولسا بۇدۈنە ئۆكسۈمەيتتى .
ئورۇشقا ئەپ كەلمىگەنلىكتىن ، بۇ يەرلەرنىڭ ئوت - چۆپى
ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە ئورۇلماي ئېگىز ئۆسۈپ كەتكەنىدى ،
بۇ يەردە چىرايلىق گۈللەر ھۈپپىدە ئېچىلىپ كەتكەنىدى .
بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئوچقۇلاققا ئوخشاش ئوت - چۆپلەر ،
جۇڭگو چىنە گۈلىدەك چىرايلىق گۈللەر بار ئىدى . مەن
يا سىڭىللىرىم بىلەن ، يا ئۆيدىكى خىزمەتچى ئايال بىلەن

بۇ يەرگە كەلگىنىمدە ، ھەممە ۋاقىت قۇچقىمنى رەڭگارەڭ گۈللەرگە تولدۇرۇپ كېتەتتىم . لېكىن ، مەن دادام بىلەن بىللە كەلگىنىمدە گۈللەرنى ئۈزمىدىم ، چۈنكى مۇنداق قىلىش ئوۋچىلارغا لايىق ئىش ئەمەس ، دەپ قارايتتىم . ئو- ساتتىن تىرىزور بىر يەرگە قادىلىپلا قالدى . دادام ئۇنىڭغا :
— تۇت ! — دەپ ۋارقىردى .

دەل شۇ چاغدا تىرىزورنىڭ تۇمشۇقى ئاستىدىن بىر بۆدۈنە سەكرەپ چىقتى - دە ، ئۇچۇپ كەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ ئۇچۇشى بىر قىسىملا ئىدى . ئۇ ئوق تېگىپ يارىلانغان ، يا بولمىسا قاننى سۇنۇپ كەتكەندەك موللاق ئېتىپ ، چۆرگىلەپ ، گاھ ئۇياققا ، گاھ بۇياققا پۇلاڭلاپ يەرگە چۈشۈپ كېتەي - چۈشۈپ كېتەي دەپ ئارانلا ئۇچاتتى . تىرىزور جېنىنىڭ بارىچە ئۇنى قوغلاشقا باشلىدى ... ئەگەر بۆدۈنە ئۇدۇل ئالدىغا قاراپ ئۇچقان بولسا ، ئىتمۇ ئۇنچىۋالا قوغلىمىغان بولار ئىدى . دادام مىلتىق ئېتىشقا ئامالسىز قالدى ، ئۇ ئوق چىقارسا ئىتقا تېگىپ كېتىشىدىن قورقتى . بىر ئازدىن كېيىن تىرىزور سەكرەپ بېرىپ بۆدۈننى گۈپ-پىدە قىلىپ بېسىۋالدى - دە ، چىشلەپ دادامغا ئەكىلىپ بەردى . دادام بۆدۈننى قولغا ئېلىپ ، ئۇنى ئالدىقىنىڭ ئۈستىگە ئوڭدىسىغا قويۇپ تۇتۇپ تۇردى . مەن يۈگۈرۈپ يېنىغا كېلىپ :

— قانداق ، ئۇ ئەسلىدە يارىلانغانمىكەن ؟ — دەپ سو-رىدىم .

— ياق ، ئۇ يارىلانمىغان . جەزمەن مۇشۇ ئەتراپتا ئۇ-نىڭ ئۇۋىسى ۋە بالىلىرى بولۇشى مۇمكىن . شۇڭا ، ئۇ ئىتنى ئالداپ ، يارىلانغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ ، ھېلى تۇ-

تۇلۇپ قالىدىغاندەك ھالەتتە قاچتى ، — دېدى دادام .
— نېمىشقا ئۇنداق قىلىدىغاندۇ ؟ — دەپ يەنە سورىدىم
مەن .

— ئىمتىنى ئېزىقتۇرۇپ بالىلىرىنى قوغداپ قېلىش
ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلغان . ئەگەر يەنە ئازراقلا ئۇچقان بول-
سا ، ئوبدانلا ئۆرلەپ ئۇزاپ كەتكەن بولاتتى ، لېكىن ئۇ
خېلى قوغلانغاندىن كېيىن ئۇچاي ، دەپ تۇرۇشغا بايقىماس-
تىن تىرىزورنىڭ ئاغزىغا چۈشۈپ قالدى ، — دېدى دادام .
— ئۇنداقتا ئۇ يارىلانمىغان ئىكەن . دە ؟ — دەپ قايتا
سورىدىم مەن .

— ياق ... بىراق ، بۇ تىرىك قالماسمىكىن ... تىرىزور
قاتتىق چىشلىۋەتكەن بولسا كېرەك .

مەن ئاستاغىنا بۆدۈنىگە يېقىن باردىم . ئۇ دادامنىڭ
ئالقىنىدا بېشىنى ساڭگىلاتقان ھالدا قىمىرلىماي ياتاتتى .
ئۇ قوڭۇر كۆزىنىڭ قىرى بىلەن ماڭا قارىدى . ئەنە شۇ
چاغدا كۆڭلۈم ئېرىپلا كەتتى ۋە ئۇنىڭغا بەكمۇ ئىچىم ئاغرد-
دى . ئۇ ماڭا قارىغىنىدا «مەن نېمە ئۈچۈن ئۆلمەن ؟ نېمە
ئۈچۈن ؟ مەن مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلدىم ، مەن بالىلار-
رىمنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئىتتى ئۇۋىدىن يىراقراق باشلاپ
كېتىشكە تىرىشتىم ، لېكىن ئۆزۈم پالاكەتكە دۇچار بولۇپ
تۇتۇلۇپ قالدىم ، ئەمدى تۈگەشتىم ! مەن نېمىدېگەن بىچا-
رە . ھە ! ؟ بۇ نېمىدېگەن ئادالەتسىزلىك ، نېمىدېگەن ئادا-
لەتسىزلىك ! » دەۋاتقاندەك تۇيۇلدى .

— دادا ! — دېدىم مەن ، — ھېلىمۇ بولسا ئۆلمەي
ئامان قالار ...

بۆدۈننىڭ بېشىنى سىلىغۇم كېلىپ كەتتى . لېكىن ،

دادام ماڭا :

— ياق ، ئۇ بولالمىدى ! قاراپ تۇرغىن ، ھازىر بۇنىڭ پۇتلىرى سوزۇلۇپ ، بارلىق ئەزايى تىترەك بېسىپ دىرىدەيدۇ . دە ، ئاندىن كۆزى يۇمۇلىدۇ ، — دېدى .

دېگەندەكلا شۇنداق بولدى ، ئۇنىڭ كۆزى يۇمۇلغان چاغدا مەن يىغلىۋەتتىم ، دادام :

— نېمىشقا يىغلايسەن ؟ — دەپ كۈلۈپ كەتتى .

— مېنىڭ ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى ، ئۇ ئۆز ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى ، ئۇنى بىكاردىنلا ئۆلتۈردۇق ، بۇ تولىمۇ ناھەقچىلىك ، — دېدىم مەن .

— ئۇ قۇۋلۇق قىلىمەن دېۋىدى ، ئەمما تىرىزورنىڭ قۇۋلۇقى ئۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ كەتتى ، — دېدى دادام .

ئىچىمدە «تىرىزور رەھىمسىز !» دېدىم . دادام ماڭا رەھىمسىز كىشىدەك كۆرۈندى . بۇ قانداقمۇ قۇۋلۇق بولسۇن ؟ بۇ قۇۋلۇق ئەمەس ، بۇ بۆدۈننىڭ ئۆز بالىلىرىنى تولىمۇ ئەزىز كۆرگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ! ئۇ بالىلىرىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن ئەتەي شۇنداق ئۇچقان تۇرسا ، تىرىزور ئۇنى تۇتاسلىقى كېرەك ئىدى .

دادام بۆدۈننى قۇش سالىدىغان تور خالتىسىغا سېلىپ ۋاتقاندا مەن ئۇنىڭدىن بۆدۈننى سورتۇپ ، ئۇنى ئاۋايلاپ ئالىقىنىمغا قويۇپ تىرىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ، دەپ ئۇنىڭغا ئىسسىق ئۆتكۈزمەك بولۇپ ، ئېغىز ھورۇم بىلەن پۈۋلەشكە باشلىدىم ، لېكىن ئۇ قىمىر قىلمىدى .

— ھەي ئوغلۇم ، بىكار ئاۋارە بولما ، ئۇنى تىرىلدۈرەلمەيسەن ، كۆرمىدىڭمۇ ، ئۇنىڭ باشلىرىنىڭ ساڭگىلاپ كەتكىنىنى ، — دېدى دادام .

مەن ئاستاغىنا ئۇنىڭ تۇمشۇقىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ قويۇۋېدىم ، بېشى يەنە لاسسىدە چۈشۈپ كەتتى .

— سېنىڭ بۇنى تېخى ئاياپ تۇرغۇنىڭمۇ بۇ ؟ — دەپ سورىدى دادام مەندىن .

— مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۇششاق بالىلىرىنى كىممۇ با- قار ؟ — دەپ قايتۇرۇپ سورىدىم مەن .

دادام ماڭا كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ :
— سەن غەم يېمە ، ئۇلارنى ئەمدى دادىسى باقىدۇ .

مانا قارا ، تىرىزور يەنە بىر يەرگە قادىلىپ قايتۇ . بۇ يەردە مۇشۇ بۆدۈننىڭ ئۇۋىسى بولۇپ قالمىسۇن يەنە ، — دەپ دادام .

دېگەندەك ، شۇ جايدىن بۆدۈننىڭ ئۇۋىسى چىقتى . تىرىزور تۇرغان يەردىن ئىككى چامدام نېرىدىكى كو- كاتنىڭ ئارىسىدىكى تار ئۇۋىدا قاتىرىسىغا تۆت بۆدۈنە بالى- سى يانقانكەن . بۇلار بىر - بىرىگە چاپلىشىپ ، بويۇنلىرى- نى سوزۇپ ، جىددىي نەپەس ئېلىشىپ ، تىتىرىشىپ يېتىپ- تۇ ... بۆدۈنە بالىلىرى تېخى يېڭىدىن تۆمۈر قانات بولاي دەپتۇ . يۇمشاق مامۇق تۈكلىرى تۈگەپتۇ ، پەقەت قۇيرۇقلى- رىلا ناھايىتى قىسقا ئىدى . مەن بار ئاۋازىم بىلەن :

— دادا ! تىرىزورنى چاقىرىۋالغىن ، بولمىسا بالىلىرى- نىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ ! — دەپ ۋارقىرىدىم .

دادام تىرىزورنى چاقىرىۋالدى ۋە غىزالىنىش ئۈچۈن نېرىراق بىر يەرگە بېرىپ ، بۈك دەرەخزارلىقنىڭ يېنىدا ئولتۇردى . مەن ئۇۋىنىڭ يېنىدا قالدىم ، ئەتىگەنلىك تاماق- نىمۇ يېگۈم كەلمىدى . مەن يانچۇقۇمدىن پاكىز قولىغا- قىمنى ئېلىپ يايىدىم - دە ، بۆدۈنە بالىلىرىنى ئۇنىڭ ئۈس-

تىگە قويدۇم :

— بىچارە يېتىملەر ، قاراڭلار ! مانا سىلەرنىڭ ئاناڭ-
لار ! ئۇ سىلەرنى دەپ ئۆزىنى قۇربان قىلدى ! — دېدىم
مەن .

بۆدۈنە بالىلىرى بولسا بۇرۇنقىدەكلا پۈتۈن بەدىنى دە-
رىلداپ تېز - تېز نەپەس ئېلىپ يېتىشتاتتى . دادامنىڭ
يېنىغا بېرىپ :

— مۇشۇ بۆدۈننى ماڭا بېرەمسىز ؟ — دېدىم .

— ئېلىۋەرگىن ، ئۇنى نېمە قىلماقچىسەن ؟

— مەن ئۇنى يەرلىككە قويماقچىمەن .

— يەرلىككە ؟

— ھەئە ، ئۇۋىسىنىڭ يېنىغا كۆمۈپ قويماقچىمەن .

بەكىڭىزنى ماڭا بېرىڭ ، مەن ئۇنىڭغا يەرلىك كولاي .

دادام ئىنتايىن ھەيران بولدى .

— ئۇنىڭ بالىلىرى ئانىسىنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ

تۇرسۇن ، دېمەكچىمۇ سەن ؟ — دەپ سورىدى دادام .

— ياق ، ئۆزۈمچە شۇنداق قىلغۇم كەلدى . ئۇ ئۆزىنىڭ

ئۇۋىسىنىڭ قېشىدىراق ياتقىنى ياخشى بولار ، دەپ ئويلاي-
مەن ، — دېدىم .

دادام ئۈنچىقمايلا بەكىنى ئېلىپ ماڭا بەردى . مەن

دەرھال كىچىككىنە بىر ئورەك كولىدىم ۋە بۆدۈنگە يۈزۈم-
نى يېقىپ ، ئاندىن ئۇنى ئورەككە سېلىپ توپا بىلەن كۆمۈپ

قويدۇم . ئۇنىڭدىن كېيىن بەكە بىلەن ئىككى تال چىۋىقنى

كېسىۋېلىپ ئۇنى ئاقلاپ چاپراس قىلىپ قەبرە ئۈستىگە

كرېست بەلگىسىدەك سانجىپ قويدۇم . دادام بىلەن ئىككى-

مىز ئانچە ھايال قالمايلا ئۆيگە ياندۇق . لېكىن ، مەن ھېلى-

دىن - ھېلىغا ئارقامغا قاراپ قوياتتىم . خېلى يىراقلاشقاندا -
دىن كېيىنمۇ لىغشىپ تۇرغان كرېست بەلگىسى ئاقىرىپ
كۆزگە چېلىقىپ تۇردى .
شۇ كۈنى چۈش كۆردۈم . چۈشۈمدە ئاسماندا يۈرگۈ -

دەكمەن ، شۇنداق قارىغۇدەك بولسام ، بۆدۈنە ھېلىقى كىرىشتە ئوخشاش ئاپئاق بولۇپ ، كىچىك بىر پارچە بۆلۈت- نىڭ ئۈستىدە قونۇپ ئولتۇرغۇدەك ، بېشىدا كىچىككىنە ئالتۇن ئۇۋا تۇرغۇدەكمىش . بۇ ئۇنىڭغا بالىلىرى ئۈچۈن جەبىر - جاپا چەككەنلىكتىن پەرۋەردىگاھ تەرىپىدىن بېرىل- گەن سوۋغات ئىكەن ، دەپ ئويلىغۇدەكمەن .

3. بەش كۈندىن كېيىن دادام ئىككىمىز شۇ يەرگە بار- دۇق . مەن سارغىيىپ كەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن يىقىلماس- تىن تىك تۇرغان كىرىشتە ئارقىلىق بۆدۈننىڭ قەبرىسىنى تاپتىم . لېكىن ئۇۋىسى بوش ، بالىلىرىنىڭ ئىزمۇ قالمىغا- نىدى . دادام مېنى بۆدۈننىڭ بالىلىرىنى ئاتىسى ئېلىپ كەتكەنلىكىگە ئىشەندۈرەتتى . بىز بىرنەچچە قەدەم ئىلگىرى ماڭغىنىمىزدا ، پۈتمىزنىڭ تۈۋىدىنلا بىر چوڭ بۆدۈنە ئۇ- چۇپ چىققان بولسىمۇ ، دادام ئۇنى ئاتىمدى ... شۇ چاغدا مەن : «ياق ، دادام كۆيۈمچان ئىكەن» دەپ ئويلىدىم . لې- كىن ، شۇنىسى ھەيران قالارلىقى ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئوۋ ئوۋلاشقا ھەۋىسىم قالمىدى ، قاچان دادام ماڭا مىللىق ئې- لىپ بېرەركىن ، دەپ ئويلاشنىمۇ تاشلىدىم .

كۆنۈكمە

1. تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .

(1) «مەن» نېمە ئۈچۈن ئانا بۆدۈننىڭ ئۆلۈمىگە شۇنداق چە ئىچ ئاغرىتىدۇ؟ ئۇنى بۇنچىۋالا چوڭقۇر تەسىرلەندۈر- گەن زادى نېمە؟

2 «مەن» نېمە ئۈچۈن بۇدۇننى شۇنچە ئىخلاس بىلەن دەپنە قىلىدۇ؟

3 «مەن» نېمە ئۈچۈن «شۇ كۈندىن باشلاپ ئوۋ ئوۋلاشقا ھەۋىسىم قالمىدى ، قاچان دادام ماڭا مىلتىق ئېلىپ بېرەركىن ، دەپ ئويلاشنىمۇ تاشلىدىم» دەيدۇ؟
2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەردە قانداق ئىدىيىۋى ھېسسىيات ئىپادىلەنگەنلىكىنى سۆزلەپ بېقىڭ .

1 مەن بۇ كەلگۈسىدىكى ئولجىلىرىمغا قاراپ ، مىلتىق ئورنىدا بوينۇمغا ئېسىپ يۈرگەن تايىقىم بىلەن ئۇلارنى قارىغا ئېلىپ ئوينايتتىم .

2 مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۇششاق بالىلىرىنى كىممۇ با-قار ؟ — دەپ قايتۇرۇپ سورىدىم مەن .

3 بۇ قانداقمۇ قۇۋلۇق بولسۇن ؟ بۇ قۇۋلۇق ئەمەس ، بۇ بۇدۇننىڭ ئۆز بالىلىرىنى تولىمۇ ئەزىز كۆرگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى !

4 بىچارە يېتىملەر ، قاراڭلار ! مانا سىلەرنىڭ ئاناڭ-لار ! ئۇ سىلەرنى دەپ ئۆزىنى قۇربان قىلدى ! — دېدىم مەن .

3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ ھەم ھەربىرىگە بىردىن جۈملە تۈزۈڭ .

قادىلىش پالاكەت ئولجا بىر قىسىم قوڭۇر ئادالەتسىزلىك جەبىر - جاپا خۇمار

قەدەملىرىم
بىر بىرلىك
قادىلىش پالاكەت
قۇرغۇر - قارا دەلىككە
ئۇلار - دا ھەر
78 ئۇلار - مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ
پالاكەت - كۆرۈنۈش

12. قۇشلار جەننىتى ①

باچىن

كەچلىك تاماقنى
 يە ، بولغىنىمىزدا ،
 نىڭ تەپتى يانغاندە.
 كۈن تاغ كەينىگە
 ئاسماننى ، ئارقىمۇ ،
 قىزىل شەپەق
 سىدى .

بىز شېغىللىق يول -
 دىن ئۆتۈپ ، بىردەمدىلا
 دەريا بويىغا يېتىپ كەل -
 دۇق . دەريا بويىدىكى
 چوڭ دەرەخنىڭ ئاستىدا
 بىرنەچچە قولۋاق تۇر -
 غانلىقىنى كۆردۈق .
 بىرىمىزنىڭ كەي -

نىدىن بىرىمىز قولۋاققا سەكرەپ چىقتۇق . دوستلىرىم -
 دىن بىرى قولۋاقنى يەشتى ۋە قولغا بامبۇك بادرىنى
 ئېلىپ ، يەرگە تىرەپ تۇرۇپ ئىتتىرىۋىدى ، قولۋاق دەريا -
 نىڭ ئوتتۇرىسىغا قاراپ سىلجىدى .
 دەريا كەڭ بولۇپ ، يېيىلىپ ئېقىۋاتقان سۇ يۈزىدە

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى باچىن (1904 — 2005 - يىللار) .

ئازراقمۇ دولقۇن يوق ئىدى . قولۋاق تەۋرەنمەي تىپتىنچ
كېتىۋاتتى . ئۈچ دانە پالاقنىڭ سۇغا تەكشى ئۇرۇلۇشى
قۇلاققا يېقىملىق مۇزىكىدەك ئاڭلىناتتى .

2 بىر يەرگە يېتىپ كەلگىنىمىزدە ، دەريا تارايدى ، كى-
شىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك ياپپىشىل يوپۇرماقلار سۇغا
تېگەي - تېگەي دەپ تۇراتتى . بۇ ، باراقسان بولۇپ ئۆسكەن
بىر توپ ياۋا ئەنجۈرنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ ، غولىنىڭ قە-
يەردە ئىكەنلىكىنى زادى كۆرەلمىدىم .

مەن ، بىر توپ ياۋا ئەنجۈر دەرىخى ئىكەن ، دېيىشىم-
گىلا ، دوستلىرىم شۇئان گېپىمگە تۈزىتىش بەردى ، بىرى ،
ئۇ بىرلا تۈپ ياۋا ئەنجۈر دەرىخى ، دېدى . يەنە بىرى

ئىككى تۈپ ياۋا ئەنجۈر دەرىخى ، دېدى . مەن يوغان يىر
ئەنجۈر دەرىخىدىن خېلى جېقىنى كۆرگەن بولساممۇ ، بۇن-
داق يوغىنىنى ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم ئىدى .
قولۇقىمىز ئاستا - ئاستا ئاشۇ ياۋا ئەنجۈر دەرىخىگە

يېقىنلاشتى . مەن بۇ دەرىخىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى كۆ-
رۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم . ھەقىقەتەنمۇ ئۇ بىرلا تۈپ

چوڭ دەرىخە ئىكەن . ئۇنىڭ سان - ساناقسىز شاخلىرى
بولۇپ ، ئۇلارمۇ يىلتىز چىقىرىپتۇ ۋە نۇرغۇنلىغان يىلتىز-
لىرى يەرگە ساڭگىلاپ ، نەم تۇپراققا كىرىپ كېتىپتۇ . يەنە
بىر قىسىم شاخلىرى سۇ يۈزىگە ساڭگىلاپ چۈشكەن بو-
لۇپ ، يىراقتىن قارىغاندا ، خۇددى سۇ ئۈستىگە ياتقۇزۇپ

قويۇلغان چوڭ دەرىختەك كۆرۈنەتتى .
بۇ دەل ياۋا ئەنجۈر دەرىخى باراقسان بولىدىغان مەز-
گىل بولۇپ ، ئۇ ئۆزىنىڭ بارلىق ھاياتى كۈچىنى بىزگە
نامايان قىلىپ بېرىۋاتقانداك قىلاتتى . شۇنچە نۇرغۇن يې-

شىل يوپۇرماقلار غۇژمەكلىشىپ ئازراقمۇ يوچۇق قويمىغا
ندى . يېشىل زۇمرەتتەك چاقناپ ، كۆزلىرىمىزنى قاماش-
تۇرۇپ تۇرغان ھەربىر يوپۇرماقتا گويا يېڭى بىر ھايات
جىلۋىلىنىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى . بۇ ، جەنۇبىنىڭ چىراي-
لىق - كۆركەم دەرىخى ئىدى .

قولۋاق دەرەخ ئاستىدا بىر پەس توختىدى . قىرغاق
نەم ئىدى ، شۇڭا قىرغاققا چىقىمىدۇق . دوستلىرىمىدىن بى-
رى : بۇ يەر «قۇشلار جەننىتى» ، نۇرغۇن قۇشلار مۇشۇ
دەرەخقە ئۇۋا سالىدۇ ، دېھقانلار ئۇلارنى تۇتۇشقا يول قويماي-
دۇ ، دېدى . مەن گويا قۇشلارنىڭ قانات قېقىشلىرىنى ئاڭ-
لىغاندەك بولدۇم ، لېكىن زەن سېلىپ قارىسام ، قۇش
تۇرماق ئۇنىڭ سايسىنىمۇ كۆرەلمىدىم . پەقەت كېسىلگەن
ياغاچ كۆتەكلەردىن چىقىپ تۇرغان سان - ساناقسىز دەرەخ
يىلتىزلىرىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . يەر نەم ئىدى ، قارىغاندا ،

دەريا سۈيى ئۆرلىگەندە قىرغاقتىن تېشىپ چىقسا كېرەك .
«قۇشلار جەننىتىدە بىرمۇ قۇش يوق ئىكەنغۇ» دېگەن ئوي
ئىختىيارسىز كۆڭلۈمدىن كەچتى . دوستلىرىمدىن بىرىنىڭ
ھەيدىشى بىلەن ، قولۇق ئاستا - ئاستا دەريانىڭ ئوتتۇرىدا
سىغا قاراپ قوزغالدى .

3 ئەتىسى ، قولۇق بىلەن يەنە بىر دوستۇمنىڭ يۇرتىغا
باردۇق . ئۇ يەردە تاغلار ۋە ئېگىز مۇنار بار ئىدى . مەكتەپ-
تىن چىقىپ ، يەنە «قۇشلار جەننىتى» دىن ئۆتتۇق .
بۇ ئەتىگەنكى چاغ ئىدى . قۇياش نۇرى دەرەخلەردە ،
سۇ يۈزىدە چاقنايتتى ، ھەممە نەرسە يارقىن ۋە سۈزۈك
كۆرۈنەتتى . بىز قولۇقنى دەرەخ تۈۋىدە يەنە بىر پەس
توختاتتۇق .

دەسلىپىدە ئەتراپ جىمجىت ئىدى ، كېيىن ئۈشتۈم-
تۇتلا بىر قۇش سايرىدى . چاۋاك چېلىۋىدۇق ، يوغان بىر
قۇش ئۇچۇپ چىقتى . كېيىن ، ئىككىنچىسى ، ئۈچىنچىسىد-
مۇ ئۇچۇپ چىققانلىقىنى كۆردۇق . چاۋاك چېلىۋەرگەند-
دۇق ، بىردەمدىلا دەرەخلىك قاينام - تاشقىنلىققا چۆمدى ،
ھەممە يەردىن قۇشلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . ھەممە يەرنى
قۇشلار قاپلىدى . قۇشلار چوڭ - كىچىك ، ئالچىپار ، قارا
رەڭلەردە بولۇپ ، بەزىلىرى دەرەخ شېخىغا قونۇۋېلىپ ساي-
رىسا ، بەزىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى ، يەنە بەزىلىرى قاناتلىرىدا
نى قېقىشاتتى .

مەن زەن سېلىپ قارىدىم ، قۇشلارغا قاراپ ئۈلگۈرەل-
مەيتتىم ، بىرىنى ئېنىقراق كۆرۈۋالغۇچە يەنە بىرىنى كۆز-
دىن يوقىتىپ قويايتتىم . بۇنى كۆرۈپ بولغۇچە ، يەنە بىرى
ئۇچۇپ كېلىپ قالاتتى . بىر بۇلبۇل ئۇچۇپ چىقىۋىدى ،

چاۋاك چېلىشىمىز بىلەن چۆچۈپ كېتىپ ، يوپۇرماقلار ئا-
رىسىغا شۇڭغۇپ كىرىپ ، ئىنچىكە شاخقا قونۇۋېلىپ ،
زوق- شوق بىلەن سايىراپ كەتتى ، ئۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى
يېقىملىق ئىدى .

قولىقىمىز ئېگىز مۇنار ئاستىدىكى يېزىغا قاراپ ئۇ-
زۇپ كېتىۋاتقاندا ، مەن كەينىمگە ئۆرۈلۈپ ، مېھرىمنى
ئۈزەلمىگەن ھالدا ، ئاشۇ باراقسان ياۋا ئەنجۈر دەرىخىگە
قارىدىم . تۈنۈگۈن كۆزلىرىم مېنى ئالداپتۇ . ھېلىقى
«قۇشلار جەننىتى» ھەقىقەتەنمۇ قۇشلارنىڭ جەننىتى ئى-
كەن !

كۆنۈكمە

1 . ئاپتور قولۇق بىلەن «قۇشلار جەننىتى» دىن ئىك-
كى قېتىم ئۆتتى . بىرىنچى قېتىمدا قايسى ۋاقىتتا ئۆتتى ،
ئىككىنچى قېتىم قايسى ۋاقىتتا ئۆتتى ؟ ئىككى قېتىمدا
كۆرگەنلىرىنىڭ قايسى يەرلىرى ئوخشىمايدۇ ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ئۇنىڭدا ئىپادىلەن-
گەن ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى چۈشىنىۋېلىڭ .

1) يېشىل زۇمرەتتەك چاقناپ ، كۆزلىرىمىزنى قا-
ماشتۇرۇپ تۇرغان ھەربىر يوپۇرماقتا گويا بىر ھايات جىل-
ۋىلىنىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى . بۇ ، جەنۇبىنىڭ چىرايلىق-
كۆركەم دەرىخى ئىدى .

2) قۇشلارغا قاراپ ئۈلگۈرەلمەيتتىم ، بىرىنى ئېنىق-
راق كۆرۈۋالغىچە ، يەنە بىرىنى كۆزدىن يوقىتىپ قويا-
تتىم ، بۇنى كۆرۈپ بولغىچە ، يەنە بىرى ئۇچۇپ كېلىپ

قالاتتى . بىر بۇلبۇل ئۇچۇپ چىقىۋىدى ، چاۋاك چېلىشىمىز
 بىلەن چۆچۈپ كېتىپ ، يوپۇرماقلار ئارىسىغا شۇڭغۇپ كىد-
 رىپ ، ئىنچىكە شاخقا قونۇۋېلىپ ، زوق - شوق بىلەن
 سايراپ كەتتى . ئۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى يېقىملىق ئىدى .
 3 (قولۇقىمىز ئېگىز مۇنار ئاستىدىكى يېزىغا ئۈزۈپ
 كېتىۋاتقاندا ، مەن كەينىمگە ئۆرۈلۈپ ، مېھرىمنى ئۈزەلمىد-
 گەن ھالدا ، ئاشۇ باراقسان ياۋا ئەنجۈر دەرىخىگە قارىدىم .
 4) ھېلىقى «قۇشلار جەننىتى» ھەقىقەتەنمۇ قۇشلار-
 نىڭ جەننىتى ئىكەن !

3 . تېكىستنى ھېسسىيات بىلەن ئۈنلۈك ئوقۇڭ ۋە
 «قولۇقىمىز ئاستا - ئاستا ئاشۇ ياۋا ئەنجۈر دەرىخىگە
 يېقىنلاشتى» دېگەن يەردىن «بۇ ، جەنۇبىنىڭ چىرايلىق -
 كۆركەم دەرىخى ئىدى» دېگەن يەرگىچە يادلىۋېلىڭ .

بۇ ئىش - تۈن بېشىمىزدا بولدى

تۈن بېشىمىزدا

تۈن بېشىمىزدا

تۈن بېشىمىزدا

تۈن بېشىمىزدا

تۈن بېشىمىزدا

تىنچ ھالەت ۋە ھەرىكەتچان ھالەت

كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ، ھەمىشە بەزى شەيئىلەر- نىڭ ، مەسىلەن ، تاغ ، ئورمان ، بىنالارنىڭ ؛ سىنىپتىكى قارا دوسكا ، پارتا - ئورۇندۇق ، پۈتۈن زېھنى بىلەن دەرس ئاڭلاۋاتقان ساۋاقداشلارنىڭ ھەرىكەت قىلماي ، تىنچ ھالەتتە تۇرغانلىقىنى كۆرىمىز . بىز بۇلارنى شەيئىلەرنىڭ تىنچ ھالىتى دەيمىز . بىز يەنە بەزى شەيئىلەرنىڭ ھەرىكەت قىلىپ ، ئۆزگىرىش ياشاۋاتقان ھالەتتە تۇرغانلىقىنىمۇ كۆرىمىز . مەسىلەن ، قۇشلارنىڭ ئۇچۇشى ، بۇلۇتلارنىڭ ئۆزگىرىشى ، ماشىنىلارنىڭ مېڭىشى ، ساۋاقداشلارنىڭ تەنھەرىكەت مەيدانىدا بەدەن چېنىقتۇرۇشى قاتارلىقلار . بىز بۇلارنى شەيئىلەرنىڭ ھەرىكەتچان ھالىتى دەيمىز . بىرەر ئىش سەرنى ئوقۇغاندا ، ئۇنىڭ قايسى يەرلىرىدە شەيئىلەرنىڭ تىنچ ھالىتى ، قايسى يەرلىرىدە ھەرىكەتچان ھالىتى سۆزلەنگەنلىكىگە دىققەت قىلىشىمىز ؛ يازغان چاغدىمۇ ، شەيئىلەرنىڭ تىنچ ھالىتىنى قانداق يېزىش ، ھەرىكەتچان ھالىتىنى قانداق يېزىشقا دىققەت قىلىشىمىز لازىم .

ئالايلى ، «قۇشلار جەننىتى» دېگەن تېكىستتە ئاپتورنىڭ دوستلىرى بىلەن «قۇشلار جەننىتى» دىن ئىككى قېتىم ئۆتكەندە كۆرگەن مەنزىرىسى يېزىلغان . بىرىنچى قېتىم ، ئاپتور كەچقۇرۇنلۇقى «قۇشلار جەننىتى» دىن قولۇقتا ئۆت-

كەن ، بۇ چاغدا يىراقتىن يېقىنغا قاراپ تەسۋىرلەنگەن . بۇ ، ھەرىكەتچان ھالەتنىڭ بايان قىلىنىشى . ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ياۋا ئەنجۈر دەرىخىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ يىراقتىن قاندىن ئۆتكەنلىكى ، يېقىن كەلگەندە قانداق كۆرۈنگەنلىكى ، پۈتۈن ھالەتتىكى قانداقلىقى ، ئايرىم قىسىملىرىنىڭ قانداقلىقىنى نۇقتىلىق ھالدا تەسۋىرلىگەن . يىراقتىن قارىغاندا ، كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك ياپيېشىل يوپۇرماقلار سۇغا تېگەي - تېگەي دەپ تۇراتتى . بۇ ، باراقسان بولۇپ ئۆسكەن بىر توپ ياۋا ئەنجۈرنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ ، غولىنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى زادى كۆرگىلى بولمايتتى . «يېقىندىن قارىغاندا ، ھەقىقەتەنمۇ» بىرلا توپ چوڭ دەرەخ ئىكەن ، ئۇنىڭ سان - ساناقسىز شاخلىرى بولۇپ ، شاخلىرىمۇ يىلىتسىز چىقىرىپتۇ ۋە نۇرغۇنلىغان يىلتىزلىرى يەرگە ساڭگىلاپ ، نەم تۇپراققا كىرىپ كېتىپتۇ . يېشىل يوپۇرماقلىرى «غۇزمەكلىشىپ ، ئازراقمۇ يوقۇق قويمىغاندى» . مانا بۇ ، تىنچ ھالەتنىڭ تەسۋىرى .

ئاپتور ئىككىنچى قېتىم «قۇشلار جەننىتى» دىن ئەتىسى ئەتىگەندە ئۆتكەن بولۇپ ، قۇشلارنى نۇقتىلىق تۈردە يازغان . ئالدى بىلەن ، «ھەممە يەردىن قۇشلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ، ھەممە يەرنى قۇشلار قاپلىدى» دەپ يېزىپ ، ئاندىن قۇشلارنىڭ ھەرىكىتىنى بەزىلىرى دەرەخ شېخىغا قونۇۋېلىپ سايىرسا ، بەزىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى ، يەنە بەزىلىرى قاناتلىرىنى قېقىشاتتى ، دەپ يازىدۇ . ئاپتور يەنە ، «بىرىنى ئېنىق كۆرۈپ بولغۇچە ، يەنە بىرىنى كۆزدىن يوقىتىپ قويايتتىم ، بۇنى كۆرۈپ بولغۇچە ، يەنە بىرى ئۇچۇپ كېلىپ قالاتتى» دەيدۇ . نۇقتىلىق تۈردە بولبۇلنى

سۈرەتلەپ ، «بىر بۇلبۇل ئۈچۈپ چىقىۋىدى ، چاۋاك چېلىدۇ ، شىمىز بىلەن چۆچۈپ كېتىپ ، يوپۇرماقلار ئارىسىغا شۇڭ-غۇپ كىرىپ ، ئىنچىكە شاخقا قونۇۋېلىپ زوق - شوق بىلەن سايىراپ كەتتى . ئۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى يېقىملىق ئىدى» دەپ يازىدۇ .

«قۇشلار جەننىتى»دىن بىرىنچى قېتىم ئۆتكەندە ، ئاپ-تور نۇقتىلىق تۈردە ياۋا ئەنجۈر دەرىخىنىڭ تىنچ ھالىتىنى تەسۋىرلەيدۇ ، ھېچقانداق قۇشنى كۆرمەيدۇ ، بۇ ئادەمگە «قۇشلار جەننىتى» دە قۇشلار يوق ئىكەن ، پەقەت يوغان بىر تۈپ ياۋا ئەنجۈر دەرىخىلا بار ئىكەن ، دېگەن تەبىئىيات قالدۇرىدۇ . ئىككىنچى قېتىم «قۇشلار جەننىتى»دىن ئۆت-كەندە ، ئاپتور نۇقتىلىق تۈردە ، قۇشلارنىڭ ھەم ئۇچۇۋات-قان ، ھەم سايىراۋاتقان ھەرىكەتچان ھالىتىنى بايان قىلغان بولۇپ ، ئەسلىدە تىپتىنچ تۇرغان ياۋا ئەنجۈر دەرىخىگە قۇشلارنىڭ يوشۇرۇنغانلىقى يېزىلىدۇ . بىرىنچى قېتىم كەچقۇرۇنلۇقى بارغاچقا ، قۇشلار ئارام ئالغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇلارنى كۆرەلمىگەن ؛ ئىككىنچى قېتىم ئەتىگەندە ، دەل قۇشلار جانلانغان ۋاقىتتا بارغاچقا ، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى كۆرەلىگەن . تىنچلىق بىلەن ھەرىكەتچانلىق سېلىشتۇرما قىلىنىش ئارقىلىق ، ئوقۇرمەنلەردە ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر قالدۇرۇلغان .

«قۇشلار جەننىتى» نى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنى بىلدۈرۈۋالدىكى ، شەيئىلەرنى كۆزەتكەندە ، ئۇنىڭ تىنچ ھالىتى ۋە ھەرىكەتچان ھالىتىگە دىققەت قىلىشىمىز لازىم ، تىنچ ھالەت دېگىنىمىز ، شەيئىنىڭ جىمجىت ، تەۋرەنمەي تۇرغان ھالىتىنى كۆرسىتىدۇ . ھەرىكەتچان ھالىتى دېگىنىمىز ،

شەيئىنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئۆزگىرىشى قاتارلىقلارنى كۆرسىدۇ.
تېخىمۇ بىرەر ئەسەرنى ئوقۇغاندا ، تىنچ ھالەت ۋە ھەرىكەت-
چان ھالەتلەرگە دىققەت قىلساق ، ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى
تېخىمۇ ياخشى ۋە ئېنىق چۈشىنەلەيمىز ؛ ئەسەر يازغاندا ،
تىنچ ھالەت ۋە ھەرىكەتچان ھالەتكە دىققەت قىلىپ ، ئىككى-
سىنى سېلىشتۇرۇپ يازساق ، ئەسەرنى تېخىمۇ جانلىق قى-
لىپ ، ئوقۇرمەنلەرنى تېخىمۇ تەسىرلەندۈرگىلى بولىدۇ .

تۆتىنچى مەشىق

1. بېرىلگەن سۆزلەرنىڭ مۇۋاپىقىنى تاللاپ ، بوش ئورۇنلارغا قويۇڭ .
بېرىلگەن سۆزلەر : كۆڭۈل قويۇپ ، جىمجىت ، يېڭى-
ۋاشتىن ، ھۈپپىدە ، تەمكىن بولۇش
(1) باھار پەسلىدە باغدا خىلمۇخىل گۈللەر (ھۈپپىدە)
ئېچىلىپ كەتتى .
- (2) جەڭچىلەر يارىلىرىدىن ئېقىۋاتقان قاننى سۈرتۈۋېدى-
تىپ ، (يېڭى-ۋاشتىن) جەڭگە ئاتلاندى .
- (3) يېرىم كېچە ، ئەتراپ (جىمجىت) ئىدى .
- (4) بىرەر قىيىن ئىشقا دۇچ كەلگەندە ، (تەمكىن بولۇش)
كېرەك .
- (5) دەرسنى (كۆڭۈل قويۇپ) ئاڭلاش كېرەك .
2. بېرىلگەن سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭ ،
قېنى كىم ھەم تېز ، ھەم كۆپ جۈملە تۈزەلەيدىكىن .
بېرىلگەن سۆزلەر : ئارقا - ئارقىدىن ، دىققەت قىلىپ ،
تىمتاس ، ئالدىراخغۇلۇق قىلىپ
ئۈلگە : ئەكەبەر كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىدا ئىسكىرىپكا
چالغانىدى ، زالىنىڭ ئىچى تىمتاسلىققا چۆمدى .
قۇشلار بەس - بەس بىلەن سايىراپ ، جىمىپ قېلىۋىدۇ-
دى ، ئورمانلىق تىمتاس بولۇپ قالدى .
ئۈكام ئوينىغىلى سىرتقا چىقىپ كەتكەندى ، ئۆيىنىڭ

ئىچى تىمتاس بولۇپ كېتىپتۇ .

.....

3 . تۆۋەندىكى پارچىنى ئەستايىدىل ئوقۇڭ ، قايسىلىد - رىنىڭ تىنچ ھالەت تەسۋىرى ، قايسىلىرىنىڭ ھەرىكەتچان ھالەت تەسۋىرى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

بىز تاش پەلەمپەي بىلەن تاغنىڭ بېلىگىچە چىقتۇق ، ئالدىمىزدا يۇمىلاق فونتان كۆلچىكى ۋە كۆلچەكنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۈنئىي تاغ كۆرۈندى .

سۈنئىي تاغقا ئەگرى - بۈگرى چىغىر يوللار چىقىرىلغان بو - لۇپ ، بۇ يول تاغ چوققىسىغىچە تۇتىشاتتى . نەپىس ھەم ئەپچىلگىنە ياسالغان شىپاڭ - راۋاقلار ۋە ئاغزىدىن سۇ بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ تۇرغان نۆت بېلىق شەكىللىك فونتان سۈنئىي تاغنىڭ ئۈيەر - بۇ يېرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى . سالقىن شامال فونتاننىڭ سۈلىرىنى ئەتراپقا ئۈنچە - مەرۋايىتلار دەك چاچرىتىپ ، سۈنئىي تاغنى پەرىزاتلار ماكانىدەك بىر قەۋەت نېپىز تۇمانغا ئورغانىدى .

كۆلچەكتە خىلمۇخىل ئالتۇن بېلىقلار يوغان كۆزلىرىنى پۇلتاي - تىپ ئەركىن - ئازادە ئۈزۈپ يۈرەتتى . ئۇلار بەزىدە سۇ ئوتلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كۆرۈنمەي قالاتتى ، بەزىدە لىپلا قىلىپ سۇ يۈزىگە لەيلەپ چىقاتتى - دە ، بىزنىڭ شادلىق ناخشىمىزدىن ھۇزۇرلانغان - دەك ، قۇيرۇقىنى لەرزىلەن ئوينىتاتتى . كۆلچەكنىڭ ئەتراپىدىكى دە - رەخلەر سۇغا ساپە تاشلاپ ، كۆك ئاسمان ، ئاپئاق بۇلۇتلارنىڭ سۈدىكى سايىسى بىلەن بىرلىشىپ ، ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرىنى پەيدا قىلاتتى . كۆلچەكنىڭ ئەتراپىدا ئۆسكەن قىزىل ، يېشىل گۈللەر سۈنئىي تاغ ، شىپاڭ - راۋاق ۋە فونتانغا ھۆسن قوشۇپ ، ئاجايىپ كۆركەم كۆرۈنەتتى .

4 . ئەتراپىڭىزدىكى ئۆزىڭىزگە تونۇشلۇق بىرەر مەدە -

زىرىنى تەپسىلىي كۆزىتىپ ، ئۇنىڭدىكى ئالاھىدىلىكلەرنى چىڭ تۇتقان ھالدا تىنچ ھالەت ۋە ھەرىكەتچان ھالەتنى سېلىشتۇرما قىلىپ ، پارچە يېزىپ كېلىڭ . تەسۋىرلەرنىڭ جانلىق ۋە ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ، كونكرېت بولۇشىغا ، سۆز-جۈملىلەرنىڭ راۋان ، تىنىش بەلگىلىرىنىڭ توغرا ، خەتنىڭ چىرايلىق بولۇشىغا دىققەت قىلىڭ .

5 . تۆۋەندىكى بىر كۆپلەت شېئىرنى ئوقۇپ ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرىڭ .

يۇيۇلغان گۈل - گىياھ ، يۇيۇلغان زېمىن ،

بېسىققان چاڭ - توزان ، پاكلانغان ھاۋا .

چېچەكلىك باغلاردا ، چىمەنزارلاردا ،

بۇلبۇللار زوق بىلەن قىلماقتا ناۋا .

6 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرگە تېگىشلىك تىنىش بەلگىلىد-

رىنى قويۇپ كۆچۈرۈڭ .

1 (ئويۇن، كۈلكە، ناخشا- ئۆسسۈل- ھەممىسى ئىنتايىن

قىزىپ كەتتى ،

2 (ئوقۇش، ئۆگىنىش، ئىجاد قىلىش- بىزنىڭ شەرەپلىك

ۋەزىپىمىز ،

3 (بىزنىڭ ئەڭ ئالىي ئەخلاقىمىز- ۋەتەننى خەلقنى

ئەمگەكنى قىزغىن سۆيۈش ئاممىنىڭ مال-مۈلكىنى ئاسراش

Amom Obidi

13. سۇغا سەكرەش^①

لېق تولستوي

1 بىر پاراخوت دۇنيا-
نى بىر ھەپتە ئايلىنىپ
قايتىپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ
كۈنى شامالمۇ ، دولقۇن-
مۇ تىنجىغان بولۇپ ،
پاراخوتتىكىلەر پالۇبىدا
ئىدى . چوڭ بىر مايمۇن
ئادەملەر ئارىسىغا كى-
رىپ - چىقىپ ، كۈل-
كىلىك شەيتانلىقلارنى
قىلاتتى ، كىشىلەرنى
دورايتتى . ئۇ باشقىلار-
نىڭ ئۆزىنى تاماشا قىلد-
ۋاتقانلىقىنى بىلگەچكە ،
تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشتى .

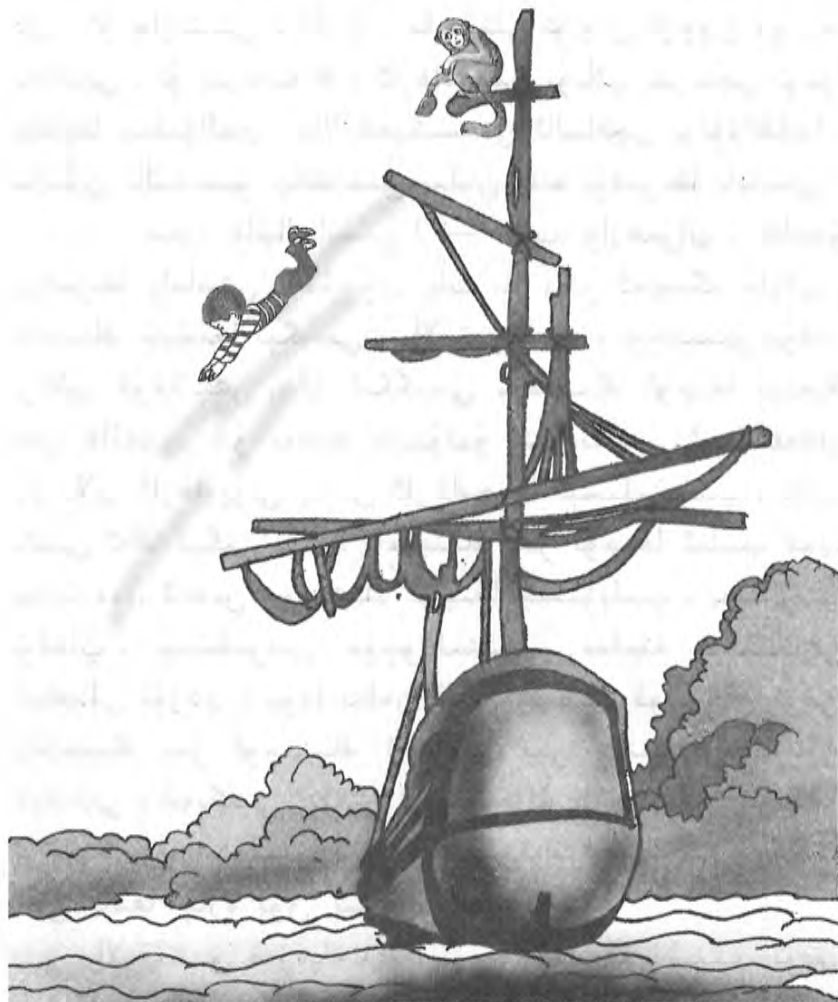
2 مايمۇن ئاخىر 12 ياشلىق بىر بالىنىڭ ئالدىغا سەكرەپ
بېرىپ (ئۇ كاپىتاننىڭ ئوغلى ئىدى) ، ئۇنىڭ شەپكىسىنى
ئېلىۋېلىپ بېشىغا كىيىۋالدى - دە ، چاققانلىق بىلەن پارا-
خوت مومىسىغا چىقىۋالدى . ھەممەيلەن كۈلۈشەتتى ، پەقەت
ھېلىقى بالا يا يىغلىشىنى ، يا كۈلۈشىنى بىلمەي ، يالاڭخۇاش
تۇراتتى . مايمۇن مومىنىڭ بىرىنچى توغرا ياغىچىغا ئولتۇ-

① بۇ ھېكايىنىڭ ئاپتورى روسىيە يازغۇچىسى لېق تولستوي (1828 - 1910 - يىللار) .

رۇۋېلىپ ، بېشىدىن شەپكىنى ئېلىپ ، چىش ۋە تىرناقلىرى بىلەن يىرتاتتى . ئۇ ئەتەي بالىنىڭ چىشىغا تەگمەكچى بولغاندەك بالغا كۆرسىتىپ ، ھەر خىل شەيتانلىقلارنى قىلاتتى . بالا ئۇنى قورقۇتۇپ ، ۋارقىراپ دوق قىلدى ، لېكىن ئۇ شەپكىنى تېخىمۇ تىتما - تالاڭ قىلىپ يىرتقىلى تۇردى . ماتروسىلار تېخىمۇ قاقاقلاپ كۈلدى ، بالىنىڭ يۈزى قىزاردى . ئۇ چاپىنىنى سېلىپ ، مايمۇنى تۇتۇش ئۈچۈن مومىغا ياماشتى . ئۇ بىردەمدىلا ، ئارغامچىنى بويلاپ بىرىنچى توغرا ياغاچقا چىقىۋالدى . بالا شەپكىسىنى ئالماقچى بولۇۋاتقاندا ، مايمۇن بالىدىنمۇ چاققانلىق بىلەن يەنە يۇقىرىغا ياماشتى .
— سەن قاچالمايسەن ! — دەپ ۋارقىراپ ، بالىمۇ يۇقىرىغا ياماشتى . مايمۇن پات - پات كەينىگە قاراپ ، بالىنىڭ چىشىغا تېگەتتى ، بالا تېرىكىپ ، توختىماي يۇقىرىلاپ قوغلايتتى ، ئۇ ئىككىسى مومىنىڭ ئۇچىغا يېتەيلا دەپ قالدى . شۇ پەيتتە مايمۇنمۇ گەۋدىسىنى ئىمكانقەدەر رۇسلاپ ئارقا پۇتى بىلەن ئارغامچىغا ئېسىلىۋېلىپ ، شەپكىنى ئەڭ ئېگىز توغرا ياغاچنىڭ بىر ئۇچىغا ئېلىپ قويدى . دە ، ئاندىن مومىنىڭ ئۇچىغا چىقىۋېلىپ ، بەللىرىنى تولغاپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ، غەلىتە قىلىقلارنى قىلغىلى تۇردى . موما بىلەن شەپكىگە ئېلىپ قويۇلغان توغرا ياغاچنىڭ بىر ئۇچىنىڭ ئارىلىقى بىر مېتىردىن ئارتۇق كېلەتتى ، شەپكىنى ئېلىش ئۈچۈن ، ئارغامچا بىلەن مومىنى تۇتۇپ تۇرغان قولىنى قويۇۋېتىشكە توغرا كېلەتتى ، بۇنىڭدىن باشقا چارە يوق ئىدى .

3 بالا قاتتىق غەزەپلەندى . ئۇ مومىنى قويۇۋېتىپ توغرا ياغاچقا ياماشتى . پالۋىدا تۇرغان كىشىلەر قاراپ تۇرۇشاتتى .

تى ، مايمۇننىڭ كاپتاننىڭ ئوغلىنى كولدۇرلىتىۋات-
قانلىقىدىن كۈلۈشەتتى . لېكىن ، ئۇلار بالىنىڭ ئارغامچى-
نى قويۇۋېتىپ ، قوللىرىنى كېرىپ دەلدەڭشىگىنچە ئەڭ
ئېگىز توغرا ياغاچقا چىققانلىقىنى كۆرگىنىدە ، قورققىنىد-
ىدىن ئېغىزلىرىنى ئېچىپ تۇرۇپلا قېلىشتى .

بالا ئايىغى تېيىلىپ كەتسلا ، پالۇبغا يىقىلىپ ، كۆم - تالقان بولاتتى . ناۋادا ئۇ پۇتى تېيىلماي ، شەپكىسىدىن ئالغان تەقدىردىمۇ ، بۇرۇلۇپ قايتىشى تەس ئىدى . ھەممە ئادەم نېمە بولار كىن ، دەپ ئۇنىڭغا قاراپ جىمجىت تۇرۇشاتتى .

بىردىن ئادەملەر توپى ئارىسىدىن بىرەيلەن قورقۇپ ۋارقىرىۋەتتى . بالا پەستكى ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ ، ئاندىن كېيىنلا ھوشىغا كەلدى . ئۇ پەسكە قارىغىنىدا ، پۇتى دىرىلدەشكە باشلىدى .

4 نەق شۇ چاغدا ، بالىنىڭ دادىسى — كاپىتان بېلىقچى قۇش ئاتماقچى بولۇپ ، مىلىتىق تۇتقان ھالدا كېمە بۆلمىسىدىن چىقىپ كەلدى . ئۇ ئوغلنىڭ موما ئۈچىدىكى توغرا ياغاچتا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ شۇ ھامان ئۇنى چەنلەپ ۋارقىدىرىدى :

— سۇغا سەكرە ، تېز سۇغا سەكرە ، سەكرىمىسەڭ ئاتىمەن !

بالا ئېگىزدە دەلدەڭشىيتتى ، ئۇ دادىسىنىڭ گېپىنى ئوقالمىدى .

— سۇغا سەكرە ، بولمىسا ئاتىمەن ! ... بىر ، ئىككى ... دادىسى «ئۈچ» دېيىشىگە ، بالا بېشىنى تۆۋەن قىلىپ سۇغا سەكرىدى .

بالىنىڭ گەۋدىسى توپ ئوقىدەك دېڭىزغا پولاتۇڭغىدە چۈشتى . دولقۇنلار ئۇنى كۆمگىچە ، 20 جەسۇر ماتروس پاراخوتتىن دېڭىزغا سەكرىدى . 40 سېكۇنتتىن كېيىن — بۇ ۋاقىت كۆپچىلىككە ناھايىتى ئۇزاق بىلىندى ، بالىنىڭ تېنى لەيلەپ چىقتى . ماتروسلار ئۇنى تۇتۇۋېلىپ ، پالۇبغا

ئېلىپ چىقتى . بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىن ، بالىنىڭ ئاغ-
زى - بۇرىنىدىن نۇرغۇن سۇ ياندى . ئۇ يەنە نەپەس ئېلىشقا
باشلىدى .

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا
جاۋاب بولىدىغان جۈملىلەرنىڭ ئاستىغا سىزنىڭ ، ئاندىن
جاۋاب بېرىڭ .

1 (مايمۇن بالغا قانداق چاقچاق قىلدى ؟ بالا نېمە
ئۈچۈن يا كۈلۈشنى ، يا يىغلىشنى بىلمىدى ؟ نېمە ئۈچۈن
قىزىرىپ كەتتى ؟ بالا مايمۇننى قانداق قوغلىدى ؟ مايمۇن
بالىنى قانداق ئەخمەق قىلدى ؟

2 (بالا مومىنى تاشلاپ ، توغرا ياغاچقا ياماشقاندا ،
پالۋىدىكى كىشىلەرنىڭ چىرايىدا قانداق ئۆزگىرىش بول-
دى ؟

3 (بالا پەسكە قارىغاندا ، پۈتى دىرىلدەشكە باشلىغاندا ،
كاپىتان كۆرۈپ نېمە قىلدى ؟ نەتىجىسى قانداق بولدى ؟
2 . تېكىستنى قايتا بايان قىلىپ بېرىڭ .

3 . جۈملىدىكى جايغا چۈشمىگەن سۆزلەرنىڭ ئورنىغا
مۇۋاپىق سۆزلەرنى قويۇڭ .

1 (بالا ئەڭ ئېگىز توغرا ياغاچقا چىقىۋېلىپ ، بەك
كۈلكىلىك ئەھۋالدا قالدى .

2 (بالا پالۋىغا سەكرىگەچكە ، قۇتقۇزۇپ قېلىندى .

3 (كىشىلەر مايمۇننىڭ قىلىقلىرىغا غەزەپلەنگەنسې-
رى ، مايمۇن تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى .

Amom
Obishi

14. يىلان ۋە زىرائەت^①

نەچچە ئون يىل ئىلگىرى گۇاڭدۇڭدا بىر قېتىم كەڭ كۆلەملىك دېڭىز تاشقىنى يۈز بەرگەن ، بۇنى تەيىپىڭ بورىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانىدى . دېڭىز سۈيى قۇرۇقلۇققا يامراپ چىقىپ ، نۇرغۇنلىغان تېرىلغۇ ئېتىزلارنى ۋە يېزا - كەنت - لەرنى بېسىپ كەتكەنىدى . دېڭىز تاشقىنى توختىغاندىن كېيىن ، ئۇ يەرگە تېرىلغان زىرائەتلەر ياخشى ھوسۇل بەر - مىدى . بۇ ئىش ئۇدا بىرنەچچە يىل داۋام قىلدى . ھاۋا رايى ئوبدان بولۇپ بەرگەن يىللىرىدىمۇ ياخشىلىنىش بولمىدى . كۆپچىلىك بۇنىڭغا ناھايىتى ئەجەبلەندى . كېيىن ، پېشقەدەم دېھقانلار ئاجايىپ بىر چارنى ئويلاپ تاپتى : ئۇلار بىرەيلەن - گە ھاۋالە قىلىپ ، سىرتتىن نۇرغۇنلىغان يىلانلارنى سېتىد - ۋالدى ۋە ئۇلارنى تېرىلغۇ ئېتىزغا قويۇۋەتتى . شۇ يىلى زىرائەتلەردىن مول ھوسۇل ئېلىندى . كۆپلىگەن كىشىلەر بۇنىڭ قانداق داۋلىسى بارلىقىنى بىلەلمىدى . بۇنىڭ سىردى - نى يەنىلا پېشقەدەم دېھقانلار يېشىپ بەردى . ئەسلىدە كەل - كۈن ئېتىزلارنى بېسىپ كەتكەندە ، ئۇۋىلىرىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان يىلانلارنىڭ ھەممىسى سۇدا غەرق بولۇپ كەتكەن ، قارىغۇ چاشقانلار بولسا ئۇۋىلىرىدىن چىقىشىپ ، ئۈزۈپ يۈرۈپ دەرەخلەرگە ۋە تاغ باغرىغا قېچىپ بېرىپ جېنىنى

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى چىن مۇ (1919 -) .

قۇتۇلدۇرغانىكەن . قىيان توختىغاندىن كېيىن قارىغۇ چاشقانلار يەنە ئېتىزلارغا قايتىپ كېلىپ ، زىرائەتلەرنى قىر-قىشقا باشلاپتۇ . قارىغۇ چاشقانلارنى يەيدىغان يىلانلار بولمىد-غاچقا ، ئۇلار ناھايىتى تېز كۆپىيىپ ، زىرائەتلەرنى كەڭ كۆلەمدە قىرقىپ ، ناھايىتى ئېغىر زىيان يەتكۈزگەنلىك-تىن ، مەھسۇلات كېمىيىپ كەتكەنىكەن . ھازىر ئېتىزلاردا يىلانلار پەيدا بولۇپ ، قارىغۇ چاشقانلارنى كەڭ كۆلەمدە يوقاتقانلىقتىن ، زىرائەتلەردىن يەنە مول ھوسۇل ئېلىنىدۇ-غان بوپتۇ .

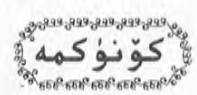

2
 بىئولوگىيە ئالىمى دارۋىن مۇشۇك بىلەن زىرائەت ھەققىدىكى ھېكايىنى سۆزلەپ ئۆتكەندى . ئەنگلىيىنىڭ بىرمۇنچە جايلىرىدا قايسى يېزا - كەنتتە مۇشۇكىنىڭ ئاز-كۆپ بولۇشىغا قاراپ ، شۇ جايدىكى بېدىنىڭ قانداق ئۆسۈ-شىنى بىلگىلى بولىدىكەن . بېدە ھەسەل ھەرىسىنىڭ گۈل

چېڭىنى تارقىتىشىغا موھتاج ، ئەگەر ئېتىزدا قارىغۇ چاش-
قان بەك كۆپ بولسا ، ھەسەل ھەرىسىنىڭ ھەرىكەت قىل-
شىغا تەسىر يېتىدۇ . مۈشۈك كۆپ بېقىلسا ، قارىغۇ چاش-
قاننىڭ ھەددىدىن ئارتۇق قۇتراپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ،
شۇڭلاشقا مۈشۈكنىڭ ئاز ياكى كۆپ بولۇشى بېدە مەھسۇلا-
تىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىكتۇر .

يامغۇر ياغسا يەر ھۆل بولىدۇ ؛ كۈن چىقسا ، نەرسىلەر
ئاسان قۇرۇيدۇ ؛ ئوت نەرسىلەرنى كۆيدۈرەلەيدۇ ؛ سۇ ئوت-
نى ئۆچۈرەلەيدۇ . بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ناھايىتى ئې-
نىق ۋە ئاسان كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ ، چۈشىنىشىمۇ بەك
ئاسان . لېكىن ، شەيئىلەردىكى بۇنداق ئاددىي مۇناسىۋەتتىن
تاشقىرى يەنە كۆپلىگەن مۇرەككەپ مۇناسىۋەتلەرمۇ مەۋجۇت
بولۇپ ، ئۇنى بىراقلا ئېنىق بايقىغىلى بولمايدۇ . بىر كىشى
تازىلىققا رىئايە قىلماي ، يول ئۈستىگە تۈكۈرۈپ قويسا ،
كۆپلىگەن كىشىلەرگە كېسەل يۇقتۇرۇپ قويۇشى ، ھەتتا
ئۆپكە كېسىلىنى يۇقتۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن . ئۆپكە كې-
سىلىگە گىرىپتار بولغان كىشى كارىۋاتتا ئىغراپ ياتقاندا ،
ئۇ ئۆزىنى مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار قىلغان كىشىنىڭ كو-
چىدا كۆرگەنلا يەرگە تۈكۈرىدىغان ھېلىقى كىشى ئىكەنلى-
كىنى قانداقمۇ تەسەۋۋۇر قىلالايسۇن ؟ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىد-
ىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت ئەسلىدە ئىنتايىن مۇرەككەپ بو-
لىدۇ ، شۇڭلاشقا بىز ئاۋازىگەرچىلىكتىن ھەرگىز قورقماي
ئۇلارنى ئۆگىنىشىمىز لازىم . شۇنداق قىلغاندىلا مەسىلىلەر-
گە توغرا قارىغىلى ، ئىشلارنى ياخشىراق ھەل قىلغىلى
بولىدۇ .

قاراۋاتقاندا...
بىر كىشىنىڭ تايىشى

1. تېكىستنى ئەستايىدىل ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللار .

غا جاۋاب بېرىڭ :

(1) نېمە ئۈچۈن ئېتىزدا يىلان بولسا ، زىرائەتلەردىن ياخشى ھوسۇل ئالغىلى بولىدۇ ؟ ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا-سۋەتنى سۆزلەپ بېقىڭ .

(2) نېمە ئۈچۈن قايسى يېزىدا مۈشۈكنىڭ كۆپ ياكى ئاز بولۇشىغا قاراپ ، ئۇ يەردىكى بېدىنىڭ ئۆسۈشىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ ؟ ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى سۆزلەپ بېقىڭ .

(3) شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدا ئاددىي مۇناسىۋەتمۇ ، مۇ-رەككەپ مۇناسىۋەتمۇ بولىدۇ . بۇ تېكىستتە كەلتۈرۈلگەن مىساللارنىڭ قايسىسىدا ئاددىي مۇناسىۋەت ، قايسىسىدا مۇ-رەككەپ مۇناسىۋەت سۆزلەنگەن ؟

(4) تېكىستكە بىرلەشتۈرۈپ ، نېمە ئۈچۈن شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەنقىق قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىگىلەش لازىملىقىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

2. تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، مەزمۇنغا ئاساسەن ئابزاسلارغا ئايرىڭ ھەمدە ھەر بىر ئابزاسنىڭ مەزمۇنىنى قىسقىچە بايان قىلىڭ .

ئەگەر يەنە مەقسەتلىك دەپ قارىساڭ
ياقنى ياقى باسقۇچقا
ئەھمىيەتلىك نۇقتىلارنى بۇ ئىشقا قاراڭ

سورتىنىڭ قىممىتىنى ئۆزگەرتىش
مۇمكىن ئەمەس - ئاق قىلماق

15. كۆكلىگەن ئۇلاق

1 5 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى ئابدۇرېھىم دەرىستىن سىرتى -
قى كۆپ ۋاقىتلىرىنى مۇسا تاغا بىلەن باغدا ئۆتكۈزەتتى .
2 ئابدۇرېھىملارنىڭ يېزىسىدا 25 مولۇق بىر باغ بو -
لۇپ ، باغۋەن مۇسا تاغا ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇ باغدا
ئىشلەپ ، باغنىڭ ئالاڭ يەرلىرىگە كۆچەت قويۇپ ، مېۋىسى
ناچارلىرىغا ئەلا سورتلۇق مېۋىلەرنى ئۇلاپ ، بۇ باغنى ئاجا -
يىپ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەندى .

بۇ باغ باھاردا گۈل - چېچەكلىرىنىڭ خۇش پۇراقلىرى
بىلەن كىشىنى مەپتۇن قىلسا ، ياز ، كۈز ئايلىرىدا ئارقا -
ئارقىدىن پىشىدىغان ھەر خىل شېرىن مېۋىلىرى بىلەن
ئادەمگە ھۇزۇر بەخش ئېتەتتى .

3 باھار كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئابدۇرېھىم ئايلىنىپ باغقا
كىرىپ كەلدى . باغدىكى مېۋىلەر رەڭدار چېچەكلەرگە تول -
غان بولۇپ ، كېيىنەكلەر ، ئۇششاق جاندارلار چېچەكلەر
ئۈستىدە تىنمىسىز ئەگىتتى . بۇ گۈزەل مەنزىرە ئابدۇرې -
ھىمنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى . ئۇ ، بالىلىق ھېسسىيات
ئىلكىدە باغنى ئارىلاپ ، باغۋەن مۇسا تاغنىڭ قېشىغا بار -
دى . مۇسا تاغا ھەربىر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىگە قۇم يۆلەش ،
دەرەخ غولىغا قەغەز يۆگەش بىلەن مەشغۇل ئىدى . مۇسا
تاغنىڭ بۇ ئىشىدىن ھەيران بولغان ئابدۇرېھىم مۇسا تاغغا
سالام بەرگەندىن كېيىن :

15
بۇ باغ

— تاغا ، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟ — دەپ سورىدى .
مۇسا تاغا ئابدۇرېھىمنىڭ سوئالىنى ئاڭلىمىغاندەك :
— بالام ، بىكارمۇ سەن ؟ — دەپ سورىدى .
— مەكتەپتىن دەرسنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلدىم ،
ھازىر ئىشىم يوق ، — دېدى ئابدۇرېھىم .

— ئۇنداق بولسا كەل ، ماڭا ياردەملەشكىن ، ئۆتكەن
يىلدىن باشلاپ بۇ باغدا مېۋىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى پەيدا
بولۇپ قالدى ، بىز ئاشۇ دۈشمەن بىلەن كۈرەش قىلىمىز ،
قانداق ئوغلۇم ، بېلىڭ چىڭمۇ ؟ — دېدى مۇسا تاغا سىناش
نەزىرى بىلەن ئابدۇرېھىمغا قاراپ .

— بېلىم چىڭ . زىيانداشنى يوقىتىدىغان ئىش بولسا ،
مەن چوقۇم ئىشلەيمەن . لېكىن تاغا ، بىرەر تالمۇ قۇرت
كۆرۈنمەيدىغۇ ؟ ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ قانداق كۈرەش قىل-
مىز ؟

— قارا ، ھازىر قىشچە ئۇيقۇدا ياتقان قۇرتلارنىڭ
تىرىلىپ دەرەخنىڭ گۈل - يوپۇرماقلىرىغا تۇخۇم سالدى-
غان ۋاقتى . يېڭى تىرىلگەن قۇرتلارنى دەرەخقە چىقارمىساق-
لا ئۆلۈپ تۈگەيدۇ ، بۇنىڭ ياخشى چارىسى — دورا چې-
چىش ، قۇم يۆلەش ، قەغەز ئوراش . قۇم يۆلەسەك ، قۇرت
ئۆمىلىگەندە ، قۇمدا ماڭالمايدۇ ، ئەگەر مېڭىپ كەتكەنلىرى
بولسا ، قەغەزدىن دومىلاپ چۈشىدۇ ، يېقىندا بىر قۇر دورا
چاچتۇق ، ئەمدى بۇ چارىنى ئىشلىسەك ، قۇرت دەرەخ شاخ-
لىرىغا چىقالمايدۇ ، ئەگەر ئۇ دەرەخ شاخلىرىغا چىقىۋالدى-
غان بولسا ، مېۋىلەرنى نابۇت قىلىدۇ ، بىر يىللىق ئەجرى-
مىز بىكار كېتىدۇ ، — دېدى مۇسا تاغا چۈشەندۈرۈپ .
شۇنىڭ بىلەن ئابدۇرېھىم مۇسا تاغىنىڭ يېقىن ياردەمچىسى

بولۇپ قالدى . مۇسا تاغا قانداق قىلغان بولسا ئابدۇرېھىمىمۇ شۇنداق قىلدى . شۇ كۈنلەردە ئابدۇرېھىمىمۇ مۇسا تاغغا ئوخشاش ئالدىراش بولۇپ كەتتى .

4 كۈنلەر ئۆتتۈەردى ، مۇسا تاغنىڭ باغدىكى ھەرىكەتلىدىرى ئابدۇرېھىمنى قىزىقتۇرسا ، ئابدۇرېھىمنىڭ شوخ ، تېپىتىكىلىكى ، نەرسىلەرگە قىزىقىپ تىنىمىسىز سوراھلىرى مۇسا تاغغا يېقىپ قالغانىدى .

بىر كۈنى ئابدۇرېھىم مۇسا تاغدىن :

— تاغا ، بەزى ئادەملەر مېۋىلىك دەرەخنى تۇۋىدىن ئەمەس ، ئۇچىدىنلا ئۇلايدىكەن . سىز بولسىڭىز تۇۋىدىن كېسىۋېتىپ ئۇلايدىكەنسىز ، قايسىسى ياخشى ؟ — دەپ سورىدى .

— ھە ، شەيتان ، كىچىككەنە تۇرۇپ شۇنىڭغا سەپسالدىڭمۇ ؟ بىزدە ھازىر كەسمە ئۇلاق ، كۆز ئۇلاق ، لىبىر ئۇلاق دەپ ئۈچ خىل ئۇلاق ئۇسۇلى بار . بۇلارنىڭ ھەممىسىلا بولىدۇ . لېكىن ، كەسمە ئۇلاق نازۇكراق ، ئۇلاق پەسلى قىسقا ، تۇتۇپ كەتسە بىر يىلدا ئۆسۈپ كېتىدۇ ، تۇتمىسا يوغان بىر دەرەخ ۋەيران بولىدۇ . ئىشەنچىڭ بولسا كەسمە ئۇلاق قىلساڭ ، مېۋىسىنى ۋاقتىدا يېيەلەيسەن ، — دەيدى .

— ئۇنداق بولسا تاغا ، ماڭا كەسمە ئۇلاق ئۇلاشنى ئۆگىتىپ قويۇڭ ، — دەپ تۇرۇۋالدى ئابدۇرېھىم .

— سەن ھازىرچە كۆز ئۇلاقنى ئۆگەنگەن ، كېيىنچە ، يېشىڭ چوڭايغاندا ، كەسمە ئۇلاق قىلىشىنىمۇ ئۆگىنىۋالدى . سەن . كۆز ئۇلاقتىن بىرنەچچىنى ئۇلاپ كۆرەمسەن ؟ — دەپ سورىدى مۇسا تاغا . ئابدۇرېھىم ئىنتايىن خۇشال بو .

لۇپ كەتتى . مۇسا تاغا قەلەم تىرىشىنى ئابدۇرېھىمغا تۇتقۇ-
زۇپ ، ئالدى بىلەن قىپچا (كۆز) تاللاشنى ئۆگەتتى ، كەي-
نىدىن ئۆزى بىرنەچچىنى ئۇلاپ كۆرسەتكەندىن كېيىن ،
ئابدۇرېھىمنى ئۇلاشقا رىغبەتلەندۈردى . بىرىنچىسىنى ئۆلد-
غاندا ئابدۇرېھىم ھاياجاندىنمۇ ياكى «تۇتماي قالارمىكەن»
دەپ ئەنسىرگەنلىكتىنمۇ قوللىرى تىترەيتتى . مۇسا تاغا
بولسا ئۇنى ئىلھاملاندۇرۇپ :

— ياخشى ، جايدا بولدى ، قولۇڭ تىترىمسۇن ،
كوڭلۇڭنى توختات ، — دەيتتى . ئابدۇرېھىم بىرنەچچە
شاخقا كۆز ئۇلاق سېلىپ ، ئۆزى ئۇلىغان شاخلارغا بەلگە
ئۈچۈن قىزىل بوغغۇچ چىگىپ قويدى .

كېيىنكى كۈنلەردە ئابدۇرېھىم دەرسلىرىنىمۇ ئاشۇ
باغدا — مېۋىلىك دەرەخلەر ئارىسىدا تەكرارلايدىغان بارىد-
غان بولدى . ئۇنىڭ بالىلىق قەلبىنى پېشقەدەم باغۋەننىڭ
مېھرى ئىللىتىپ ، ئۇنىڭدا يېڭى بىر ئارزۇ ئويغاتقاندى .
ئابدۇرېھىم كىچىك بىر قەلەم تىراش سېتىۋالدى ، باغقا
كىرىپ بىكار قالغان چاغلاردا مۇسا تاغىنى دوراپ ئۇلاقلار
يېنىدىن چىققان يۇمران ھارام شاخلارنى قىرقىدى . بۇنداق
چاغلاردا مۇسا تاغا :

— بالام ، ئاۋۇ يېڭى ئۇلاقلارنى ئاۋايلىغىن ، سەللا
بىخەستەلىك قىلساڭ ، يېرىلىپ كەتسە ، ئەجرىمىز بىكار
كېتىدۇ ، — دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قوياتتى .

مۇسا تاغا تىنىم تاپمايدىغان ئادەم ئىدى . ئۇ ، ھەردائىم
«ئەمگىكىڭ قاتتىق بولسا ، مېۋىسى تاتلىق بولىدۇ» دەيت-
تى . شۇڭا ، كىشىلەرمۇ : «بۇ باغنىڭ مېۋىسى سەرخىل ،
تەمى تاتلىق» دەپ تەرىپلەشتى . كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن

ئابدۇرېھىم باغدىن ئايرىلالمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇنى ئاپىسى ئىزدەپ قالسا ئۇدۇللا باغدىن تاپاتتى .

ياز كېلىپ ، مېۋىلەر كەينى - كەينىدىن پىششىققا باشلىدى . باغقا مېھرى چۈشكەن ئابدۇرېھىم خۇددى مۇسا تاغىدەك باغنى ئاسرايتتى ، چوڭلارغا ئەگىشىپ باغقا كىرگەن تەڭتۈشلەرغا مۇسا تاغنى دوراپ :

— ئېھتىيات قىلىڭلار ، يېڭى ئۇلاقلار سۇنۇپ كەتمە - سۇن ! — دەپ قوياتتى .

ب كېيىنكى چاغلاردا ئابدۇرېھىم باغقا كىرىپ ئۇدۇل ئۆزى ئۇلىغان شاخلارنىڭ يېنىغا بېرىپ زەن قويدىغان بولدى . مۇسا تاغا بولسا ، ئەمدى باش بارماقتەك يوغىنىغان بىر ئۇلاق كۆچەتكە ھەر دائىم دېگۈدەك ئېتىبار بىلەن قارايتتى . مۇسا تاغنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى سەزگەن ئابدۇرېھىم :

— تاغا ، شۇنچە كۆپ دەرەخ تۇرسا بۇ بىر تۈپ ئۇلاققا ھەر كۈنى نەچچە قېتىم قارايدىكەنسەز ، بۇ ئالاھىدە دەرەخ - مۇ - يا ؟ — دەپ سورىۋىدى ، مۇسا تاغا كۈلۈپ تۇرۇپ :
— سەنمۇ ئۆزۈڭ ئۇلىغان ئۇلاققا ھەر كۈنى نەچچە قېتىم قارايسەنغۇ ؟ ئىككىمىزنىڭ ھەرىكىتى ئوخشاش ئە - مەسمۇ ؟ — دېدى .

— باشقا دەرەخلەرنىمۇ سىز ئۇلىغانغۇ ؟ ئەجەب بىر ئۇلاققا ...

— بۇ يېڭى سورتلۇق ئۆرۈك ، بالدۇر پىشىدۇ ، تەمى شېرىن ، دانىسى يوغان ؛ مەن ئۆرۈك خىللىرىنى چېتىشتۈرۈپ ئۇلاپ يۈرۈپ ، ئاخىر بۇ سورتنى يېتىشتۈردۈم ، مانا بۇ شۇنىڭ 2 - ئەۋلادى . بۇ يىل مېۋە بولدى . ئەسلى ئۈچ

تال قىپچا سانجىغاندىم ، ئۆتكەن يىل قاتتىق بوراندا ئىككى تېلىنى يېرىۋەتتى ، بۇنىڭ ئورۇكى پىشقاندا ئاغزىغا سالد- دىغان بولساڭ ئېرىپلا كېتىدۇ ، — دېدى .

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ئابدۇرېھىمنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلدى . ئۇ ، بۇ ئورۇكنىڭ چاپسانراق پىشىشىنى كۈتەتتى ، ئۇمۇ مۇسا تاغىدەك بۇ كۆچەتكە كۈندە بېرىپ قارايدىغان بولدى . كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن غوريلار چوڭلاپ شاخلىرىنى ساڭگىلاتتى . مۇسا تاغا ھېلىقى يېڭى سورتلۇق ئۆرۈك كۆچىتىدە سەككىز دانە غورا قالدۇرۇپ ، قالغانلىرىنى ئۈزۈۋەتتى . بۇ ئىشتىن ھەيران قالغان ئابدۇرېھىم : — شۇنچە ياخشى ئۆرۈك بولىدىغان غوريلارنى نېمىشقا ئۈزۈۋېتىسىز تاغا ؟ — دەپ سورىدى .

— ساڭا ئېغىر يۈك ئارتىپ قويساق كۆتۈرەلمەسەن ؟ بۇ كۆچەتمۇ تېخى كىچىك ، بۇ غوريلارنى ئۈزۈۋەتمەسەڭ باقالمايدۇ ، كۆتۈرەلمەي كۈچەپ قالىدۇ . كېيىنكى يىللاردا ئەھۋالغا قاراپ ھەممە غورىسىنى پىشۇرساڭمۇ بولىدۇ . شۇنداق قىلغاندا ، دەرەخ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدۇ ، — دېدى . ئابدۇرېھىم باغۋەنچىلىكنىڭ سىرلىرىنى بارا - بارا چۈشەنمەكتە ئىدى . بىر كۈنى ئۇ مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ باغقا كىرسە ، مۇسا تاغا تاماققا كەتكەنىكەن . ئۇ ، ئۇدۇل ھېلىقى مۇسا تاغا تەرىپلىگەن كۆچەتنىڭ قېشىغا باردى ، شاخنىڭ ئۇچىدا بىر دانە ئۆرۈك قىزغۇچ سېرىق رەڭگە كىرىپ پىشقاندى .

ئابدۇرېھىم ئىنتايىن خۇشاللاندى . بىردىن مۇسا تاغىدىكى بۇ ئۆرۈك توغرىسىدىكى تەرىپلىرى ئېسىگە چۈشۈپ ، ئۈزۈپ باققۇسى كەلدى . شاخنى سىلكىپ چۈشۈرەي دېسە ،

ھېسابلىق قالدۇرغان باشقا خام غوربارلارنىڭمۇ چۈشۈپ كېتىدەن . شۇڭا ، ئۇ شاخنى ئاستا ئېگىپ ئۈزۈمەك . چى بولدى . مانا ، پېشقان ئۆرۈككە قولى يېتىشكە ئاز قالدى . ئابدۇرېھىم پۈتۈننىڭ ئۈچى بىلەن دەسسەپ قولىنى پېشقان ئۆرۈككە ئەمدى تەگكۈزۈۋىدى ، « چارس » قىلغان ئاۋاز بىلەن مۇسا تاغا ئۈچ يىلدىن بېرى ئۆز بالىسىدەك ئاسراپ ئۆستۈرگەن كۆچەت قىڭغايىدى . كۆچەت ئۇلىغان يېرىدىن يېرىلغانىدى . ئابدۇرېھىمنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى ، ئۇنىڭ مەڭزىلىرى ئوت بولۇپ ، كۆڭلىدە « مۇسا تاغامغا نېمە دەرمەن ؟ » دېگەن ئاچچىق پۇشايمان كەچتى . ئازدىن كېيىن ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ ، « كېتەي ، باغدىن تېزىرەك كېتەي ، مۇسا تاغامغا كۆرۈنمەي كېتەي ، مېنى ھېچكىم كۆرمىگەندىن كېيىن » دېدى - دە ، ئالدىراش سىرتقا قاراپ ماڭدى . ئۇ پات - پات كەينىگە بۇزۇلۇپ ھېلىلا قىڭغايغان ، يوپۇرماقلىرى سولشىشقا باشلىغان ئا - شۇ كۆچەتكە ئەلەم بىلەن قارايتتى .

۲ ئابدۇرېھىم باغدىن قانداق قايتىپ چىققانلىقىنىمۇ بىلەنمىدى . ئۇنىڭ بالىلىق يۈرىكىنى بىرنېمە مۇجۇغاندەك بولدى . ئۇ ئۆزىنى ھەرقانچە تىنچلاندۇراي دېسىمۇ ، لېكىن قاملاشمىغان قىلىقىنى ھامان ئېسىدىن چىقىرالمايتتى . ئابدۇرېھىم ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئۆگزىسىگە چىقتى ، ئۆگزىدە باغقا قاراپ ئولتۇرۇپ خىيالغا چۆكتى . ئۇ ، كۆڭلىدە : « بىچارە مۇسا تاغام ، مۇشۇ تاپتا باغقا باردى ، سۆ - يۈملۈك كۆچىتىنىڭ قايرىلغان ھالىتىنى كۆردى ، ئۇ قانداق ئازابلىنىۋاتقاندۇ ؟ كۆچەتنى يىرغۇچىنى تىللىغانىمۇ ؟ قىڭغايغان كۆچەتكە قاراپ يىغلاۋاتقانىمۇ ؟ ھەي ، مېنىڭ شۇ

نەپسىم ! ... مەيلى ، بولار ئىش بولدى ، ھېچكىم كۆرمىدى ، مۇشۇ تاپتا باغقا باراي ، مۇسا تاغامغا بولۇشۇپ كۆچەت-نى يىرغۇچىنى بىرلىكتە ئەيىبلەي ، مۇسا تاغام ھېچقاچان مەندىن گۇمانلانمايدىغۇ ؟ » دېگەنلەرنى ئويلىدى - يۇ ، بىر-دىن تۆتىنچى يىللىقتا ئوقۇۋاتقاندا «ئەدەبىيات» دەرسىدە ئۆگەنگەن «سەممىي بالا ساندى» دېگەن ھېكايە ئېسىگە چۈشتى . ئۇ شۇ دەرس تە راستچىل ، سەممىي بولۇشنىڭ ئەڭ ئالىي پەزىلەت ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلىگەنىدى . ئەم-دى ئۆزى خىجىل بولماي يالغان سۆزلىمەكچى بولۇۋاتاتتى . ئابدۇرېھىمنىڭ شۇ مىنۇتلاردىكى مۇرەككەپ ھېسسىد-ياتىنى ، قەلب ئازابىنى نەسۋىرلەپ بېرىش قىيىن . ئۇ مۇسا تاغىنىڭ ھالىغا ئېچىناتتى . ئاخىر ئويلا - ئويلا ، مۇسا تاغىنىڭ ئالدىدا ئۆتكۈزگەن خاتالىقىنى ئىقرار قىلىش قارا-رىغا كەلدى .

8. ئابدۇرېھىم باغقا كىرگەندە ، مۇسا تاغا بېشىنى ساڭگە-لاتقان ھالدا خىيال سۈرگەندەك ئولتۇراتتى . ئابدۇرېھىم-نىڭ يۈزلىرى خىجىللىقتىن قىزىرىپ چىمىلداپ كەتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك دۈپۈلدەيت-تى ، ئابدۇرېھىم مۇسا تاغىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندىمۇ مۇسا تاغا ئۇنى سەزمىدىمۇ ياكى خاپچىلىقىدا ئېتىبار قىلمىد-مۇ ، بېشىنى كۆتۈرمىدى . پۇشايماق قاچىسى توشقان ئابدۇ-رېھىم ئۆزىنى تۇتالماي «تاغا» دەپ ۋارقىرىۋەتتى . بېشىنى كۆتۈرگەن مۇسا تاغا يۈزلىرى ئانار دانىسىدەك قىزارغان ، ئىككى مەڭزىنى بويلاپ پۇشايماق ياشلىرى مارجاندەك تۆكۈ-لۈۋاتقان ئابدۇرېھىمنى كۆردى .

— كەلدىڭمۇ ، بالام ؟ — دېدى ئۇ ئاستاغىنا .

ئابدۇرېھىم ئەمدى ئۆزىنى پۈتۈنلەي ئۈتۈۋى ، ئۇ ئۆك-
سۈپ يىغلىغىنىچە :

— تاغا ، مېنى ئۇرۇڭ ، مېنىڭ مۇشۇ قوللىرىمنى
سۇندۇرۇۋېتىڭ ، مەن ... مەن سىزنىڭ ئۈچ يىللىق ، ياق ،
ئون يىللىق ئەجرىڭىزنى ۋەيران قىلدىم ... — دېدى .
— يىغلىما ، نېمىلا قىلغان بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ ،
ساۋاق ئال ، مەن ئاشۇ بىر دانە ئۆرۈكنى ئەتە ساڭا ئۈزۈپ
بەرمەكچىدىم ، ئالدىراپ كېتىپسەن ، مەن سېنىڭ قىلغانلىق-
قىڭنى ئاللىقاچان بىلگەندىم ، راست سۆزلىدىڭ ، راست
سۆزلەش ، يالغان ئېيتماسلىق ئېسىل پەزىلەت ، — دېدى
مۇسا تاغا ئاتىلىق كۆيۈنۈش بىلەن ، — ھاياتلا بولسام يەنە
ئۈچ يىلدا بۇ ئۆرۈككە سېنى ئېغىز تەگكۈزمەن .

— تاغا ، ئەمدى بۇ كۆچەتكە باشقا ئامال يوقمۇ ؟ دادام
سۇنغان سۆڭەكلەرنى تېڭىپ تۇتقۇزىدىغۇ ؟ تاڭسا تۇتماس-
مۇ ؟ — دېدى ئالدىراپ ئابدۇرېھىم .

— يۈر ، قايتا قاراپ باقايلى ، تېڭىشقا بولىدىغانلا بول-
سا ، تېڭىپ كۆرەيلى ، — دېدى مۇسا تاغا . ئۇ ئابدۇرېھىم-
نى باشلاپ قىڭخايغان كۆچەت تۈۋىگە باردى . مۇسا تاغا
كۆچەتكە سىنىچىلاپ قاراپ :

— تېڭىپ كۆرەيلى ، قايتىدىن كۆكلىسە تەلپىمىز ،
كۆكلىمىسە كېلەر يىلى باشقىدىن ئۇلارمىز ، سەن بىزنىڭ
ئۆيىگە بېرىپ ، چوڭ ئاناڭدىن ئۈزۈنراق لاتا ئەكەلگىن ، —
دېدى . ئابدۇرېھىم دەرەخ ئارىلىرىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ ،
ئۇدۇل ئۆز ئۆيىگە باردى . دە ، دادىسىنىڭ تېڭىق ئۈچۈن
ئىشلىتىدىغان لاتىسىدىن بىر توپنى ئېلىپ ، باغقا بىردەمدە-
لا يېتىپ كەلدى .

مۇسا تاغا قىڭغايغان شاخنى ئاۋايلاپقىنا ئۆز ئورنىغا يۆلدى ، ئابدۇرېھىمنى مىدىرلاتماي تۇتۇشقا بۇيرۇپ ، يىرىلغان يەردىن دەرخ كۆتكىگە چىرماپ لاتا بىلەن چىڭ تاڭدى ، ئۇنىڭ ئۈستىنى تانا بىلەن باغلىدى ، بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلمىغان مۇسا تاغا بىر تال ئاچىنى ئېلىپ كېلىپ كۆچەتكە تىرەپ ، كەتمەن بىلەن ئەتراپىغا توپا يۆلەپ قويدى . بۇ ئىشتىن كېيىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى ، سۇنغان كۆچەتنىڭ يوپۇرماقلىرى سولشىپ تۆكۈلۈشكە باشلىدى ، ئابدۇرېھىمنىڭ ھەر قېتىم ئۇنىڭغا قارىغاندا يۈرىكى ئېچىد-شانتى .

ئارىدىن 15 كۈن ئۆتتى . ئابدۇرېھىم مەكتەپكە بارغىچە ھېلىقى تېڭىلغان كۆچەتكە ھەر كۈنى قاراپ قويۇپ ماڭاتتى ، بۈگۈنمۇ ئادىتى بويىچە باغقا كىرىپ قارىغانىدى ، تۆكۈلگەن يوپۇرماقلار ئىزىدىن يۇمران كۆكلىگەن بىخلارنى كۆردى ، ئۇ خۇشاللىقىدا ھاياجىنىنى باسالماي ، ئۇلانغان ئۇلاقلارنى تەكشۈرۈۋاتقان مۇسا تاغىنى چاقىرىپ :

— تاغا ، ... كۆكلەپتۇ ... تاغا ، كۆكلەپتۇ ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى ، ئۇنىڭ ئاۋازى باغنى بىر ئېلىپ ياڭرىدى . ئابدۇرېھىمنىڭ قېشىغا كۈلۈمسىرەپ يېتىپ كەلگەن مۇسا تاغا :

— سېنىڭ ئۇلاقلىرىڭمۇ كۆكلەپتۇ بالام ، — دەپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدى ، ئابدۇرېھىم ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي :

— قاراڭ تاغا ، بىخلاپتۇ ، مانا كۆكلەپتۇ ، ئەمدى ئەجىرىڭىز بىكار كەتمەيدىغان بولدى ... — دەيتتى .

— كۆكلىسۇن ، سىلەرمۇ كۆكلەڭلار بالام ! — دەپدى

مۇسا تاغا ھاياجانلانغان ھالدا .

خۇددى ئۈستىدىكى ئېغىر يۈك ئېلىپ تاشلىنىپ ،
يەڭگىلەپ قالغاندەك بولغان ئابدۇرېھىم ئۆزىنى مۇسا تاغدى-
نىڭ قۇچىقىغا ئاتتى - دە ، «كۆكلەپتۇ ، ئاخىر كۆكلەپتۇ»
دەپ ئۆزى - ئۆزىگە پىچىرلىدى . شۇ تاپتا پۈتۈن باغمۇ
«كۆكلەپتۇ» دەپ شىۋىرلاۋاتقاندا قىلاتتى .

كۆنۈكمە

- 1 . تېكىستنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، بۆلەكلەرگە بۆلۈڭ
ھەمدە ھەربىر بۆلەكنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىڭ .
- 2 . ئابدۇرېھىم نېمە ئۈچۈن ئۆز قىلمىشىنى مۇسا
تاغغا ئېيتتى ؟
- 3 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرىڭ .
1) ئۇنىڭ بالىلىق سەبىي قەلبىنى پېشقەدەم باغۋەننىڭ
مېھرى ئىللىتىپ ، ئۇنىڭدا يېڭى بىر ئارزۇنى ئويغاتقاندى .
2) ئەمگىكىڭ قاتتىق بولسا ، مېۋىسى تاتلىق بولىدۇ .
3) مەن سېنىڭ قىلغانلىقىڭنى ئاللىقاچان بىلگەندى-
دىم ، راست سۆزلىدىڭ ، راست سۆزلەش ، يالغان ئېيتماس-
لىق ئېسىل پەزىلەت .
- 4 . تېكىستنى ئوقۇغاندىن كېيىنكى چۈشەنچىڭىزنى
سۆزلەپ بېرىڭ .

شەيئىلەرنىڭ باغلىنىشىغا دىققەت قىلىش لازىم

«يىلان ۋە زىرائەت» دېگەن تېكىستتە شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدا رىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت سۆزلەنگەن . يامغۇر ياغسا ، يەر ھۆل بولىدۇ ؛ كۈن چىقسا ، نەرسىلەر ئاسان قۇرۇيدۇ ؛ ئوت نەرسىلەرنى كۆيدۈرەلەيدۇ ، سۇ ئوتنى ئۆچۈرەلەيدۇ . بۇ ھادىسىلەر شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئاددىي مۇناسىۋەت . ۋەھالەنكى ، يىلان بىلەن زىرائەت ، مۈشۈك بىلەن بېدىگە كەلسەك ، بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ناھايىتى مۇرەككەپ . بىز تېكىستنى ئوقۇغاچ ، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ ، شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشقا دىققەت قىلىشىمىز لازىم .

«سۇغا سەكرەش» دېگەن تېكىستنى مىسالغا ئالساق ، ئۇنىڭدا ئاساسەن پاراخوتتىكى ئادەملەر بىلەن مايمۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت سۆزلەنگەن .

ۋەقەلىك ماترىسولارنىڭ مايمۇننىڭ قىلىقىدىن خۇشال بولۇپ ، كۈلۈشكەنلىكىدىن كېلىپ چىققان . كىشىلەر مايمۇننىڭ قىلىقىدىن كۈلۈشكەنسىرى ، ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ ئەزۋەيلەپ كەتكەن ، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر بىلەن مايمۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت پەيدا بولغان .

مايمۇن ھەددىدىن ئېشىپ ، بىر بالىنىڭ شەپكىسىنى

ئېلىۋېلىپ ، بېشىغا كىيىۋالغان ۋە ناھايىتى تېزلا پاراخوت مومىسىغا چىقىۋالغان . شۇنىڭ بىلەن ، مايمۇن بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بارلىققا كەلگەن . دەسلەپتە كىشىلەر مايمۇننىڭ قىلىقىدىن ھۇزۇرلانغان بولسا ، ئەمدى-لىكتە مايمۇن بالىنىڭ قىلىقىدىن ھۇزۇرلىنىۋاتاتتى . مايمۇن ھەر خىل قىلىقلارنى قىلىپ ماتروسىلارنى كۈلدۈرۈپ ، بالىنى يا يىغلاشنى ، يا كۈلۈشنى بىلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى . مايمۇن تېخىمۇ گەزۋەيلەپ ، شەپكىنى يىرتىپ جۇلۇقىنى چىقارغاندىن سىرت ، يەنە ھەر خىل شەيتانلىقلارنى قىلىپ ، بالىنى موما ياغاچقا چىقىشقا ۋە ئۆزىنى قوغلاشقا مەجبۇر قىلدى .

بالا مايمۇننى قوغلىغانسىرى ، مايمۇن تېخىمۇ كۈچەپ يۇقىرىغا ياماشتى . بالا «سەن قاچالمايسەن !» دەپ ۋارقىردى . غاچ ، يۇقىرىغا يامىشىۋەردى ، مايمۇن پات - پات كەينىگە قاراپ ، بالىنىڭ تېخىمۇ چىشىغا تەگدى ، بالىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، مايمۇننىڭ كەينىدىن قوغلاپ يۇقىرى ئۆرلەۋەردى . ئۇلار موما ياغاچنىڭ ئۇچىغا چىقاي دەپ قالغاندا ، مايمۇن بالىنىڭ شەپكىسىنى ئەڭ يۇقىرىدىكى توغرا ياغاچنىڭ بىر ئۇچىغا ئېلىپ قويۇپ ، ئۆزى مومىنىڭ ئۇچىغا چىقىۋېلىپ ، غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ بالىنى تېرىكتۈرۈۋەردى . بالا مومىنى قويۇۋېتىپ ، توغرا ياغاچقا چىقتى . مايمۇن مومىنىڭ ئۇچىدا بولغاچقا ، بىخەتەر ئىدى . مەسىلەن بالىنىڭ ئۈستىگە مەركەزلەشتى . ئۇ توغرا ياغاچتا مېڭىۋاتتى . قاچقا ، ئايىغى تېپىلىپ كەتسىلا ، ھاياتىدىن ئايرىلىش خەۋىرى بار ئىدى . بالىنى قانداق قىلىپ ئوڭۇشلۇق تۈردە چۈشۈرۈۋېلىش — مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاچقۇچى ئىدى .

پاراخوتتىكىلەر ئاۋۋال گەپ - سۆز قىلماي بالغا قارىغىنىدا چە تۇرۇپ قېلىشتى ، بىردەمدىن كېيىن قورقۇپ ۋارقىردى . ۋەتتى . مانا شۇ چاغدىلا بالا ئۆزىنىڭ خەتەرلىك ئەھۋالدا تۇرغانلىقىنى ، پەسكە قارىغىنىدا ، پۇتلىرى دىرىلدەشكە باشلىغانلىقىنى سەزدى ، مەسىلە تېخىمۇ گەۋدىلىك بولدى ، ۋەقەلىك راۋاجلىنىپ ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلدى . ۋەقە راۋاجلىنىپ ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتكەندىلا ، ئۇنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسى تېپىلىدۇ . مۇشۇ ئەڭ جىددىي ۋە خەتەرلىك پەيتتە ، كاپىتان كېمە بۆلمىسىدىن چىقىپ ، ئوغلىنىڭ توغرا ياغاچتا ، ھاياتى بولسا خەۋپ ئاستىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى . ئاتا - بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا-سەۋەت راسا جىددىي ھالەتتە تۇرۇۋاتاتتى . كاپىتان قوللىدىكى مىلتىقنى ئوغلىغا چەنلەپ ، دەرھال سۇغا سەكرە ، بولمىسا ئاتمەن ، دەپ بۇيرۇق قىلدى . بالا دېڭىزغا ئۆزىنى ئاتتى ، ماتروسلار ئۇنى قۇتقۇزۇپ چىقتى . بۇ تېكىستتىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى ، بىرىنچى ، ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى ئىگىلىۋېلىش ئۈچۈن ، شەيئەلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشقا دىققەت قىلىش ، قانداق شەيئەلەرنىڭ قانداق باغلانغانلىقىنى بىلىۋېلىش لازىم ؛ ئىككىنچى ، ۋەقەلىك بايان قىلىنغان ئەسەردە ، ۋەقەلىك راۋاجلانغانسېرى شەيئەلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش - مۇنا-سەۋەتمۇ ئۆزگىرىدۇ ، قانداق ئۆزگىرىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلىش لازىم . مۇشۇنداق قىلغاندا تېكىستنىڭ مەزمۇنىنى چوڭقۇر چۈشىنىۋېلىپلا قالماستىن ، بەلكى ئەسەرنى تېخىمۇ رەتلىك يېزىپ چىققىلى بولىدۇ .

بەشىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى بوش ئورۇنلارغا بېرىلگەن سۆزلەرنىڭ مۇۋاپىقلىرىنى قويۇپ ، جۈملىلەرنى تولۇقلاڭ .
بېرىلگەن سۆزلەر : باتۇرلۇق بىلەن ، ئۆز ھاياتىنى قىلچە ئويلىماي ، مىخ - مىخ ، شالاڭ
1) ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزى رىزۋانگول ئۆز خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى يولىدا (باتۇرلۇق) ، ئۆز سەپ-دېشىنى قۇتقۇزۇش جەريانىدا ئوق تېگىپ قۇربان بولدى .
2) بۈگۈن دەم ئېلىش كۈنى بولمىسىمۇ ، كوچىلاردا ئادەم (مىخ) ئىدى .
2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرگە دىققەت قىلىڭ ، ئاندىن بېرىلگەن جۈملە شەكلىدىن پايدىلىنىپ ، ئاغزاكى جۈملە تۈزۈڭ .
1) ئەگەر ۋاقىت يەتمىسە ، بازارغا بارمىساقمۇ بولىدۇ .
2) ئۇيقۇڭ كېلىپ كەتكەن بولسا ، تېلېۋىزور كۆرمىد-سەڭمۇ بولىدۇ .
ئەگەر ... ، ... بولىدۇ
... بولسا ، ... بولىدۇ
3. تۆۋەندىكى رېتى قالايمىقان ئابزاسلارنى ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە رەتلەپ يېزىڭ .
4) ئەتىسى ، قارا تاختا گېزىتىنىڭ ئەتراپىغا نۇرغۇن سا-

ۋاقداشلار يىغىلىۋالدى . ئاينۇر دانە - دانە قىلىپ : «ساۋاق ،
داش ئادىلىنىڭ پىكرى توغرا ، كەمچىلىكىمنى تۈزىتىپ ،
ئىنقىلابنىڭ ياخشى ئىز باسارى بولۇشقا ۋەدە بېرىمەن .
گۈلزار ، 6 - مارت» دەپ ئوقۇدى ۋە ئوقۇپ بولۇپلا :
«ئەجەب ياخشى يېزىپتۇ ، ياخشى !» دېدى .

/ پىئونىرلار ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقىنى قايتا سايلاشتىن
بىر كۈن ئاۋۋال ، نۇرغۇنلىغان ساۋاقداشلار قارا تاختا گې-
زىتىنىڭ ئالدىغا ئولمىشۇپ ، نېمىنىدۇر تالاش - تار-
تىش قىلىشۋاتاتتى . سېمىزغىنا كەلگەن بىر ئوغۇل بالا :
«ساۋاقداش گۈلزار ئۆيىدە ئىش - ئەمگەككە ياردەملەشمەي-
دۇ . ئەترەت كادىرى بولۇشقا مۇناسىپ ئەمەس . كىمكى
ئۇنى سايلىسا ، ھەرگىز قوشۇلمايمەن . ئادىل ، 5 - مارت»
دېگەنلەرنى ئوقۇدى . بىر قىز ساۋاقداش ئالدىراپلا : «گۈل-
زارنى ئەمگەك سۆيىمەيدۇ دېگەنمۇ نېمە ؟ گۈلزار ھەر كۈنى
ئەتىگەندە مەكتەپكە كېلىپ سىنىپلارنى سۈپۈرىدىغۇ ؟ ھەر
قېتىمقى ئەمگەكتىن كېيىن ئىلغار بولۇپ سايلىنىدىغۇ ؟»
دېدى . ھېلىقى سېمىز بالا : «ھەي ، ئادىل ئۇنى ئۆيىدە
ئىش - ئەمگەككە ياردەملەشمەيدۇ ، دەپ ئېنىق يېزىپتۇ !»
دېدى .

3 گۈلزار مەكتەپتىن ئۆيىگە كېلىپ ، دېمى ئىچىگە چۈ-
شۈپ كەتكەندەك ، كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىۋەتتى . مومىسى :
«قىزىم گۈلزار ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىدىڭمۇ -
نېمە ؟» دېدى . گۈلزار ئاچچىقى بىلەن : «ئادىل مېنى ئۆيىد-
دە ئىش قىلمايدۇ ، ئەمگەك قىلمايدۇ دەۋاتىدۇ» دېدى .
مومىسى : «ھە ، ئادىل سەندىن ئوبدانراق ئىش قىلىدۇ ،
ھەر كۈنى ئەخلەت چېلىكىنى كۆتۈرۈپ چىقسام ، قولۇمدىن

ئېلىۋالدى، ئۇن، ياغ ئەكىلىشىمگە ياردەملىشىدۇ. ئۇ توغرا، دەپتۇ، سەن خاپا بولماي، تەنقىدىنى قوبۇل قىل بالام، شۇنداق قىلساڭ، تېخىمۇ ياخشى بالا بولسەن» دېدى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن پىئونىرلار ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقىنى قايتا سايلاش ئېلىپ بېرىلدى. ئادىل گۈلزارنىڭ ئىسمىنىڭ ئۇدۇلغا قوشۇلدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، بەلگە قويدى. ئۇ ساۋاقداشلىرىغا: «گۈلزار تۈنۈگۈن كەچتە، ھويلىمىزنى سۈپۈرۈپ تازىلىدى. ئايخان چوڭ ئانامنىڭ ئىشىكى ئالدىغا تېرىلغان كاۋىسغا باراڭ ياساپ بەردى، يەنە... بولدىلا، قالغىنىنى مومىسىدىن سوراپ بېقىڭلارچۇ!» دېدى. 2 بۇ چاغدا ئادىل ئورنىدىنمۇ تۇرماي: «ئىشەنمىسەڭلار گۈلزارنىڭ ئۆزىدىن سوراپ بېقىڭلارچۇ، ئۇ ئۆيىدە بىرەر قېتىم ئەخلەت تۆكۈپ باقتىمىكىن؟ ھويلا - ئارامنى بىرەر قېتىم سۈپۈرۈپ قويدىمىكىن؟» دېدى. گۈلزار ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى تۇرۇقلۇق، ئۆيىدە راستتىنلا مۇشۇنداق قىلامدىغاندۇ؟ دەپ قېلىشتى ساۋاقداشلارنىڭ كۆپچىلىكى.

4. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى تېگىشلىك تىنىش بەلگىلە-
رنى قويۇپ كۆچۈرۈڭ.

1) مەكتەپ ئەكىرگەن «قەيسەر يۈرەك» دېگەن كىنو بەك ياخشىكەن.

2) يەكشەنبە كۈنى دادام بىلەن «خەلق باغچىسىغا بار-
ساق ئەتىرگۈل» مۇدەنگۈللەر راسا ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

3) مېنىڭ ئەمدىلا تۆت ياشقا كىرگەن ئۇكام قوللىرى-
نى پۈكۈپ بىر ئىككى ئۈچ تۆت دەپ ئونغىچە ساندى.

4) مەكتەپ قىرائەتخانىسىغا «تارىم غۇنچىلىرى» شىئىرىنى جالغ ياشلىرى دېگەن ژۇرناللار ۋە مۇئەللىم مېنى كەچۈ- رەمسىز ئون ئۈچ بېرىم بېشىمدا قاتارلىق نۇرغۇن كىتابلار قويۇلغان

5. «كۆكلىگەن ئۇلاق» دېگەن تېكىستنى قايتا - قايتا ئوقۇڭ ، ئاندىن «شەيئىلەرنىڭ باغلىنىشىغا دىققەت قىلىش كېرەك» دېگەن بىلىمگە ماسلاشتۇرغان ھالدا ، مۇسا تاغا بىلەن ئابدۇرېھىم ۋە ئۇلار بىلەن باغ ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشنى ، بۇ باغلىنىش - مۇناسىۋەتنىڭ قايسى ۋەقەلەر ئارقىلىق كۈچىيىپ بارغانلىقىنى ، ئاخىر قانداق بولغانلىقىنى ئۆز چۈشەنچىڭنى بويىچە سۆزلەپ بېرىڭ .

6. بېرىلگەن ئۈلگىگە ئاساسەن ، تۆۋەندىكى سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭ .

بېرىلگەن سۆزلەر : سۆزسىز ، ئېھتىمال ، ھەقىقەتەن ، راستىمنى ئېيتسام ، ئۇنىڭ ئېيتىشىچە

ئۈلگە : سۆزسىز — ئۇ بۇ ئىمتىھاندىن سۆزسىز ياخشى ئۆتۈپ كېتىدۇ .

16. چۈجە بىلەن سېغىزخان^①

تېخى چۈجە چىقىمىغان چاغ (تۇخۇمنىڭ ئىچىدە) ،
كۆرۈپ سېغىزخان يەۋالماقچى ئۇنى چۈشىدە .
ئۆتمۈشتىن تارتىپ مەلۇم ئۇ شور تۇمشۇقنىڭ دەستى ،
سۆز ئاچقىنىم ئۆتمۈشتىن چۆچەك ئېيتىشنىڭ قەستى .

سېغى

سەلە

قارا بۇلۇتلار تارىلىپ ئۇچۇۋاتىدۇ ،
كۈن يۈزىمۇ كۈلۈمسىرەپ چىقىۋاتىدۇ .
قويۇق لايىقى سۇلار ئاقتى ،
بۇ تازا گەتياز ۋاقتى .

چۈجە ئاپتاپقا قارىدى زوقى بىلەن ،
ماڭدى ئۇ تەمتىلەپ ئاستا قىر بىلەن .
كەلدى سېغىزخان يورغىلاپ ،
توختاتتى چۈجىنى چوقۇلاپ .

ۋالاقلاپ ئېچىلدى شور تۇمشۇقى :

«نەگە بارسەن ھەي پەسنىڭ ئوغلى ؟

كەڭ دالاغا ھاياسىز دەسسەپسەن !

يا ماڭا تەزىم قىلىپ ئۆتمەيسەن !

قارا ، تۇمشۇقۇم ئۇزۇن سەندىن .

تېخى قۇيرۇقۇمۇمۇ ئاندىن ،

① بۇ شېئىرىي مەسەلىنىڭ ئاپتورى زۇنۇن قادىرى (1912—1989 - يىللار)

ھەي ، تىلىڭ تۇتۇلدىغۇ بەڭۋاش !
ھېچ سۆز چىقمايدىغۇ سەن ياماندىن !»

ئوينىدى قاپقارا كۆزى ، شۈمشەيدى چۈجە ،
يۇمشاق ئاۋازدا كەلدى تىلى سۆزگە :
«ھېچ ... ھېچ يامانلىق قىلمىدىم جاناب سىزگە ،
چوقۇپ ئازار بەرمىسىلە بىزگە .»
ئاچچىق قىلىپ سېغىزخان يەرگە بىرنى تەپتى ،
قۇيرۇقى كۆتۈرۈلۈپ لەپەڭلەپ كەتتى .
«ھى ... م ، ھېچ يامانلىق يوق سەندە ؟ !»
«شۇنداق تەقسىر ، ئەلۋەتتە .»
«قانائەت قىلماي كاتەكتىن چىقتىڭ ،
ئەيمەنمەي ئالدىمدىن ئۆتتۈڭ !»
«تېخى ئەمدىلا قەدەم تاشلىغىنىم ،
يامانلىقمۇ ، تىرىكچىلىكنى باشلىغىنىم ؟»
«ھەي پەس ! بۇ سېنىڭ نېمە دېگىنىڭ ،
مۇشتەك تۇرۇپ مېنى ھاقارەت قىلغىنىڭ !
كەڭ دالغا چىقىپ دان ئىزدىگىنىڭ ،
يامانلىق ئەمەسمۇ شۇ سېنىڭ .
چۈنكى بۇ دالادا مەن ياشايمەن ،
قاققلاپ كۈلۈپ ، مەن سەكرەيمەن .»
«خاپا بولمىسىلا ھۆرمەتلىك ، دانمۇ تاپمىدىم .»
تېخى كەڭ دالادا بىر كاپاممۇ ئالدىمدىم .
«بولمىسا كەيپىمنى بۇزماقچىمىدىڭ ،
ياكى داۋانغا چىقىپ قىچقارماقچىمىدىڭ ؟»
«يېڭىدىن كۆز ئاچتىمغۇ دۇنياغا ،

ھازىرلا چىقاتتىممۇ داۋانغا ،

ياكى چۈشەتتىممۇ يارغا...»

«بەس ئەخمەق ، ئاسمانغا قارىدىڭ ،

جاھان ئىسسىسۇن دەپ تىلىدىڭ .

شۇملۇقۇڭدىن ئىسسىماقچى جاھان ئىسسىسۇن

چۇۋۇلۇپ كەتمەكچى بىزنىڭ كونا ماكان .

كۈل بولۇپ كېتىمەن ئاپتاپتا ،

كۆزۈڭنى چوقۇيمەن شۇ تاپتا!» —

دېدى سېغىزخان چوقۇلاپ چۈجىنىڭ ،
قانغا بويىۋەتتى باش - كۆزىنى .

1947 - يىل ، غۇلجا .

1 . بۇ شېئىرىي مەسەلنى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىپ ،
تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ :

1 (سېغىزخان چۈجىگە قانداق بەدىئىياتلارنى چاچلىدى ؟

چۈجە نېمىلەرنى دەپ سېغىزخانغا رەددىيە بەردى ؟

2 (سېغىزخاننىڭ ئەسلىي مەقسىتى نېمە ؟

3 (بۇ شېئىرىي مەسەلدىن نېمىنى چۈشەندىڭىز ؟

2 . ساۋاقداشلىرىڭىز بىلەن روللارغا بۆلۈنۈپ ، بۇ

شېئىرىي مەسەلنى ھېسسىياتلىق ، توغرا ئوقۇشنى مەشىق
قىلىڭلار .

3 . بۇ شېئىرىي مەسەلنى ئۇنىڭدىكى ۋەقەلىك تەرتىپى

ئالتىنچى مەشىق

1. تۆۋەندە بېرىلگەن سۆزلەرنىڭ قارشى مەنىلىك سۆزىنى تىرناق ئىچىگە يېزىڭ .

سىلىق (قوبۇل) زېرەك (يېمىن)

چەبدەس (يىمىن) ئوماق (سىلىق)

شاد - خۇرام (ئايلىق)

2. تۆۋەندە بېرىلگەن سۆزلەرنىڭ يېنىدىكى تىرناق ئىچىگە مەنىسى شۇ سۆزلەرگە يېقىن ياكى ئوخشاش بولغان سۆزلەرنى يېزىڭ .

ھەققانىي (كايىل) نەرخ (باھانى)

غەزەپلىنىپ (ئامەتلىنىپ) ئۆلۈش (ئاي تېلەش)

ھويلا (قور) ئىستەك (ئارزۇ)

3. تۆۋەندىكى تېپىشماقلارنى تېپىڭ . سىز يەنە قانداق تېپىشماقلارنى بىلىسىز ؟ يېزىپ كېلىڭ .

(1) ئايلىنىدۇ ، ئايلىنىدۇ ئۆز ئوقىدا ،

ئايلانغىنى سېزىلمەيدۇ ھېچ ۋاقىتتا ؟ *دەرىزى*

(2) ئاققان سۈدەك توختىماس ،

كېتىۋېرەر نىشانغا .

تارازىسى ئۆمۈرنىڭ

بەك قىممەتلىك ئىنسانغا .

گەر بىلىمسەڭ قەدرىنى ،

قالسەن چوڭ پۇشانغا ؟

ۋاقىتتا

3) بۇرۇن بىر تۆگىچى باي ئۆتكەنكەن . ئۇنىڭ كىشىلەردە ئېلىشى بولسا ئالدىكەن ، قويمايدىكەن . ئەمما ، كىشىلەرگە بېرىشى بولسا : «ئۆگە قۇيرۇقى يەرگە يەتكەندە ئالسىن» دەيدىكەن ، بەرمەيدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئۇنىڭ تۆگىلىرى ئىچىدىن ئۈچ يامان تۆگە چىقىپتۇ . بىرى ئادەم يەيدىكەن ، بىرى تۆگە يەيدىكەن ، يەنە بىرى توقۇم يەيدىكەن . باي بۇ ئۈچ تۆگىنى بىر يوللا بازارغا ئاپىرىپ سېتىۋەتمەكچى بوپتۇ ، لېكىن بۇ تۆگىلەرنى بىر - بىرىگە قانداق چېتىپ ، يېتىلەپ شەھەرگە ئەكىرىشنىڭ چارىسىنى تاپالماپتۇ . مۇنداق تىزىپ يېتىلسە ئادەم ئۆلىدىكەن ، ئۆزىنىڭ قانداق تىزىپ يېتىلسە بىر تۆگە ئۆلىدىكەن ، قانداق قىلىش كېرەك ؟ ھېچ بىلەلمەپتۇ . شۇ ئارىدا بىر تۆگىچى بوۋاي بۇنى ئاڭلاپ كېلىپ :

— ئەگەر مەن بۇ تۆگىلەرنى شەھەرگە بىخەتەر ئاپىرىپ سېتىپ كەلسەم ، نېمە بېرىسەن ؟ — دەپتۇ .
ئۈچ تۆگىنى يېتىلەپ بېرىپ ، سېتىپ كېلەلىشىگە كۆزى يەتمىگەن ئەخمەق باي ، ئاخىر بىر تۆگىنى بوۋايغا بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ .

تۆگىچى بوۋاي باي بىلەن توختامنامە يېزىشىپ ، ھېلىقى تۆگىلەرنى بىر - بىرىگە چېتىپ ، خېيىمخەتەرسىز شەھەرگە ئەكىرىپتۇ . ئۇ ئىككى تۆگىنى سېتىپ بېرىپ ، بىرىنى ئۆزى مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ . باي لېۋىنى چىش - لىگىنىچە ھاڭ - تاڭ بولۇپ ، غەپلەتكە پېتىپ قاپتۇ .

تېپىڭلارچۇ ، تۆگىچى بوۋاينىڭ ئامالى قانداق بولغان ؟
4) پادىشاھ ۋەزىرگە :

— سەن ئەتە 2000 تۇپاق قويىنى بازارغا ئاپىرىپ

سېتىپ ، كەچتە ساتقان پۇل بىلەن قوينى قايتۇرۇپ كېلىد-
سەن ، ئېسىڭدە بولسۇنكى ، قويدىن بىرىمۇ كەم بولمىد-
سۇن ، — دەپتۇ .

ۋەزىر ئائىلاج ماقۇل بوپتۇ ، لېكىن كۆڭلىدە ، «قوينى
ساتسام ، 2000 تۇياق قوينى ساق تاپشۇرۇش مۇمكىن ئە-
مەس . ئەگەر 2000 تۇياق قوينى قايتۇرۇپ كەلسەم ، قوي
ساتقان پۇل يوق بولىدۇ» دەپ ئويلاپ ، تازا بېشى قېتىپتۇ
ۋە روھى چۈشكەن ھالدا ئۆيىگە قايتىپتۇ . قىزى نېمە ئىش
بولغانلىقىنى سوراپتۇ . ۋەزىر پادىشاھنىڭ بۇيرۇقىنى قىزد-
غا ئېيتىپ بېرىپتۇ . قىزى بىرپەس ئويلانغاندىن كېيىن ،
بىر ئەقىل كۆرسىتىپتەن ، ۋەزىر پادىشاھنىڭ تەلىپى
بويىچە ، 2000 تۇياق قوينى ۋە ساتقان پۇلنى پادىشاھقا
تاپشۇرۇپتۇ . قېنى ئويلاپ تېپىڭلار ، قىز دادىسىغا قانداق
ئەپچىل چارىنى كۆرسەتكەن ؟

4 . تۆۋەندىكى ماقال - تەمسىللەرنى ئوقۇپ ، مەنىسىد-

نى چۈشىنىۋېلىڭ .

- 1 (ئادەمنىڭ كۈنى كۆپ بىلەن ،
ھايۋاننىڭ كۈنى چۆپ بىلەن .
- 2 (تۇغۇلغان يەرنىڭ تېشى گۆھەر ، سۈيى كەۋسەر .
- 3 (بىلىم ئالمىغان ياش ،
تام تۈۋىدىكى تاش .
- 4 (تىرىشچان كامال تاپىدۇ ،
ھۇرۇن زاۋال (تاپىدۇ) .
- 5 (كەمتەر بولساڭ ئۇتارسەن ،
مەغرۇرلانساق غۇلارسەن .
- 5 . تۆۋەندىكى «ئا» ھەرپى بىلەن باشلانغان سۆز ئويۇ-

نىنى ئاۋۋال پىششىق ئوقۇپ ، مەزمۇنىنى بىلىۋېلىڭ ، ئاندىن يادلاڭ . سىنىپتا ئۆتكۈزۈلگەن يادقا ئوقۇش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىڭ ، قېنى كىم ھەم راۋان ، ھەم توغرا ، ھەم ھېسسىياتلىق ئوقۇيالايدىكەن .

ئايىمگۈلنىڭ ئاغرىق ئازابى ...

ئارباغنىڭ ئايىغىدىكى ئايلىكىم ئاماننىڭ ئايالى ئايىمگۈلنىڭ ئالتىنچى ئايدا ئاغزى ئاغرىپ ، ئايىمگۈلنى ئاجايىپ ئازابلىدى . ئايىمگۈلنىڭ ئاغرىق ئازابىنى ئاڭلىغان ئايلىكىم ئاخىر ئايىمگۈلنى ئاتا-ۋۇللا «ئاخۇن» نىڭ ئالدىغا ئاپاردى . ئاتاۋۇللا ئايلىكىملەرگە ئالايمىچە ئايۋانغا ئاپىرىپ ، ئايلىكىملەرنىڭ ئالدىدا ئالمقانلىرىنى ئاغزىغا ئاپىرىپ ئاللىقانداق ئايەتلەرنى ئاڭلاتتى . «ئاخۇن» ئايىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئايلىكىم ، ئايىمگۈللەرنى ئالداشقا ئاتلاندى . ئاخىرىدا ئاتا-ۋۇللا ئايلىكىمدىن ئالتە ئاقچىنى ئالداپ ئالدى . ئايلىكىم ئاتاۋۇللا ئاخۇننىڭ ئالدامچىلىقىغا ئاچچىقلانغىنىچە ئايىمگۈلنى ئائىلىسىگە ئاپاردى .

ئاتاۋۇللا «ئاخۇن» نىڭ ئاجايىپ ئايەتلىرى ئايىمگۈلنىڭ ئاغرىق ئازابىنى ئاخىرلاشتۇرالمىستىن ، ئاۋۋالقىدىنمۇ ئاۋۇتۇۋەتتى . ئايىمگۈلنىڭ ئاغرىق ئازابىدا ئازابلىنىۋېرىشى ، ئاغىنىلەرنىڭ ئالدىرىتىشى ئارقىسىدا ، ئايلىكىم ئايىمگۈلنى ئامبۇلاتورىيىگە ئاپاردى . ئامبۇلاتورىيىدىكى ئايشەم ئايلىكىم ، ئايىمگۈللەرنى ئامبۇلاتورىيىنىڭ ئالىي ئارامگاھىغا ئاپىرىپ ئارام ئالدۇردى . ئاندىن ئايىمگۈلنىڭ ئاغزىنى ئاچقۇزۇپ ئاپئاق ئالمقانلىرى ئارقىلىق ئايىمگۈلنىڭ ئاغزىغا ئالىي ئابھاياتلارنى ئالدۇرۇپ ، ئاغرىق ئازابىنى ئاسانلا ئاخىرلاشتۇردى . ئاخىرىدا «ئايىمگۈلنىڭ ئاغرىق ئازابى» ئارقىلىق ئالدىمىزدىكى ئاممىغا ئاگاھلاندۇرىمىزكى : ئاتاۋۇللادەك ئالچىغان ئالدامچىلارغا ئالدىنماي ، ئاغرىق ئازابىنى ئامبۇلاتورىيىدە ئاخىرلاشتۇرۇشقا ئادەتلىنىڭلار !

6. كىتاب - ژۇرناللاردىن ئوقۇغىنىڭىز ياكى رادىئو- تېلېۋىزىيە- زورلاردىن ئاڭلىغىنىڭىز بويىچە 2~3 لەتىپە - يۇمۇر يېزىپ كېلىڭ .
7. تۆۋەندىكى «قارلىغاچ ناخشىسى» نى يادلىۋېلىڭ .

ۋىچىر - ۋىچىر - ۋىچىر :
 — بولغىن ئىناق تىنچ .
 ئىتتىپاقسىزلىق
 پايدا بەرمەس ھېچ .

ۋىچىر - ۋىچىر - ۋىچىر :
 — دوستلۇق سۈيى ئىچ .
 ئىتتىپاقلاشقىن ،
 ساۋاقداشلار زىچ .

ۋىچىر - ۋىچىر - ۋىچىر :
 — قەلبىڭ بولسۇن پېچ .
 يامان ئىللەتكە
 دائىم ئۇر قىلىچ .

Obidi

17. قىيىققا قارانچۇق سېلىپ ، يا ئوقى

يىغىش^①

شەرقىي ۋۇ بەگلىكىدىكى جۇ يۈي جۇگې لياڭنىڭ
ئىنتايىن قابىلىيەتلىكلىكىنى كۆرۈپ ، ئىچىدە ئۇنىڭغا ھە-
سەت قىلاتتى .

بىر كۈنى جۇ يۈي جۇگې لياڭنى ھەربىي مەسلىھەتكە
چاقىردى . ئۇ ، جۇگې لياڭغا :

— بىز ساۋ ساۋ قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلماقچى بولۇۋا-
تىمىز . سۇ ئۈستىدە ئۇرۇش قىلساق ، قانداق قورال ئىش-
لەتكىنىمىز تۈزۈك ؟ — دېدى .

— ئەڭ ياخشىسى ، ئوقيا ئىشلىتىش كېرەك ، —
دېدى جۇگې لياڭ .

— توغرا ، سىلنىڭ دېگەنلىرى مېنىڭ ئويلىغان يې-
رىمدىن چىقتى . ھازىر قوشۇنىمىزدا يا ئوقى كەمچىل ،
سىلنى 100 مىڭ تال يا ئوقى ياساپ بېرىشكە مەسئۇل
بولامدىكىن ، دەپ چاقىرتىۋىدىم . بۇ دېگەن ھۆكۈمەت ئى-
شى ، ياق دېمەسلىكلىرىنى ئۈمىد قىلمەن ، — دېدى جۇ
يۈي .

جۇگې لياڭ :

— ئۆزلىرى چوڭ ھەربىي ئەر باب ، سىلى تاپشۇرغان
ئىشنى ، ئەلۋەتتە بەجا كەلتۈرىمەن . بۇ 100 مىڭ تال يا

① بۇ تېكىست «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» ناملىق روماننىڭ 46 - بابىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ئۆزگەرتىپ يېزىلغان .

ئوقىنى قاچان ئىشلىتىلىكىن؟ — دەدى .
— ئون كۈندە ياستىپ بولالامدىلا؟ — سورىدى جۇ
يۈي .

— ئۇرۇش قىلىدىغان تۇرسىلا ، ئون كۈن ۋاقتىنى
ئالسام چوڭ ئىشقا تەسىر يېتىپ قالمادۇ؟ — دەدى جۇگې
لياڭ .

— ئۇنداق بولسا ، قانچە كۈندە تاپشۇرۇلا؟
— ئۈچ كۈن بولسا يېتىدۇ ، — دەدى جۇگې لياڭ .
— ھەربىي لاگېردا چاقچاق قىلىشقا بولمايدۇ ، —
دەدى جۇ يۈي .

جۇگې لياڭمۇ :

— مەن سىلىدەك كاتتا ھەربىي ئەرباقا چاقچاق قىل-
مىشقا قانداقمۇ پېتىنالايمەن؟ مەن سىلىگە ۋەدە بېرىمەن ،
ئۈچ كۈندە ياساپ بولالمىسام ، ھەربىي جازاغا تارتقايلا ، —
دەدى .

جۇ يۈي خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە دەرھال جۇگې لياڭغا
ۋەدىنامە يېزىشنى بۇيرۇدى ، كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ئوب-
دان مېھمان قىلدى ، جۇگې لياڭ :

— بۈگۈن كەچ كىرىپ كەتتى . ئەتىدىن باشلاپ ،
ئۈچىنچى كۈنى 500 ئەسكەرنى دەريا بويىغا يا ئوقىنى
توشۇشقا ئەۋەتكەيلا ، — دەدى ۋە بىرنەچچە قەدەھ ھاراقنى
ئىچىۋېتىپ چىقىپ كەتتى .

لۇ سۇ جۇ يۈيگە :

— 100 مىڭ تال يا ئوقىنى ئۈچ كۈندە قانداق ياساپ
بولغىلى بولىدۇ؟ جۇگې لياڭ يالغان ئېيتقان بولمىسۇن ،
يەنە ، — دەدى . جۇ يۈي :

— بۇ گەپنى ئۇ ئۆزى ئېيتتى ، مەن مەجبۇرلىمىدىم .
مەن ھەربىي ئۆستىلارغا يا ئوقى ياسايدىغان ماتېرىياللارنى
قەستەن كەينىگە تارتىپ بېرىڭلار ، ھەممىنى تەل قىلىپ
بەرمەڭلار ، دەپ ئېيتىپ قويمەن ، ۋاقتى كەلگەندە تاپشۇ-
رالماسا ، ئۇنى گۇناھكار قىلسام ئۆزۈمۇ غناڭ قىلالمايدۇ .
سەن بېرىپ ئۇنىڭ قانداق قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئوقۇ-
شۇپ باققىنا ، قايتىپ كېلىپ ماڭا خەۋەر قىلغىن ، —
دېدى .

لۇ سۇ جۇگې لياڭ بىلەن كۆرۈشتى ، جۇگې لياڭ :
— ئۈچ كۈندە 100 مىڭ تال يا ئوقىنى تەييارلىغىچە
ئۆزلىرىنىڭ ياردىمىنى كۈتمەن ، — دېدى .

— ھەممىنى قىلغان ئۆزلىرى ، مېنىڭ قولۇمدىن قان-
داق ياردەم كېلىدۇ ؟ — دېدى لۇ سۇ .

— ماڭا 20 كېمە ، ھەربىر كېمىگە 30 دىن ئەسكەر
بېرىپ تۇرسىلا ، كېمىلەرنىڭ ئۈستىنى قارا رەخت بىلەن
ئوراپ ، 1000 دىن ئارتۇق سامان قارانچۇق ياساپ ، كېمى-
نىڭ ئىككى يېنىغا قاتار تىزىمەن . قالغىنىغا ئۆزۈم ئامال
قىلىمەن . ئۈچىنچى كۈنىگە كەلگەندە ، 100 مىڭ تال يا
ئوقىغا ئىگە بولىلا ، بىراق بۇ ئىشلارنى جۇ يۈگە ئېيتماي
تۇرغان بولسىلا . ئۇياق بىلىپ قالسا پىلانم يوققا چىقىد-
دۇ ، — دېدى جۇگې لياڭ .

لۇ سۇ ماقۇل بولدى . ئۇ جۇگې لياڭنىڭ كېمىلەرنى
نېمىشقا ئۆتتە ئالغانلىقىنى زادىلا بىلەلمىدى ، قايتىپ كې-
لىپ جۇ يۈگە دوكلات قىلغاندا ، كېمە ئۆتتە ئالغان ئىشنى
ئۇنىڭغا ئېيتماي ، پەقەتلا جۇگې لياڭ بامبۇك ، پەي ، يېلىم
قاتارلىق ماتېرىياللارنى كېرەك قىلمايدىكەن ، دېدى . جۇ

يۈي دەرگۇمان بولۇپ :

— بوپتۇ ، ئۈچىنچى كۈنگە كەلگەندە قانداق قىلار .
كىن ، كۆرەرمىز ! — دەپ قويدى .

لۇ سۇ جۇ يۈيگە ئۇقتۇرماي 20 تېز يۈرەر كېمە ،
ھەر بىر كېمىگە 30 دىن ئەسكەر تەييارلىدى ھەمدە جۇگې
لياڭنىڭ دېگىنى بويىچە كېمىنى قارارەختتە يېپىپ ، سامان
قارانچۇقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ، جۇگې لياڭنىڭ ئىشلىتىد .
شىنى كۈتۈپ تۇردى ، بىرىنچى كۈنى جۇگې لياڭدىن ھېچ
خەۋەر كەلمىدى ، ئەتسىمۇ تىنچ ئۆتتى ، ئۈچىنچى كۈنى
سەھەردە ، جۇگې لياڭ لۇ سۇنى مەخپىي تۈردە كېمىگە
چاقىرتىپ كەلدى . لۇ سۇ ئۇنىڭدىن :

— مېنى نېمىشقا چاقىرتتىڭىز ؟ — دەپ سورىدى .

— يا ئوقىنى ئېلىشقا بىللە بارامدىكىن دېگەندىم ، —

دېدى جۇگې لياڭ . لۇ سۇ ئۇنىڭدىن :

— نەگە بېرىپ ئالىمىز ؟ — دەپ سورىدى .

— سورىمايلا قويۇڭ ، بارغاندا بىلىسىز ، — دېدى

جۇگې لياڭ .

3 جۇگې لياڭ 20 كېمىنى ئارغامچا بىلەن بىر - بىرىگە

چېتىپ باغلىتىپ ، شىمالىي قىرغاققا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

بۇ چاغدا ھاۋانى قويۇق تۇمان قاپلىغان بولۇپ ، دەريادا

ئۈدۈلمۈتۈدۈل تۇرغانلار بىر - بىرىنى ئېنىق كۆرەلمەيت .

تى . كۈن چىقىشتىن ئاۋۋال ، كېمىلەر ساۋ ساۋ قوشۇند .

نىڭ سۇ چېگرىسى ئىچىگە يېقىنلاشتى . جۇگې لياڭ كېمە -

لەرنىڭ بېشىنى غەربكە ، قۇيرۇقىنى شەرققە قارىتىپ دەر -

يادا توغرىسىغا تۇرۇش ۋە كېمىلەردىكى ئەسكەرلەرنىڭ بىر

تەرەپتىن داقا - دۇمباقلارنى جېنىنىڭ بارىچە چېلىپ ، يەنە

بىر تەرەپتىن چۇقان - سۈرەن سېلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى . لۇ سۇ چۆچۈگەن ھالدا :

— ناۋادا ساۋ ساۋنىڭ ئەسكەرلىرى ھۇجۇمغا ئۆتۈپ قالسا قانداق قىلىمىز؟ — دېدى . جۇگې لياڭ كۈلۈپ تۇرۇپ :

— تۇمان شۇنچە قويۇق تۇرسا ، ساۋ ساۋ ئەسكەرلىرىدىن چىقىرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ . بىز ھارېقىمىزنى ئىچىپ كۆڭلىمىزنى ئېچىۋېرەيلى ، تاڭ يورۇغاندا قايتىپ كېتىمىز ، — دېدى .

ساۋ ساۋ گەزەرمىدە داقا - دۇمباق ئاۋازىنى ۋە چۇقان - سۈرەنلەرنى ئاڭلىدى ۋە دەرھال :

— دەريانى قويۇق تۇمان قاپلاپتۇ ، دۈشمەن ئۈشتۈم . تۇت ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن ھالەتتە ، ئېنىق كۆرەلمەيمىز ، ئاسانلىقچە ئەسكەر چىقارمايلى . ئوقياچىلار ئوقيا ئېتىپ ، ئۇلارنى يېقىن يولاتماي تۇرسۇن ، — دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى .

ئۇ يېزىدىن يەنە 6000 ئوقياچىنى دەريا بويىدىكى سۇدا جەڭ قىلىدىغان 4000 ئەسكەرگە ياردەم بېرىشكە يۆتكەپ كەلدى . جەمئىي 10 مىڭ ئوقياچى بىرلىكتە دەريانىڭ ئوتتۇرىسىنى قارىغا ئېلىپ ، يا ئوقىنى يامغۇردەك ياغدۇرۇۋەتتى . جۇگې لياڭ كېمىنىڭ بېشىنى شەرققە ، قۇيرۇقىنى غەربكە قارىتىپ ، دەريادا توغرىسىغا تۇرۇش ، يەنىلا داقا - دۇمباق چېلىپ ، چۇقان - سۈرەن سېلىش ھەمدە ساۋ ساۋنىڭ سۇ دائىرىسى ئىچىگە يېقىنلاپ بېرىپ ، ئوقىيادىن ئېتىلغان ئوقلارغا ئۇدۇل تۇرۇش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى .

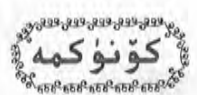

قۇياش چىقىپ ، تۇمان كۆتۈرۈلدى . بۇ چاغدا كېمىدىكى ئىككى چىتىدىكى سامان قارانچۇقلارغا غۇچچىدە يا ئوقى سانجىلىپ كەتكەندى . جۇگې لياڭ كېمىدىكى ئەس-كەرلەرگە ھەممە بىردەك : «ساۋ ساۋ ھەزرەتلىرىنىڭ يا ئوقىغا رەھمەت !» دەپ توۋلاشنى ، ئاندىن 20 كېمىنى جەنۇبىي قىرغاققا ھەيدەپ ئېلىپ كېلىشنى تاپىلدى . ساۋ ساۋ ئالدام خالتىغا چۈشكەنلىكىنى بىلدى . لېكىن ، جۇگې لياڭلارنىڭ كېمىسى سۇ ۋە شامالنىڭ يۆنىلىشى بويىچە 20 چاقىرىم مۇساپىنى ئۇچقاندەك بېسىپ بولغاندى . قوغلىدى . سىمۇ بەربىر يېتىشەلمەيتتى .

20 كېمە قىرغاققا يېقىنلاشقان چاغدا ، جۇ يۈيىنىڭ يا ئوقىنى توشۇشقا ئەۋەتكەن 500 ئەسكىرىمۇ كېلىپ بولغاندى .

دى . ھەربىر كېمىدە ئاز دېگەندە 5000 — 6000 تالدىن 20 كېمىدە جەمئىي 100 مىڭ تالدىن ئارتۇق يا ئوقى بار ئىدى . لۇ سۇ جۇ يۇي بىلەن كۆرۈشۈپ ، جۇگى لياڭنىڭ يا ئوقىنى ئېلىش جەريانىنى سۆزلەپ بەردى ، جۇ يۇي ئۇلۇغ- كىچىك تىنىۋېتىپ :

4 — جۇگى لياڭ ھەقىقەتەن دانىشمەن ئىكەن ، مەن ئۇنىڭغا راستتىنلا يېتەلمىگۈدەكمەن ! — دېدى .

1 . تېكىستنى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ :

1) جۇ يۇي جۇگى لياڭنى يا ئوقى تەييارلاشقا بۇيرۇ-
 غاندا جۇگى لياڭ ھەربىي بۇيرۇق ئېلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندە جۇ يۇي نېمىشقا خۇشال بولۇپ كەتتى ؟

2) لۇ سۇ جۇگى لياڭ 100 مىڭ تال يا ئوقىنى ياساپ بولالماي قالارمىكەن ، دەپ ئەندىشە قىلغاندا ، جۇ يۇي نېمى-
 لەرنى دېدى ؟ ئۇ نېمە ئۈچۈن ھەربىي ئۇستىلارغا ماتېرىيال بېرىشنى قەستەن كەينىگە تارتىپ ، ھەممىنى تەل قىلىپ بەرمەسلىكىنى تاپىلماقچى بولدى ؟

3) جۇگى لياڭ لۇ سۇنى تەكلىپ قىلىپ كەلگەندە ، نېمە ئۈچۈن ھارقىمىزنى ئىچىپ ، كۆڭلىمىزنى ئېچىۋېرەي-
 لى ، دەيدۇ ؟ ساۋ ساۋ ئالدام خالىتىغا چۈشكەنلىكىنى قانداق بىلىپ قالدى ؟

2 . تېكىستنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ ، ھەربىر بۆلەكنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

3. بۇ ھېكايىنى ئۆز تىلىڭىز بويىچە قايتا بايان قىلىپ

يېزىڭ .

4. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى تېكىستكە بىر-

لەشتۈرۈپ چۈشىنىۋېلىڭ .

ھەسەت قىلىش ، بەجا كەلتۈرۈش ، دەرگۇمان بولۇش ،

گەزەرمە

ھەسەت قىلىش - كۆرۈنمەسلىك ئىچىدىكى تىك قىلىش

بەجا كەلتۈرۈش - بىلا ۋە باشقا زورلىق

دەرگۇمان بولۇش - كۆرۈنمەسلىك ئىچىدىكى تىك قىلىش

گەزەرمە - كۆرۈنمەسلىك

ھەسەت قىلىش - كۆرۈنمەسلىك ئىچىدىكى تىك قىلىش

يېزىقچىلىق

ۋەقەلىكنىڭ ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش لازىم

بىر ۋەقەلىكنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن ، ئومۇمەن ، ئۇ-
نىڭ سەۋەبى ، جەريانى ۋە نەتىجىسى بولۇشى كېرەك . بىر
ۋەقەلىكنىڭ راۋاجلىنىشى بايان قىلىنغان ئەسەرلەرنى ئوقۇ-
غاندا ، ۋەقەلىكنىڭ ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسىنى
ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز لازىم .

«قېيىققا قارانچۇق سېلىپ ، يا ئوقى يىغىش» دېگەننى
مىسالغا ئالساق ، دەسلەپتە ، جۇ يۈي جۇگې لياڭنى ساۋ
ساۋ بىلەن سۇدا قانداق ئۇرۇش قىلىش ھەققىدە مەسلىھەتكە
چاقىرىدۇ ، جۇگې لياڭ ئوقيا ئىشلىتىش ئەڭ ياخشى بولىد-
دىغانلىقىنى ئېيتقاندا ، جۇ يۈي ئۇنىڭغا قىسقا مۇددەت ئىد-
چىدە 100 مىڭ تال يا ئوقى تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ئارتىد-
دۇ . مانا بۇ ، ۋەقەلىكنىڭ سەۋەبى . جۇگې لياڭ ئۈچ كۈن
ئىچىدە قويۇق تۇمان بولۇشنى ئالدىن پەرەز قىلىپ ، دەريا-
نى قويۇق تۇمان قاپلىغان پەيتتە ، كېمىگە سامان قارانچۇق
قويۇپ ، شۇ ئارقىلىق ساۋ ساۋنىڭ يا ئوقلىرىنى يىغىۋېلىش
قارارىغا كېلىدۇ ، تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق ، ئاخىر يا
ئوقى يىغىۋېلىش ئىشى ئوڭۇشلۇق بولىدۇ . مانا بۇ ، مۇشۇ
ئەسەرنىڭ سەۋەب - نەتىجىسى .

مۇشۇنىڭ بىلەنلا ئەسەرنىڭ ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسى ئايدىڭلاشقان بولامدۇ ؟ ياق ، بۇ پەقەت يۈزەكى چۈشەنچە . ئەپسىلىرەك ئويلاپ كۆرسەك ، ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسى ئوتتۇرىسىدا يەنە بەزى مەسىلىلەرنىڭ تېخى ئايدىڭلاشمىغانلىقىنى كۆرىمىز . جۇگې لياڭ ئۈچ كۈندە 100 مىڭ تال يا ئوقىنى تاپشۇرىمەن ، دەيدى . جۇ يۈي ئۇنىڭ ياساپ بولالمايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق ، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ۋەدىنامە يازدۇرۇۋالدى ؟ جۇگې لياڭ ۋەدىنامە يازسا ، جۇ يۈي نېمە ئۈچۈن خۇشال بولۇپ كېتىدۇ ؟ روشەنكى ، ۋەقەلىكنىڭ سەۋەب - نەتىجىسى ئۈنچۈۋالا ئاددىي ئەمەس . تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ ئوقۇساق ، ئەسەرنىڭ بېشىدىلا جۇ يۈينىڭ جۇگې لياڭنىڭ قابىلىيىتىگە ھەسەت قىلىدىغانلىقى يېزىلغانلىقىنى كۆرىمىز . ئەسەرنى « ھەسەت قىلىش » دېگەن بۇ لىنىيە بويىچە ئوقۇساق ، جۇگې لياڭ ۋەدىنامە يازغاندىن كېيىن ، ئۈچ كۈن ئىچىدە ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا ، جۇ يۈينىڭ ئۇنى ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلماقچى بولغانلىقى ، يەنە جۇ يۈينىڭ ھەربىي ئۈستىلارغا جۇگې لياڭ يا ئوقى ياساشقا كېرەك قىلىدىغان ماتېرىياللارنى ۋاقتىدا بەرمەسلىك ، تەل قىلىپ بەرمەسلىك ھەققىدە تاپدۇ . لاپ قويدىغانلىقى سۆزلىنىدۇ . جۇگې لياڭ بولسا ، لۇ سۇدىن كېمە ۋە قارانچۇق ، ئەسكەر تەييارلاپ ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلىدۇ . جۇگې لياڭ جۇ يۈينىڭ ئۆزىگە ھەسەت قىلىدىغانلىقىنى بىلىشمۇ ، بىلمەسكە سېلىۋالدى . جۇگې لياڭنىڭ سامان قارانچۇقتىن پايدىلىنىپ يا ئوقى يىغىۋېلىشى ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ جۇ يۈي بىلەن ئەقىل جەھەتتە ئېلىشقانلىقى ئىدى . نەتىجە قانداق بولدى ؟ جۇگې لياڭنىڭ

يا ئوقىنى يىغىۋېلىشى ئوڭۇشلۇق بولۇپ چىقتى ، جۇ يوي قابىلىيەت جەھەتتە جۇگې لياڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ، ئىنتايىن بىئارام بولدى . مانا بۇ ئارقىلىق ، ۋەقەلىكنىڭ ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسى ھەقىقىي تۈردە ئايدىڭلاشتى .

«قېيىققا قارانچۇق سېلىپ ، يا ئوقى يىغىش» تىكى ۋەقەلىكنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ جۇ يۈينىڭ جۇگې لياڭغا ھەسەت قىلىپ ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە 100 مىڭ تال يا ئوقى تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ، ئۇنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا قويماقچى بولغانلىقى . جۇگې لياڭنىڭ جۇ يۈينىڭ توسالغۇلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، ساۋ ساۋنىڭ يا ئوقلىرىنى يىغىۋېلىش پىلانىنى ئىشلىتىپ ، جۇ يۈينىڭ يوشۇرۇن قورساق سوقۇشتۇرۇشىغا تاقابىل تۇرغانلىقى . نەتىجىسى ، جۇ يۈينىڭ يامان غەرىزىنىڭ تەلتۆكۈس مەغلۇ - بىيەتكە ئۇچرىغانلىقىدىن ئىبارەت .

ۋەقەلىكنىڭ ئالدى - كەينى ، سەۋەب - نەتىجىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش ئەسەر مەزمۇنىنى چۈشىنىشنىڭ مۇ - ھىم ئۇسۇللىرىدىن بىرى بولۇپ ، ۋەقەلىكنىڭ راۋاجلىنىد - شى سۆزلىنىدىغان ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندا ، بۇ ئۇسۇلنى ئىشلىتىش ئىنتايىن مۇھىم .

يەتتىنچى مەشىق

1. تۆۋەندە بېرىلگەن جۈملە شەكىللىرىگە ئاساسەن ،
ھەر بىر جۈملە شەكلىگە تەقلىد قىلىپ ئىككىدىن جۈملە
تۈزۈڭ .

(1) قارا چېكەتكە ئۆزىگە ئۆي ياسىغىچە ، ئالدى قوللى-
رى بىلەن توپا تارتىدۇ ، قىسقۇچلىرى بىلەن توپا يۆتكەيدۇ ،
كەينى پۇتى بىلەن چىڭدايدۇ ، كەينى پۇتىدىكى ھەرىسى
بىلەن چاڭ - توزانلارنى تازىلايدۇ .

... بىلەن ... ، ... بىلەن ... ، ... بىلەن ...
(2) ئاسماندىكى شەپەق بەكمۇ ئۆزگىرىشچان كېلىدۇ ،
بەزىدە ئوتتەك قىزىل ، بەزىدە ئالتۇندەك پارقىراق ، بەزىدە
قىزغۇچ سېرىق ۋە بەزىدە سارغۇچ رەڭدە بولىدۇ .
... بەزىدە ... ، ... بەزىدە ... ، ... بەزىدە ... ۋە بەزىدە ...
... دە ...

(3) جىددىي دالڭ ئاۋازىدىن كېيىن ، سۇ يار ئېلىپ
كەتكەن يەردە چىراغلار يېقىلىپ ، ئەتراپنى يورۇتتى .
بەزىلەر قۇم خالتىلىرىنى توشۇپتتى . بەزىلەر لىم ياغاچلار -
نى كۆتۈرۈپ كېلەتتى ، يەنە بەزىلەر سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ
يار ئاغزىنى گەۋدىسى بىلەن توسايتتى .

... بەزىلەر ... ، بەزىلەر ... ، يەنە بەزىلەر ...
2 . تۆۋەندىكى نەسرنى ئوقۇپ ، سوئاللارغا جاۋاب بېر .

رىڭ .

① ، مېنى تۇغقان كۈنۈڭگە مۇبارەك

تۇغۇلغان كۈنۈمدە مەن ئۆزۈمنى ئەمەس ، ئانامنى تەبرىكلەيمەن !
دوستۇم ، بۇنىڭغا ھەيران قالماڭ !

مەن تۇغۇلغان كۈنۈمنىڭ تېزرىك يېتىپ كېلىشىنى ئاقەتسىز -
لىك بىلەن كۈتۈۋاتقان كۈنلەردە ئانام ئەينى ۋاقىتتا ، مېنىڭ ساق -
سالامەت تەۋەللۇت بولۇشۇمنى تىلەۋاتقانىكەن .

ھاياتلىقىمنىڭ ، ئارزۇ - ئارمانلىرىمنىڭ يالقۇنلۇق سىمۋولى —
ھايات شامىنى ياندۇرۇۋاتقان بۇ ھاياجانلىق تۇغۇلغان خاتىرە كۈنۈم -
دە ، ئانام مېنى يورۇق دۇنياغا ئاپىرىدە قىلىش ئۈچۈن ئۆلۈم بىلەن
قەيسەرئانە ئېلىشقانىكەن .

مەن ئۆزۈم ئۈچۈن كاتتا ئارمانلارنى تىلەپ ، دوستلىرىم بىلەن
خۇشال چاۋاك چېلىۋاتقان بۇ شادلىق كۈنۈمدە ، ئانام مېنىڭ ئاچچىق
ۋە دەھشەتلىك تولغاق ئازابىمنى يەپ ، ھايات - مامات چېگرىسىدا مەن
ئۈچۈن جاپا چېكىپ ، ماڭا ئۆزىنى بېغىشلىغانىكەن .

مەن تۇغۇلغان كۈنۈم ئۈچۈن شادلىنىپ ، ھەممىنى ئۇنتۇپ ،
دوستلىرىم بىلەن قانغۇچە ئويناپ تەرلىگەن بۇ كۈندە ، مېنى تۇغۇش
ئۈچۈن ماجالى قالمىغۇدەك تىرىكشىشتىن ئانامنىڭ پېشانىسىدىن تەر
شۇرۇلداپ ئاققانىكەن .

مەن دوستلىرىمدىن چىرايلىق تۇغۇلغان كۈن سوۋغاتلىرىنى قو -
بۇل قىلىۋاتقان بۇ كۈندە ، ئانام ئۆلۈم ۋەھىمىسىدە تۇرۇپ ، دۇنياغا
ئەڭ قىممەتلىك سوۋغىتىنى — مېنى تەقدىم قىلغانىكەن .

مەن تۇغۇلغان كۈنۈمنىڭ كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈلگەنلىكىدىن شاد -
لانغان مۇشۇ كۈندە ، ئانام مېنىڭ ۋە ئۆزىمنىڭ ئامان - ئېسەنلىكىنى
بىلىپ ، مەڭگۈلۈك خۇشاللىققا چۆمگەننىكەن .

دوستۇم ، ئەمدى چۈشەنگەنسەز ، بىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىمىزدە
ئانىمىز ئەڭ ئېغىر ئازاب چەككەن ، ئۆلۈم بىلەن ئېلىشقانىكەن ، شۇڭا

① بۇ نەسىرنىڭ ئاپتورى ئۆمەر ئابدۇللا ئىرقۇت .

بىز بۇ كۈندە پۈتۈن نىيەت - ئىقبالى بىلەن بىزنى ھاياتلىققا ئېرىش
رۇپ ، يەنە بىزنىڭ بەختىمىز ئۈچۈن كۈلۈمسىرەۋاتقان ئانىلىرىمىز -
رەھمەت ئېيتايلى ! قېنى دوستۇم ، ھەممەيلىن بىرلىكتە چىن مېھرىد -
مىز بىلەن ئانىلارغا شۇئىرلارنى : ئانا ، مېنى تۇغقان كۈنۈڭگە مۇبا -
رەك بولسۇن !

سوئال :

سەز تۇغۇلغان كۈنىڭىزدە ئانىڭىزغا رەھمەت ئېيتىپ
باققانمۇ ، سوۋغات بېرىپ باققانمۇ ؟ بۇ نەسر سىزگە قانداق
تەسىر قىلدى ؟ سىز نېمىلەرنى ئويلىدىڭىز ؟ سۆزلەپ بې -
قىڭ .

3 . تۆۋەندىكى جۈملىلەردە خاتا ياكى نامۇۋاپىق ئىشلە -
تىلگەن سۆزلەر بولسا ، تۈزىتىپ يېزىڭ .

(1) بىر پارچە سۈنمۇ ئىسراپ قىلىشقا بولمايدۇ .

(2) ئوۋچى ھەشەمەت بىلەن ئېتىلىپ كېلىۋاتقان يول -

ۋاسنى ئېتىپ ئۆلتۈردى .

(3) ئالدىڭىزدىكى يول قاتتىق ، ماشىنىنى ئاستىراق

ھەيدەڭ .

(4) قىيىنچىلىق دەھشەتلىك بولسىمۇ ، ئالغا قاراپ

ئىلگىرىلەشنى توختاتمايمەن .

(5) بىز پىئونېرلار ھەممە ئىشتا ئۈلگىلىك ئەھمىيەت

ئوينىشىمىز لازىم .

4 . بوش ئورۇنلارغا بېرىلگەن سۆزلەرنىڭ مۇۋاپىقىنى

تاللاپ يېزىڭ .

(1) كۆپكۆك ئاسماندا لەرزىلەر بۇلۇتلار (بۇرۇنلار) تىرى

(چاقىلاتتى ، ئۈزۈپ يۈرەتتى ، شۇڭغۇيىتتى)

(2) ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەنئەت نومۇرلىرى ئاياغلاشقان -

دىن كېيىن زالدا (گۈلدۈراسى) ئالقىش سادالىرى ياڭرىدى .
 دى .

(چاقماقتەك ، گۈلدۈراس ، قىزغىن)
 (3) ئوقۇتقۇچىمىز ھەمىشە بىزنى تۆتنى زامانىۋىلاش-
 تۇرۇش ئۈچۈن قېتىرقىنىپ ئۆگىنىشكە (يېتەكلەيدۇ) .
 (تەقدىرلەيدۇ ، ئىلھاملاندۇرىدۇ ، يېتەكلەيدۇ ، مەدەت
 بېرىدۇ)

بۇ سەھىپىدە ئۇيغۇر تىلىدىكى
 كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېتتە تارقىتىلىشى
 ئۈچۈن بىزنىڭ ئىشلىرىمىز بار.
 بۇ سەھىپىنىڭ قۇرغۇچىسى
 ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ
 ئىنتېرنېتتە تارقىتىلىشى
 ئۈچۈن بىزنىڭ ئىشلىرىمىز بار.
 بۇ سەھىپىنىڭ قۇرغۇچىسى
 ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ
 ئىنتېرنېتتە تارقىتىلىشى
 ئۈچۈن بىزنىڭ ئىشلىرىمىز بار.
 بۇ سەھىپىنىڭ قۇرغۇچىسى

18. تۇنجى قەلەم ھەققى^①

فائىماتوف

بىر كىشىنىڭ ئۆز ئانا تىلىدىن باشقا يەنە بىر خىل تىلنى ئانا تىلىدە كىلا پىششىق سۆزلىشەلەيدىغان سەۋىيىگە يېتەلىشى ، شۇ خىل تىلنىڭ بالىلىق دەۋرىدىن تارتىپلا ئۇ-نىڭدا تەسىر قوزغىيالىغانلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى . مانا بۇ ئۆز تەجرىبىلىرىمنىڭ يەكۈنى . ماڭا نىسبەتەن ئېيتى-قاندا ، رۇس تىلىمۇ مېنىڭ ئانا تىلىم ، قىرغىز تىلىغا

ئوخشاشلا مەن ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم .

2 مەن بەش ياش ۋاقتىمدا تۇنجى قېتىم «تەرجىمان» بولغانىدىم ، شۇ چاغدا ماڭا ئىنئام قىلىنغان بىر پارچە گۆش ، مېنىڭ ھاياتىمدىكى تۇنجى «قەلەم ھەققىم» بولۇپ قالغانىدى . ئۇ چاغدا مەن ئىلگىرىكىدە كىلا مومام بىلەن بىللە تۇراتتىم . بۇ دەل يېزا ئىگىلىكىنى كولىخوزلاشتۇرۇش مەز-گىللىرى ئىدى . ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە بىزنىڭ كولىخوزدا

① بۇ ئەسلىنىڭ ئاپتورى قىرغىزىستان بازغۇچىسى چىڭغىز فائىماتوف (1928 —) .

بىر كېلىشمەسلىك يۈز بەردى . بىر نەسلىلىك ئات تۇيۇق .
سىز ئۆلۈپ قالدى . ئۇنىڭ قورسىقى كۆپۈپ ناغرىدەك
بولۇپ كەتكەندى . بۇ ، روسىيىدىن ئېلىپ كېلىنگەن ناھا-
يىتى قىممەت باھالىق ئات ئىدى . شۇنىڭ بىلەن ئالاقچىمىز
بۇ ئەھۋالنى كەنتكە ئاتلىق خەۋەر قىلدى . ئاندىن رايونغا
خەۋەر قىلىندى . ئەتىسى ، رۇس مىللىتىدىن بولغان بىر
مال دوختۇرى بىزنى ئىزدەپ كەلدى . ئۇ ساقاللىق ، كۆك
كۆز ، قارا پەلتۇ كىيگەن ، بەلۋاغ باغلىۋالغان ئېگىز بويلۇق
ئادەم ئىدى .

ئېسىمدە قېلىشىچە ، ئۇ قىرغىزچە بىر ئېغىزمۇ سۆز-
لىيەلمەيدىكەن . ئاتنىڭ ئۆلۈش سەۋەبىنى ئېنىقلاپ ، ئۆل-
گەنلىك ئىسپاتىنى يېزىپ چىقىش لازىم ئىكەن . ئات باقار-
لار ئاخىر ئويلىشىپ ، مېنى تەرجىمانلىق قىلىپ بېرىشكە
چاقىردى . شۇ چاغدا ، مەن بىر توپ بالىلار بىلەن بۇ يات
ئادەمگە قىزىقسىنىپ قاراپ تۇراتتىم . بىر ئات باقار ماڭا :
— بۇ ئادەم بىزنىڭ تىلىمىزنى بىلمەيدىكەن ، سەن
بىزگە تەرجىمانلىق قىلىپ بەرگىن ، — دېدى .

مەن ھەم ئىزا تارتىپ ، ھەم قورقۇپ ، ئۇنىڭ قولىدىن
تۇتۇلۇپ چىقىپ ، مومام بار چېدىرغا يۈگۈرگەن پېتىم
كىرىپ كەتتىم . بالىلار چۇقان - سۈرەن سېلىشىپ كەي-
نىمىدىن يۈگۈردى . ئۇزاق ئۆتمەي ھېلىقى ئات باقار مېنى
يەنە ئىزدەپ كەلدى . ئۇ مېنىڭ قېچىپ كەتكىنىمدىن رەز-
جىدى . مومام ئادەتتە مېنىڭ مەيلىمگە قۇيىياتتى . لېكىن ،
بۇ قېتىم بىر ئاز رەنجىگەن ھالدا قاپاقلىرىنى تۇرۇپ :

— چوڭلارغا نېمىشقا ھۆرمەتسىزلىك قىلىسەن ؟ سېنى
تەكلىپ قىلىپ كەلگەنلەرنىڭ چوڭ ئادەملەر ئىكەنلىكىنى

بىلىشنىڭ كېرەك . ئۇنىڭ ئۈستىگە رۇس تىلىنى سۆزلىيە -
لەيدىغان تۇرۇپ بۇنداق قىلغىنىڭ نېمىسى ؟ — دېدى .
مەن زۇۋان سۈرمىدىم . دوستلىرىمنىڭ ھەممىسى چې -
دىر كەينىگە مۆكۈنۈۋېلىپ ، تاماشا كۆرۈۋاتاتتى . مومام
يەنە :

— نېمە بولدى ، رۇس تىلىنى سۆزلەشتىن خىجىل
بولۇۋاتامسەن ياكى ئۆزىمىزنىڭ تىلىنى سۆزلەشتىن خىجىل
بولۇۋاتامسەن ؟ بارلىق تىللارنى خۇدايىم ئاتا قىلغان ، قورق -
قۇدەك ھېچ ئىش يوق ، بارغىن ، — دېدى ۋە مېنى يېتىلەپ
چېدىردىن ئېلىپ چىقتى . دوستلىرىم يەنە ئەگىشىۋالدى .
كۈتۈۋېلىش چېدىرىدا مېھمانلار ئولتۇراتتى ، قازاندا
شورپا قايناۋاتقان بولۇپ ، چېدىرغا ئادەم لىق تولغانىدى .
كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى ھاراق ، قىمىزلارنى ئىچىۋاتاتتى .
تاغ باغرىدىن كەلگەن مال دوختۇرى ئاقساقاللار بىلەن بىللە
ئولتۇراتتى . ئۇ مېنى يېنىغا چاقىرىپ ، كۈلۈمسىرەپ تۇ -
رۇپ :

— ئىسمىڭ نېمە ؟ — دەپ سورىدى . ئۇ يەنە بېشىمنى
سىلاپ تۇرۇپ ، — سەن ئۇلاردىن بۇ ئاتنىڭ قانداق ئۆلگەن -
لىكىنى سوراپ باققىن ، — دېگەچ ، بىر ۋاراق قەغەزنى
ئېلىپ خاتىرىلىمەكچى بولدى .

كىشىلەرنىڭ ھەممىسى تىنچلىنىپ ، مېنىڭ گەپ قى -
لىشىمنى كۈتۈپ تۇراتتى . مومامۇ ماڭا ئەندىشە بىلەن
قاراپ تۇراتتى . بۇ چاغدا بىزنىڭ بىر تۇغقىنىمىز مېنى
كۆتۈرۈپ ، تىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ قۇلقىمغا قەتئىي تەلەپ -
پۇزدا :

— بۇ ئادەم سېنىڭ داداڭنى تونۇيدۇ ، ئۇ داداڭغا

سېنىڭ قىرغىزلارنىڭ ئارىسىدا يامان ئادەتلەرنى ئۆگەنگەن-
لىكىڭنى ئېيتسا قانداق بولىدۇ؟ — دېدى. ئۇ ئارقىدىنلا
كۆپچىلىككە :

— ئۇ ھازىر گەپ قىلىدىغان بولدى، سەن مېھمانغا
بۇ يەرنىڭ ئىسمى «ئوۋسازلىق» دېگىن، — دېدى.
— تاغا، — مەن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، — بۇ
يەرنىڭ ئىسمى «ئوۋسازلىق»، مەنىسى بولسا زەھەرلىك
يايلاق، — دېدىم.

مەن مومام، مېھمان ۋە يايلاقتىكى بارلىق ئادەملەرنىڭ
چىرايىدىن ماڭا بولغان مەنۇنلۇق ھېسسىياتىنى كۆرۈپ،
تېخىمۇ يۈرەكلىك بولۇپ كەتتىم. شۇ قېتىم بىر سۆز،
بىر جۈملىدىن تەرجىمە قىلدىم، مەن بۇنى مەڭگۈ ئېسىمدە
ساقلايمەن.

ئات ئەسلىدە چۆپتىن زەھەرلىنىپ ئۆلگەنىدى. ھېلى-
قى مېھمان باشقا ئاتلارنىڭ نېمىشقا بۇ زەھەرلىك چۆپنى

يېمەيدىغانلىقىنى سورىدى . ئات باقارلار يەرلىك ئاتلارنىڭ بۇ خىل چۆپنىڭ زەھەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە يېمەيدى . غانلىقىنى ئېيتتى . مەن بۇ ئەھۋاللارنى بىرمۇبىر تەرجىمە قىلدىم .

مېھمان مېنى ماختاپ كەتتى . ئاقساقاللار مېنى مۇكا- پاتلاپ يوغان بىر پارچە قوي گۆشى بەردى . مەن خۇشال ھالدا چېدىردىن يۈگۈرۈپ چىقتىم . دوستلىرىمنىڭ ھەممە- سى مېنى ئوربۇۋالدى .

— قالتىسكەنسەن ! سەن رۇسچىنى بەكمۇ راۋان سۆز- لەيدىكەنسەن ، — دېدى ئۇلار ماڭا قايىل بولغان ھالدا . ئەمەلىيەتتە ، مەن دۇدۇقلاپ يۈرۈپ ئاران تەرجىمە قىلغاندىم . بىراق ، دوستلىرىم مېنى ماختاپ ئۇچۇرۇۋەتتى . بىز دەرھال گۆشنى بۆلۈشۈپ يەپ بولۇپ ، ئوينىغىلى كەتتۇق .

3 } ئەدەبىي ھاياتىمدا بۇ ئىشنى تىلغا ئېلىش ئەرزىمدۇ ؟ مېنىڭچە ، ئەرزىيدۇ . بەزىلەر ئۆزىنىڭ ئۈچ ياش ۋاقتىدىكى ئىشلىرىنى ئەسلىيەلەيدۇ ، بەزىلەر پەقەت 10 ياش ۋاقتىدىكى ئىشلىرىنى ئەسلىيەلەيدۇ . بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ زور ئەھمىيىتى بارلىقىغا ئىشىنىمەن . مەسىلەن ، مېنىڭ بالىلىق دەۋرىمدىكى بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن بۇ ئىش ئەنە شۇنداق ئەھمىيەتكە ئىگە . بۇ ئىشتىن كېيىن مومام مەندىن رازى بولۇپ ، تونۇشلىرىغا ئىنتايىن ئىپتىخارلىق ھېسسىدە- ياتى بىلەن سۆزلەپ بەرگەنىكەن .

1 . بۇ ئەسلىمىدە مەشھۇر يازغۇچى چىڭغىز ئاپتوماتوف

بەش ياش ۋاقتىدىكى بىر ئىشنى ئەسلىمە قىلىپ يازغان سىزنىڭچە ، ئاشۇ ئىشنى ئەسلىمە قىلىپ يېزىشنىڭ ئەھمىدى يېتى نەدە ؟

2 . ئايتماتوف تۇنجى قېتىم تەرجىمانلىق قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىنغاندا ئىزا تارتىپ ھەم قورقۇپ مومىسىنىڭ قېشىغا قېچىپ بېرىۋالدى . بۇ چاغدا مومىسى ئۇنىڭغا نېمە دەيدى ؟ سىزنىڭچە ، مومىسىنىڭ سۆزى ئورۇنلۇقمۇ ؟

3 . سىز ھازىرغىچە بىرەر كىشىگە «تەرجىمان»لىق قىلىپ باقتىڭىزمۇ ؟ ساۋاقداشلىرىڭىزغا سۆزلەپ بېرىڭ .

4 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئىزدەپ بىلىۋېلىڭ .

كولخوز ، چېدىر ، مەمنۇنلۇق ، قەلەم ھەققى

تەلۋەنلەشتۈرۈش - قىيىن ، مەلۇم بىر ئىشنى ئۆزۈڭىز دېيىش
 مەن - مەن ئۆزۈمگە ئىشەنمەي قىلىش
 ئۆزۈمگە ئىشەنمەي قىلىش

مەن - ئۆزۈمگە ئىشەنمەي قىلىش

مەن - ئۆزۈمگە ئىشەنمەي قىلىش
 مەن - ئۆزۈمگە ئىشەنمەي قىلىش
 مەن - ئۆزۈمگە ئىشەنمەي قىلىش

* 19 . ئانا تىلىم ①

ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم ،
يۈرىكىمدىن كۆيگەن تىلىم ؛
خەلقىمىزنىڭ مېھرى سىڭگەن ،
ماڭا بىلىم بەرگەن تىلىم .

تۇنجى قېتىم «ئانا» دېدىم ،
سۆز قىلىشنى سەندىن بىلدىم ،
مۇرادىمنى ھاسىل قىلدىم ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

ئاشتى ساڭا ئىپتىخارىم ،
بولغاچ ئۆزۈڭ دىلخۇمارىم ،
سەن - سەن مېنىڭ تىل تۇمارىم ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

مەھمۇد ، يۈسۈپ ، نەۋائىنى ،
مەشرەپ ، گۇنام ، سەدائىنى ،
يېتىشتۈردۈڭ نىزارى ② نى ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى شۈكۈر يالقىن
② بۇ كۆپلىكتە ئىسمى ئاتالغان شەخسلەر ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا ئۆتكەن بۈيۈك ئەدىبلەردۇر .

ۋەتەن سۆيەر ئۇيغۇرنى ،
تەۋپىق ، لوتۇن ، نىم شېھىت^① نى ،
قىلىدىك ئاتىق سەن ئۇلارنى ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

مىڭلاپ ئەدىب يازدى كىتاب ،
ھەر بىر جۈملەك يانغراق خىتاب .
دىل يورۇتتۇك بولۇپ ئاپتاپ ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

ئۆزۈك مېنىك شەرەپشانىم ،
قاندى بۈگۈن دىل ئارمانىم ،
ئاشار سەندىن ئىقتىدارىم ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

سەن ئارقىلىق بىلىم ئېلىپ ،
تەبىئەتكە يۈگەن سېلىپ ،
ماڭدۇق ئالغا جەۋلان قىلىپ ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

كۈلدى گۈزەل سائادىتىم ،
سېنى كۈيلەش چىن ئادىتىم ،
ھەرقاچان سەن گاڭ قاندىتىم ،
ئانا تىلىم ، سۆيگەن تىلىم .

① ئۇيغۇرى — ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ، تەۋپىق — مەمتىلى ئەپەندىنى ، لوتۇن — لوتىپۇللا مۇتەللىپ-نى ، نىم شېھىت — ئارمىيە ئىلى داموللامنى كۆرسىتىدۇ .

20. لۇغەت سېتىۋېلىش^①

1 — دادا ...

دادىسى ئاڭلىمىدى . ئۇ بېشىنى كۆتۈرمەي ، قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن گېزىتتىكى سودا ئېلاننى كۆرۈۋا- تاتتى .

— دادا ! ...

بالا دادىسىنى يەنە بىر قېتىم چاقىردى . ئۇ قورقۇپ تۇرۇپ چاقىرغاچقا ، ئاۋازى ئارانلا چىقتى . دادىسى يەنىلا ئاڭلىمىدى .

بالىنىڭ ئىسمى توللىئو بولۇپ ، 14 ياشلاردا بار ئىدى . ئۇ ئېگىز بوي ، ئۈستىخانلىق ، سېرىق چاچلىق ، كۆرۈنۈشىدىن غەيرەتلىكلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان ئوغۇل بالا ئىدى .

ئادەتتە ، ئۇنىڭ كۆك كۆزلىرىدە قەتئىيلىك چاقىنپ تۇراتتى . بىراق ، ئۇ دادىسىدىن كىتاب سېتىۋېلىشقا پۇل سورىغان چاغلاردا ، ئۆزىگە يات ھالدا باشقىچىلا قورقۇنچاق بولۇپ كېتەتتى ، گېپىنىمۇ ئوڭلاپ قىلالمايتتى . دادىسى- نىڭ پۇل بېرىدىغان چاغدىكى كوتۇلداشلىرى ، تىللاشلىرى ، «سەن مېنى ۋەيران قىلىدىغان بولدۇڭ» دەپ ۋاپىياش- لىرىغا توللىئو كۆنۈپ كەتكەنىدى .

① بۇ ، لاتىن ئامبىرىكىلىق مەلۇم يازغۇچىنىڭ ئەسىرى بولۇپ ، دەرسلىككە بىرئاز قىسقارتىپ ئېلىندى .

مەنبە: ئۇيغۇر تەتقىقاتى ئورنى تەرىپىدىن تەييارلانغان

ھەر يىلى ئوقۇش باشلانغاندا ، بۇ ئەھۋال تەكرارلانماي قالمايتتى . توللىئونىڭ بۇنىڭغا زادىلا چىدىغۇچىلىكى قال- مىغانىدى . چوڭ بولغانسېرى بۇ ئىش ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئېغىر كېلىدىغان بولدى . ئۇ ئوقۇيدىغان كىتابلار ناھايىتى قىم- مەت ئىدى ، دادىسىنىڭ مەجەزى بارغانچە ئۆزگىرىپ ، قو- پاللىشىپ كېتىۋاتاتتى .

— كىتابنى بۇنچىۋالا جىق سېتىۋېلىپ نېمە قىلسەن ؟ پروفېسسور بولماقچىمۇ سەن - ھە ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە دۇكان- غا بارغىن ، ئۇ يەردە سېنىڭ كېرىكىڭ بار ، تاغار كۆتۈرد- سەن . ئۆزۈڭمۇ ئۆتۈپ كەتكەن بەتخەج ، كىچىكىڭدىن باش- لاپلا بىزنى قۇرۇتماقچى بولۇۋاتسەن . ئەمدى ھەررەڭ - سەررەڭ خىياللىرىڭنى تاشلا ! سەن بىر چوڭ ئەمەلدارنىڭ ئوغلى ئەمەس ، ژىناي^①لىق دېھقاننىڭ ئوغلى ...

بۇنداق چاغلاردا ئانىسى ئارىلاپ ، ئوغلىنى ئاقلاپ تۇ- رۇۋالاتتى ، ئۇ ھازازۇلۇق قىلمايتتى ، گەپنى ئېرى ئېغىز ئاچالمىغۇدەك قىلىپ ، سالماق ، ئورۇنلۇق سۆزلەيتتى : — بالىمىز ئەقىللىق ، ئۇنىڭغا تاغار كۆتۈرۈتمەيمىز ، ئۇنى ئوقۇتىمىز ... تىكەندەك بىر تال ئوغلىمىزنى چوڭ بولغاندا قارا ئىش قىلسۇن دەمسىز ؟ — دەيتتى ئۇ .

* * *

2 5 - ئايمۇ ئاخىرلىشاي دەپ قالدى . گرامماتىكا ئوقۇت- قۇچىسى تۇيۇقسىزلا ھەربىر ئوقۇغۇچىغا بىردىن لۇغەت ئالدۇرۇشنى ئويلاپ قالدى . ئۇنىڭ ئېيتقىنى خېلىلا قىم- مەت لۇغەتلەردىن ئىدى . توللىئو ئۆيىگە غەم بېسىپ قايت-

① ژىناي — بەر ئىسى .

تى ، لۇغەتكە كېتىدىغان تۆت - بەش پېسو^① نى نەدىن بېرىش كېرەك ؟ ئانىسىدىن سورىسۇنمۇ ؟ بۇنىڭغا ئۇنىڭ كۆڭلى ئۇنىمايتتى ، ئانىسىنىڭ ئۇنى ئوقۇيسەن ، دەپ نۇر-غۇن چىقىم تارتقانلىقى ئۇنىڭغا ئېنىق ئىدى . شۇ سەۋەبلىك ئۇ ، پۇلنى دادىسىدىن ئېلىش قارارىغا كېلىپ ، دۇكانغا خېلى يۈرەكلىك كىرگەندى ، بىراق بەستلىك ، مەجەزى چۈس دادىسىنىڭ قېشىغا كەلگەندە ، بىردىنلا ئۇنىڭ ھېلىقى باتۇرلۇقى ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كېتىپ ، ئاۋازى ئارانلا چىقتى :

— دادا ! ...

ئۇ يەنە بىر قېتىم چاقىردى :

— دادا !

ئۇ بىردەم كۈتتى . دادىسى تېخىچە بېشىنى كۆتۈرمەي ، گېزىتتىن نېمىلەرنىدۇر ئىزدەيتتى ... لۇغەت سېتىۋېلىش مۇئەللىمنىڭ تەلىپى ، بۇنىڭغا كەلگەندە بەلنى قويۇۋېتىشكە بولمايدۇ . ئۇ ئۈچىنچى قېتىم-دا سەل كۈچەپرەك چاقىردى :

— دادا !

دادىسى بېشىنى كۆتۈردى ، ئەمما بىر ئېغىز زۇۋان سۈرمەي ، نېمە دەيسەن ، دېگەندەك قىلىپ ئوغلىغا تىكىلدى ، ئوغلىدىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن ، تويماس كۆزلىرىنى يەنە گېزىتكە تىكتى .

توللىئو بىردەم تۇرۇپ بېقىپ بىردىنلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى - دە ، ھېچنېمە دېمەيلا چىقىپ كەتتى .

ئۇ ئويلىغان پىلاننى ئانىسىغا دېيىش ئۈچۈن ماڭغاندەك .

① پېسو - لاتىن ئامېرىكىنىڭ پۇلى .

— ئانا ، سىزگە بىر گېپىم بار . مەن بىرنەرسە ئويلا-
ۋاتىمەن . گىرامماتىكا مۇئەللىمىمىز بىزگە لۇغەت سېتىۋې-
لىڭلار ، دېگەن . لۇغەتنىڭ قانچە پېسو ئىكەنلىكىنى ئۆزۈم-
مۇ ئوقۇمايمەن . بۇ ئىشنى سىزگە دېمەكچى ئەمەس ئىدىم ،
سىزدە مۇنچىۋالا كۆپ پۇلنىڭ يوقلۇقىنى بىلىمەن ، دادام-
نىڭ قېشىغا بېرىپ پۇل سوراشقا پېتىنالىمىدىم . ئۆتكەن
قېتىم ئۇنىڭدىن كىتابقا پۇل سورىسام ، ماڭا ھۆر كىرىگىنى-
نى كۆردىڭىز ، ئېسىڭىزدىدۇ ، ماتېماتىكا كىتابىغا پۇل
سورىغىنىمدا ئۇنىڭ ئالتە پېسو ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپلا : «ئال-
تە پېسو ! مەن تۆت لىتىر ياغ ساتسام ، ئاندىن ئالتە پېسو
تاپالايمەن !» دەپ قانچىلىك چېچىلدى ؟

— نېمە ئويلىغىنىڭنى تېخى ماڭا دېمىدىڭغۇ ؟

— بۇ مۇنداق گەپ ئىدى ، بىراق گېپىمنى چۈشىنىپ
بىر نېمە دەڭ ، چۈشەنمەي تۇرۇپ «ياق» دېمەڭ ، سىز ماڭا
بىر پېسو بېرىپ تۇرسىڭىز ، مەن تونۇش نەشرىياتىنىڭ
بىرىگە بېرىپ ، يىگىرمە سىنتاۋوس^① قا بەش كىتاب سېتىۋا-
لىمەن ، ئۇلار ماڭا ئەڭ تۆۋەن باھادا ، سېتىپ بېرىدۇ ، مەن
چوڭ يازغۇچىلارنىڭ كىتابلىرىنى ئالىمەن ، ئاندىن ئۇ كى-
تابلارنى بازارغا ئېلىپ چىقىپ ساتمەن ...

ئانىسى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى :

— ياق ، ياق ...

— گېپىمنى چۈشەنمەي تۇرۇپ ياق دېمەڭ ! — بالا
تاقەتسىزلىنىپ ۋارقىرىۋەتتى .

— سەن بازارمۇ بازار كىتاب ساتمەن ، دەپ توۋلاپ

① سىنتاۋوس — لاتىن ئامېرىكىنىڭ مىس پۇلى ، پېسولنىڭ بۇزىدىن بىرىگە تەڭ .

يۈرەمسەن ؟

— ياق ، ئانا !

— ئۇرۇق - تۇغقان ، تونۇش - بىلىشلەر كۆرۈپ

قالسا نېمىدېگەن سەتچىلىك !

— ئۇنداق ئەمەس ، ئانا ، سىز دېگەندەك توۋلاپ يۈر-

مەيمەن . كىتابنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇۋېلىپ ، ئاستا مې-

ڭىپ يۈرۈپ ساتمەن . توۋلايدىغان گەپ يوق . قەھۋەخاند-

لارغا بېرىپ ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانلارغا «كىتاب ئالام-

سىز ؟» دەيمەن . ئانا ، ماقۇل دەڭا ! ماقۇل دەڭا ! ماڭا بىر

پېسو بېرىپ تۇرۇڭ ، تاپقان پايدامغا يەنە كىتاب ئېلىپ

ساتمەن ، ئەتە - ئۆگۈن ، ئىش قىلىپ لۇغەتكە تۇشلۇق

پۇل تاپقىچىلىك ...

ئانىسى يەنە رەت قىلماقچى بولۇپ دەيدى :

— شۇنسى ، بۇ بەكمۇ نومۇس ئىش ...

— دادا ، دادا دەۋېرىش تېخىمۇ نومۇس ئىكەن . سىز

مېنى نومۇسنى بىلمەيدۇ ، دەپ ئويلامسىز ؟ مەنمۇ نومۇسنى

بىلىمەن ! ئەمما ، ئاغزىمدىن چىقارمايمەن ، مېنىڭچە ، شۇ

ياخشى ، بەزىدە دادام ماڭا قايناپ : «بەتخەج ! كىتاب ، كى-

تاب دەۋېرىپ مېنى ۋەيران قىلاي دەمسەن !» دېگەن چاغلار-

دا ، «ئەمىسە بوپتۇ ، مەكتەپتە ئوقۇماي» دەۋەتكىلى تاسلا

قالمەن .

— ياق ، ياق ، ئۇنداق قىلما ، ئۇنداق قىلما !

— ئەمىسە ماڭا بىر پېسو بېرىپ تۇرۇڭ . قاراپ

تۇرۇڭ ، بىر ھەپتىگە قالماي لۇغەتنىڭ پۇلىنى تاپمايدىغان

بولسام .

* * *

2 تولىمۇ قولتۇقىغا بەش كىتابنى قىستۇرۇپ نەشرىيات-
تىن چىقتى . بۇلار ئاتاقلىق يازغۇچىلارنىڭ مەشھۇر كىتاب-
لىرى ئىدى .

بۇنىڭ ھەممىسىنى ئۇ ئوقۇپ بولغان ، ئوقۇغاندىمۇ
شۇنداق بېرىلىپ ئوقۇغان كىتابلار ئىدى . بەشىلىسىلا بازى-
رى ئىتتىك كىتابلار بولغاچقا ، ئۇ تولۇق ئىشەنچ بىلەن
بازارغا ئاتلاندى . ئۇ كىتاب سېتىش بۇياقتا تۇرسۇن ، گې-
زىتمۇ سېتىپ باققان بالا ئەمەس ئىدى . شۇنداقتىمۇ ئۇ
ئۆزىچە رېستورانلارغا بېرىپ ساتسام ھېچقانداق قورقۇنچلۇق
بولمايدۇ ، دەپ ئويلايتتى ، ساتىدىغان كىتابلىرىنىڭ ياخشى-
لىقى ئۇنى شۇنداق ئويغا كەلتۈرگەنىدى . ئۇ بۇ كىتابلارنى
زېرىكمەي 45 مىنۇت تاللىدى ، نەشرىيات خوجايىنى ئۇنىڭغا
تونۇش بولغاچقا ، بۇ كىتابلارنى ئەرزان باھادا ، يەنى 20
سىنتاۋوسقا سېتىپ بەردى ، دېمەك ، بىر كىتاب تۆت سىن-
تاۋوسقا كەلدى ، ئۇنىڭ ھېسابچە ، ھەربىرنى يىگىرمە
سىنتاۋوستىن ساتسا ، كەچ كىرگىچە سەكسەن سىنتاۋوس
پايدا تاپقىلى بولاتتى . بەش سىنتاۋوسنى قەرزگە بېرىۋەت-
سە ، قالغان پۇلغا يەنە كىتاب سېتىۋالاتتى ... ئۇ ئىچىدە
ئاشۇنداق چوت سوقۇپ كېتىۋاتاتتى ، ئۇنىڭ پىلانچە ئۈچ
كۈندىلا لۇغەتكە يەتكۈدەك پۇل تاپالايتتى . ئۇ ، دادىسىنىڭ
ياردىمىنى ئالماي ، پۇلنىڭ غېمىنى ئۆزى قىلغانلىقىدىن
خۇشال بولۇپ ، تېرىسىگە سىغمايتتى .

تولىمۇ ۋىكتور كوچىسىغا يېتىپ كەلدى ، ئۇنىڭ سو-
دىسى مانا مۇشۇ كوچىدىن باشلىناتتى . ئۇ ئۆزىنى رۇسلاپ ،
قولدىكى كىتابلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ، ئەتراپقا بىر قېتىم
قارىۋالدى ... يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى سۈت دۈكۈمىنىڭ

ئۈستىلىدە ئىككى شوپۇر قەھۋە ئىچىپ ئولتۇراتتى . تولىمۇ ئۇ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— كىتاب ئالامسىلەر ؟ بىرى 20 سىنتاۋوس ، ئەڭ مۇنەۋۋەر يازغۇچىلارنىڭ ...

— ئالمايمىز ! — شوپۇرنىڭ بىرى قوپال جاۋاب بېرىپ ، يەنە ئۆزىنىڭ پارىڭغا چۈشۈپ كەتتى .

تولىمۇ بۇنداق قوپاللىققا ئادەتلەنمىگەن بالا ئىدى . كوچىدا يۈرۈپ كىتاب سېتىش ئۇنىڭغا يېڭى كەسىپ بولغاچقا ، كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش كىتابپۇرۇشنى بۇندىن چىۋالا كەمسىتىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى . ئۇ تۇرغان يېرىدە تۇرۇپلا قالدى . يەنە بىر شوپۇر :

— ئالمايمىز دېگەننى ئاڭلىمىدىڭمۇ ؟ ھاڭۋاقتىلىق قىلىپ يەنە نېمىگە قاراپ تۇرسەن ؟ ماڭ ، كەت ! — دەپ ۋارقىرىدى .

ئۇنىڭ «سەن» دېيىشى ، ئاۋازىدىكى ھاكاۋۇرلۇق ، مۇئامىلىسىدىكى توڭلۇق كىشىنى شۇنچىلىك سەسكەندۈرەتتى . تەربىيە كۆرمىگەن بۇ ئادەملەرنى ئۇنىڭ تىللىۋەتكۈسى كېلىپ كەتتى . بىراق ، ئۇ ھازىر ئوقۇغۇچى ئەمەس ، سەييارە كىتابپۇرۇش ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىتاب سېتىش گۇۋاھنامىسى يوق ئىدى . ئۇ مۇشۇنى ئويلاپ ، ئۆزۈمگە ئاۋازچىلىك تېپىۋالماي ، دېگەن يەرگە كەلدى .

ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ يولىنى داۋام قىلدى ، ئەپسۇسكى ، ئۇنىڭ بىرنەچچە مىنۇت بۇرۇنقى ھېلىقى ئىشەنچىلىرىدىن ھېچنېمە قالمىغانىدى . خېرىدار بىلەن بولغان تۇنجى ئۇچرىشىش ئۇنىڭدىكى غەيرەتنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك ئۇ جۇقتۇرۇۋەتكەنىدى . مانا ئەمدى ئۇ قەھۋەخانىدىكى ئۈستەل .

لەرنىڭ ئالدىغا قورۇنۇپ بارىدىغان بولۇپ قالدى . بەزىدە
بىر ئېغىز مۇ گەپ قىلماي ، قولىدىكى كىتابلارنىڭ مەشھۇر
يازغۇچىلارنىڭ كىتابلىرى ئىكەنلىكىنى خېرىدارلارنىڭ ئۆ-
زى كۆرۈۋالسۇن ، دېگەندەك قىلىپ كىتابلارنىڭ مۇقاۋىسى-
نى كۆرسىتىپ تۇراتتى . بىراق ، ئۇ يەنىلا بايقىدەك :
«ئالمايمىز !» دېگەن جاۋابنى ئاڭلايتتى .

بەزىدە بۇ گەپنىڭ ئورنىغا ئىتتىك باش چاپقاشلار ،
يىرگىنىپ قاپاق تۈرۈشلەر ياكى مەنسىتمىگەندەك ئېغىز
پۈرۈشلەر ئالمىشاتتى . بۇنداق چاغلاردا توللىگو ئۇ يەردىن
دەررۇ كېتىپ قالاتتى .

— بۇ كىتابلارنى يىگىرمە سىنتاۋوستىن ئالدىغانلار
بارمۇ ؟

— لازىم ئەمەس !

مەيلى قايسى ئۈستەلگە بارسۇن ، ئەھۋال ھەممىسىدىلا
ئوخشاش ئىدى . تاماكا چېكىشىپ پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇر-
غانلارنىڭ جىمىسى قەھۋە ئىچىشىپ ياكى گېزىت كۆرۈپ
ئولتۇراتتى ، بىرىنىڭمۇ ئالدىدا كىتاب كۆرۈنمەيتتى . يال-
غۇز ئولتۇرغانلار گېزىت كۆرۈپ ، جۈپ ئولتۇرغانلار قىز-
غىن پاراڭ سېلىشىۋاتاتتى .

— 20 سىنتاۋوس ...

رەت قىلغان ئاۋاز ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى : بىرى
كىتابقا كۆزىنىڭ قىرىنىمۇ سېلىپ قويماي ، «لازىم ئە-
مەس» دېدى .

— قولىڭدىكى قانداق كىتابلار ؟ — تۆت ھەمراھى
بىلەن ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان بىر ياش سوراپ قالدى .
— ئەڭ ياخشى ئەسەرلەر ، قاراڭ ، لېفى تولستوينىڭ ،

ئاناتول فرانسىنىڭ ، رومىن روللاندىنىڭ ...
— سەرگەردانلار توغرىسىدىكى رومانلار بارمۇ - يوق ؟
باشقىسىنىڭ ماڭا كېرىكى يوق .

توللىئو ئۇ ئۈستەلدىن ئاستا نېرى كېتىپ ، خورلىنىد-
ۋاتقان مېلىنى داۋاملىق بازارغا سېلىۋەردى . ئۇ بۇ قەھۋە-
خانىدىن ئۇ قەھۋەخانىغا ، بۇ ئۈستەلدىن ئۇ ئۈستەلگە بارا-
تى .

ئۇ ، شەھەر مەمۇرىيىتى مەھكىمىسىگە بارغاندا يەنە
كەينىگە ياندى . ئەمدى ئۇ ، كىتابلىرىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش-
تىن باشقا بىر ئېغىز گەپ قىلمايتتى . باشقىلارنىڭ بۇ
كىتابلارنى سېتىۋېلىشىدىنمۇ ئۈمىدى ئۈزۈلگەندى . شۇ-
ڭا ، بىرى ئۇنىڭ كىتابىنى سورىغاندا ، ئۇ ھەيران قالغاندەك
تۇرۇپلا قالدى .

— كىتابىڭ بەك كونا ئىكەن ، — دېدى ھېلىقى ئادەم
رومىن روللاندىنىڭ كىتابىنى قولغا ئېلىپ ، — ئون سىن-
تاۋوسقا بەرسەڭ ئېلىپ قويماي .

توللىئو قوشۇلدى . شۇنداق قىلىپ ئۇ مىڭ تەسلىكتە
ئالتە سىنتاۋوس پايدا تاپتى ، ئۇ پۇلنى يانچۇقىغا جايلاشتۇ-
رۇپ بولغاندىن كېيىن سودىسىنى يەنە داۋاملاشتۇردى :
— بىر كىتاب 20 سىنتاۋوس ، ئالامسىز ؟

— ياق .
ئۇ ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانىدى .
ئۇنىڭ بۈگۈنكى سودىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى ، بىرلا
كىتابنى ساتالىدى . يەنە كېلىپ ئۇ كىتابى ئون سىنتاۋوس-
قىلا يارىدى ...

ئۇنى چارچىدى دېسەك ، ئۇنى چارچاتقان نەرسە ئۈمىد-

سىزلىك ئىدى . ئۇ قايتىپ كېتىپ ، ئىككىنچى چىقما سىلىققا قەسەم قىلىۋاتاتتى ، بىردىنلا كۆزى كۆچىدىكى كىتاب بوتەكسىغا چۈشۈپ قالدى ، ئۇ ، بايامقى مەغلۇبىيەتلىرىنىڭ سەۋەبىگە مانا ئەمدى چۈشەندى : ئەسلىدە ئۇ كىتاب ساتىدۇرغان يەرنى خاتا تاللاپ قويغانىكەن . ئۇ 20 سىنتاۋوسقا ساتماقچى بولۇپ يۈرگەن كىتابلىرى باشقا كىتابپۇرۇشلاردا ئون ياكى بەش سىنتاۋوستىن سېتىلىدىكەن . ئۇ مەركىزىي كوچىنى ئەمەس ، شەھەر چېتىنى تاللىغان بولسا بوپتىكەن ، بۇ بايقاش ئۇنىڭ روھىنى يەنە كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭدا ئۈمىد پەيدا قىلدى . ئۇ پۈتۈنلەي مەغلۇپ بولماپتۇ . ئەتە بۈك ياكى بۇد كوچىلىرىغا بېرىپ ساتسام ، بەلكىم ...

ئۇنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈلىشىپ ، قەدەملىرى باشقىدىنلا تېتىكلەشتى .

ئۇ بىر قورۇنىڭ دەۋۋازىسى ئالدىدا چاي ئىچىپ تۇرغان ياش بىر ئايالنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، ئۇنىڭغا قانداقلا چە كىتابلىرىنى كۆرسىتىپ قويغانلىقىنى ئۆزۈمۈ بىلمەي قالدى :

— كىتاب ئالامسىز؟ بىرى ئون سىنتاۋوس ، باشقا يەرلەردە 20 سىنتاۋوستىن سېتىشىدۇ .

ئۇ ئايال ئالمايمەن ، دېمىدى ، تولىئوننىڭ كۈتىدىغىنىمۇ شۇ ئىدى . ئۇ ئايال كىتابتىن بىرنى قولغا ئالدى .

— بۇ لېف تولستوينىڭ «خەلق چۆچەكلىرى» دېگەن مەشھۇر ئەسىرى ، — تولىئوننىڭ ئاغزى ئېچىلىپ سايراپلا كەتتى ، — بۇ «كېلانىپەر» دېگەن كىتاب ، بىر كۆكتاتچى ھەققىدە سۆزلەيدۇ ، بۇنى ئاناتول فرانسس يازغان ، ياخشى كىتاب بۇ ، ئۇلۇغ مۇتەپەككۈر لافېر بائېرىتنىڭ ماقالىدە .

سى . بۇ گوللاندىيىلىك كاتتا شائىر گىخلا كېنىكلونىڭ دادا-
 لىق شېئىرلىرى . كۆرۈپ بېقىڭ ، ھەممىسى 40 سىنتا-
 ۋوس ...

- مەندە بىر كىتاب بار ، شۇنىڭغا تېگىشەمسىز ؟
- ئېلىپ چىقىڭ ، كۆرۈپ باقاي .
- لۇغەت ئىدى .

— لۇغەت ؟ — تولىئو ھەيران بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى .
 ئۇ ئايال ئۆيگە كىرىپ لۇغەتنى ئېلىپ چىقتى . بۇ
 قېلىن ھەم ئېغىر بىر كونا لۇغەت ئىدى . تولىئونىڭ
 يۈرىكى ئىختىيارسىز ئويناپ كەتتى ، قولىدىكى كىتابلارنى
 ئۇنىڭغا تېگىشسە ، ئەلۋەتتە ، ئۇ زىيان تارتمايتتى . ئۇ تېگى-
 شش قارارىغا كېلىپ بولۇپمۇ يەنە :

- بەتلەرى تولۇقمۇ ؟ — دەپ سوراپ قويدى .
- تولۇق . بۇنى مەن دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتقان
 چېغىمدا ئىشلەتكەن . ئەمدى ئۇنىڭ كېرىكىمۇ يوق . شۇڭا ،
 كىتابىڭىزغا تېگىشىۋېتەي دەۋاتمەن ، ئۆيدە تۇرسىمۇ بىكار
 تۇرىدىكەن . سىزگە ئۇزۇپ ئېيتالايمەن ، بۇ لۇغەت 40
 سىنتاۋوستىن كۆپ پۇلغا يارايدۇ .

— تېگىشسەم ، تېگىشەي ! — تولىئو لۇغەتنى ئې-
 لىپ ، خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي يولغا چۈشتى .
 ئۇ كېتىۋېتىپ ئىككىنچى كىتاب ساتمايدىغان بولدى . ئۇ
 ئۆزىنى تەلەپلىك كۆردى . ئۇ ئايالغا يولۇقۇپ قېلىپ ، لۇ-
 غەتنىڭ بىكارنىڭ ئورنىدا قولغا كېلىشى ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى
 بۇ كوچىغا پەرىشتە ئېلىپ كېلىپ ، ئۇ ئايال بىلەن ئۇچراش-
 تۇرغاندەك بىلىندى ... ئۇ خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالى-
 ماي ، مارش كۈيىنى ئېيتىپ ماڭدى .

3 ھېكايىمىز تېخى تۈگىگىنى يوق . توللىئونى قويۇپ تۇرۇپ ھېلىقى ئايالنىڭ ئۆيىدە چىققان ماجىراغا كېلەيلى . بۇ ئۆيىنى ئەمدى ئۈمىدسىزلىك ، جېدەل - ماجىرا قاپلىغاندى .

ئايالنىڭ ئېرى قايتىپ كېلىپ ، لۇغەت كۆرۈنمىگەندىن كېيىن ، ئايالىدىن :

— لۇغەت قېنى ؟ — دەپ سورىدى .
— ئۇ ئۆيىدە بىكارمۇ تۇرىدۇ . شۇڭا ، كىتاب ساتىدىغان بىر بالا كەپتىكەن ، ئۇنىڭ مۇنۇ كىتابلىرىغا تېگىشىۋەتتىم . ئەر بېشىنى چاڭگاللىغان پېتى قاتتىق ۋارقىراپ كەتتى :

— ۋاي ئەخمەق ! ۋاي شورى قۇرغۇر ! نېمە قىلىپ قويغانلىقىڭنى بىلمەسەن ؟ لۇغەتنىڭ ئىچىدە 150 پېسو بار ئىدى . ئۇ پۇلنى مەن بۈگۈن ئۆي ئىجارىسىگە تاپشۇرماقچى ئىدىم .

ئەر توختىماي ۋارقىرايتتى ، تىللايتتى ، ئايال يىغلايتتى . چۈشەندۈرەتتى ، ئېرىنىڭ كەچۈرۈشىنى تىلەيتتى . ئەر ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي ، ئەسەبىيلەرچە ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ ئۆزىنىڭ شور پېشانىلىكىدىن قاقشايتتى ، جىمى جاھاننى قارغايتتى . دەل شۇ جېدەلنىڭ ئۈستىگە ئىشكىنىڭ قوڭغۇرۇقى جىرىڭشىپ قالدى .

ئايال دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ چۆچۈپ كەتتى ۋە :

— ھېلىقى بالا ئىشكىنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ ! — دەپ

توۋلىۋەتتى .

ئەر - خوتۇن ئىككىسى تالاغا قاراپ يۈگۈردى ، تولد-
ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ 150 پېسونى ئايالغا سۈندى .
— خانىم ، قانچىلىك قورقتۇم ، بىلەمسىز ؟ كېتىۋې-
تىپ لۇغەتنى ۋاراقلىغانىدىم ، ئىچىدىن بۇ پۇل چىقتى .

مەن سىزنىڭ لۇغەتنى بۇنچىۋالا پۇل بىلەن قوشۇپ بەرمەي-
دىغانلىقىڭىزنى ئويلىدىم .

ئايال بالغا رەھمەت ئېيتىپ كەتتى .

— رەھمەت ، رەھمەت ! سىزگە كۆپتىن - كۆپ رەھ-
مەت ! بۇ ئۆي ئىجارىسىگە بېرىلىدىغان پۇل ئىدى . ئېرىم
بۇنى لۇغەتنىڭ ئىچىگە سېلىپ قويغانىكەن ، بۇنىڭدىن مې-
نىڭ خەۋىرىم يوق ...

ئەر ئەمدىلەتن ئېسىگە كېلىپ ، ئىككى ئېغىز رەھمەت-
تىنى ئېيتماقچى بولۇپ تۇراتتى ، تولىئۇ خوشلىشىپ ماڭ-
ماقچى بولدى .

— يىگىت ، توختاپ تۇرۇڭ ! ئىسمىڭىز نېمە ؟ — دەپ
سورىدى ئەر .

— تولىئۇ باللىگو .

— ئۆيىڭىز نەدە ؟

— ئۆيۈمنى سوراپ نېمە قىلىسىز ؟

— ئۆيىڭىزگە بېرىپ ، قىلغان بۇ ياخشى ئىشىڭىزنى
دادىڭىزغا ئېيتماقچىمەن ، ئۇ چوقۇم سىزنى تەبرىكلەيدۇ ،
سىز ۋىجدانلىق بالا ئىكەنسىز ...

— مېنىڭ بۇ ئىشىمنى بېرىپ دادامغا ئېيتىمەن دەم-
سىز ؟ بولمايدۇ ، — تولىئۇ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ،
— ئەگەر دادام 150 پېسونى سىزگە قايتۇرۇپ بەرگەنلى-
كىمنى ئۇقىدىغان بولسا ، مېنى ئۆلگۈچە دۇمبالايدۇ ، —
بالا شۇنداق دېدى - دە ، كەينىگە بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى .

كۈنۈكمە

1. تېكىستنى ئىچىڭىزدە پىششىق ئوقۇپ ، مەزمۇنىنى ئىگىلىۋېلىڭ ، ئاندىن تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ :
 (1) تولىئوغا دادىسىدىن پۇل سوراڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە زۆرۈر بولۇپ قالدى ؟ دادىسى قانداق مۇئامىلىدە بولدى ؟
- (2) تولىئو قانداق ئامال تاپتى ؟ دەسلەپتە قانداق ئەھۋاللارغا دۇچ كەلدى ؟
- (3) تولىئو قانداق قىلىپ لۇغەتكە ئېرىشتى ؟
- (4) تولىئو لۇغەتنىڭ ئىچىدىكى پۇلنى قايتۇرۇپ بەر-گەندە نېمە دەيدى ؟ بۇ ئۇنىڭ قانداق خىسلىتىنى بىلدۈرىدۇ ؟
2. تولىئونىڭ دادىسى ، شوپۇرلار ، قەھۋە ۋە ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان ئادەملەر كىتابقا نىسبەتەن قانداق مۇئا-مىلىدە بولۇشتى ؟ تېكىستتىن ئۇلارنىڭ مۇئامىلىسىنى ئى-پادىلەيدىغان جۈملىلەرنى تېپىپ ئاستىغا سىزنىڭ ، ئاندىن كۆچۈرۈپ يېزىڭ .
3. تۆۋەندىكى بوش ئورۇنلارغا مۇۋاپىق سۆزلەرنى قويۇپ ، جۈملىلەرنى تولۇقلاڭ .
 (1) ئۇنىڭ ... يېغىپ تۇرغان كۆك كۆزلىرىدە ... چاقناپ تۇراتتى .
- (2) سىز ماڭا بىر پېسو بېرىپ تۇرسىڭىز ، مەن تو-نۇش ... بىرىگە بېرىپ ، 20 سىنتاۋوسقا بەش ... سېتىۋالسىمەن . ئۇلار ماڭا ... باھادا سېتىپ بېرىدۇ ، مەن ... كىتابلىرىنى ئالمەن ، ئاندىن ئۇ كىتابلارنى ... ئېلىپ

چىقىپ ساتمەن .

3) بەزىدە بۇ گەپنىڭ ئورنىغا ... يىرگىنىپ ... ياكى مەنىسىگەندەك ... ئالمىشاتتى . بۇنداق چاغلاردا توللىئەن ئۇ يەردىن ... كېتىپ قالاتتى .

4) ئۇ ئۆزىنى ... كۆردى ، ئۇ ئايالغا يولۇقۇپ قېلىپ ، لۇغەتنىڭ ... ئورنىدا قولغا كېلىشى ئۇنىڭغا ئۆزىنى بۇ كوچىغا ... ئېلىپ كېلىپ ، ئۇ ئايال بىلەن ئۇچراشتۇرغاندەك بىلىندى ، ئۇ ... ئىچىگە سىغدۇرالمىي ، مارش كۈنىنى ئېيتىپ ماڭدى .

4 . تېكىستنى «مەندە بىر كىتاب بار ، شۇنىڭغا تېگىدەشمەيسىز ؟» ... دېگەن يەردىن ئاخىرىغىچە ھېسسىيات بىلەن ئۈنلۈك ئوقۇڭ ۋە مەزمۇنىنى قايتا بايان قىلىپ بېرىڭ .

5 . توللىئەننىڭ لۇغەتنىڭ ئىنگىلىزگە دادىسى توغرىدا لۇق قىلغان سۆزىنى ئوقۇپ قانداق تەسىراتقا كەلدىڭىز ؟

ھالايىقى - ئەتى ھالايىقىدا
ھالايىقى - بىرەم سىمىقلىق

تەرىپى سىمىقلىق - مېنى مەنىدا تەمىلىق دەيدىغان نىيەتتە
باشى مەنىدا - قەتئىيەتلىق بىرەم سىمىقلىق دەيدىغان نىيەتتە
تەرىپى سىمىقلىق - تەمىلىق دەيدىغان نىيەتتە
تەمىلىق دەيدىغان نىيەتتە

سەككىزىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى تۈزىتىپ كۆچۈرۈڭ .
  - (1) بۈگۈن كەچتىكى كۆڭۈل ئېچىشقا مۇئەللىم ، سا- ۋاقداشلار قاتارلىق 43 كىشى يىغىنغا قاتناشتى .
  - (2) ئالىم بىلەن مۇرات ئۆز ئۆيلىرىدە بىرلىكتە مۇزا- كىرە قىلىدىغان بولۇپ كېلىشىشتى .
  - (3) ۋاقتىنى بىكار ئۆتكۈزىدىغان ئادەملەر ، خاپىلىقىنى ئالىدىغان قاچا تاپالماي ، ئىچى تىتىلدايدۇ .
  - (4) دەرسكە كۈندە كېچىكىپ قېلىۋېرىپ ، ئوقۇتقۇچى ۋە بالىلار ئالدىدا يۈزۈم ئەجەب تاتىرىپ كەتتى .
2. تۆۋەندىكى پارچىنى ئەستايىدىل ئوقۇپ ، ئۇنىڭدى- كى جۈملىلەرنى راۋان ۋە ئىخچاملاشتۇرۇڭ ، تۈزىتىشكە تېگىشلىك جايلىرىنى تېپىپ ، تۈزىتىپ يېزىڭ .

بىزنىڭ زاۋۇتىنىڭ يېنىدىكى ئۆيىمىزدە دادام ، ئاپام ۋە مەندىن ئىبارەت ئۈچ ئادەم بار . بىز ئۆيدە ناھايىتى دوستانە ئۆتىمىز . بىرنەچچە كۈننىڭ كەينىدە ، دادام بىلەن ئاپام تېلېۋىزور سېتىۋالساق دەپ پاراخلاشقاندى ، مەن ئالدى- راپ- تېنەپ كەمپۈت ئېلىپ يېگىن دەپ بەرگەن پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئۇلارغا بەردىم ۋە : «دادا ، چوقۇم ئېلىڭ !» دېدىم . دادام خۇش بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى . نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇلار دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن رەڭلىك تېلېۋىزوردىن بىرنى سېتىۋالدى . مەن تېلېۋىزورنىڭ بى-

شىنى سىلاپ تۇرۇپ ، كۆڭلۈمدە ئېيتقۇسىز قىزغىنلىق پەيدا بولدى .

3 . تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇڭ ۋە رېتى قالايمىقان ئابزاسلارنى رەتلەپ كۆچۈرۈڭ ، مەنىسىنى ئېيتىپ بېرىڭ .

2 بىر كۈنى بوۋىسى ئەركىننى ئۆيدە تاپشۇرۇق ئىشلەشكە بۇيرۇيدۇ ۋە ئۇنىڭ ئويۇنغا بېرىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ، ھامما ئاچىسىغا يىپ ئىگىرگەچ ئۇنىڭغا قاراپ قويۇشنى تاپلاپ قويۇپ ، بىر يەرگە كېتىپ قالدۇ .

4 چۈشكە قالماي ئۇ تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولىدۇ ، لېكىن بوۋىسى قايتىپ كەلمەيدۇ . ئۆزىنىڭ سەل چارچىغانلىقىنى ھېس قىلغان ئەر-كىن ئۆيدىن چىقىپ ھامما ئاچىسىنىڭ يېنىغا بارىدۇ - دە ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاچ ، بوۋىسىنى ساقلايدۇ .

3 ئەركىن ئارقا ھويلىدىكى بىر ئۆيدە ئەستايىدىل دەرس تەييارلايدۇ . بۇ دەل باھار پەيتى بولۇپ ، ھويلىدىكى سېرىنگۈل چېچەكلىگەندى ، قۇشقاچلار ۋىچىرىلشاتتى ، لېكىن ئۇ پۈتۈن زېھنى بىلەن ئۆگىنىش قىلىۋاتقانچاق ، ئەتراپىدا ھېچقانداق ئىش بولمىغاندەك ئۇلارغا قارايمۇ قويمايتتى .

1 ئەركىن ناھايىتى كىچىك چېغىدىلا يېتىم قېلىپ ، بوۋىسىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولىدۇ . بوۋىسىنىڭ ئۇنى باشقۇرۇشى قاتتىق بولۇپ ، ئۇ 3—4 ياشقا كىرگەندىن تارتىپ ساۋات چىقىرىشقا كىرىشەدۇ . يەتتە يېشىدا مەكتەپكە كىرىدۇ ، ئۆگىنىش نەتىجىسى ئىنتايىن ياخشى بولۇپ ، ئوقۇتقۇچىسى دائىم ئۇنى : «ۋاقىتنى ئالتۇندەك قەدىرلەيدىغان بالا» دەپ ماختايدۇ . ۋاقىتنى قەدىرلەش ، ئۇنىڭ ئۆگىنىشتە ياخشى بولالىشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى ئىدى .

4 . كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئائىلىڭىزدىكى كىشىلەرنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىنى رەتلىك ۋە باش -

ئاخىرى ماسلاشقان ھالدا ئېيتىپ بېرىڭ . كىشىلەرنىڭ چىرايى - شەكلى ، قىياپىتى ، يۈرۈش - تۇرۇشىدىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى چىڭ تۇتۇپ تەسۋىرلەشكە دىققەت قىلىڭ . ئەگەر ئائىلىڭىزدە ئادەم سانى كۆپ بولسا ، ئاساسلىق بىرنەچچە ئادەمنى تەسۋىرلەڭ ، ئاخىرىدا چىرايلىق قىلىپ يېزىڭ . 5 . تۆۋەندىكى «تۆت بۇرادەرنىڭ سۆھبىتى» نى ئوقۇپ چۈشىنىۋېلىڭ .

تۆت بۇرادەرنىڭ سۆھبىتى

بىر كۈنى كەچتە ، چېكىت ، پەش ، سوئال ، ئۈندەش قاتارلىق تۆت بۇرادەر ئۆز رولى ھەققىدە قىزغىن بەس - مۇنازىرە قىپتۇ ، بۇ مۇنازىرىدە بىرىنچى بولۇپ ئۈندەشجان سۆز ئېلىپ :

— ئاڭلاڭلار ، ھەي بۇرادەرلەر ، خالايسىز ! مەنسىز ھېچقانداق ئەسەر ئۆزىڭىزنىڭ بەدىئىي قىممىتىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ . مەن پۈتمەس - تۈگىمەس ھاياجانغا تولغانمەن ، شۇڭا ئوقۇرمەنلەرنى چوڭ - قۇر تەسىرلەندۈرەلەيمەن ، ئۇلاردا كۈچلۈك مۇھەببەت ، غەزەپ - نەپرەت قوزغىيالايمەن ؛ ئەگەر مەن بولمىسام ، ھەر كىم ئوقۇغان ئەسەرلىرىدىن ھېچقانداق ھۇزۇر ئالالمايدۇ ؛ بەدىئىي ئەسەرلەر بىلەن باشقا ئەسەرلەرنىڭ پەرقىنىمۇ ئاجرىتىۋالالمايدۇ . شۇڭا ، مېنىڭ بۇ يۈم ھەممىڭلاردىن ئېگىز ۋە ئۆزۈممۇ قاۋۇل ، — دەپتۇ كۆرەڭلىگەن ھالدا .

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان چۆچۈرە قۇلاقنىڭ قېنى قىزىپ ھەم ئوتتۇردىغا سەكرەپ چىقىپ :

— نېمە دەيسىز ؟ ئەسەردە ئەگەر مەن بولمىسام ، قىزىق ، چىرايلىق ، گىشى سوئال قويمىسام ، ئوقۇرمەنلەر قانداق قىلىپ چوڭقۇر ئويغا پاتسۇن ؟ ! قانداق قىلىپ ھېكمەت مېغىزىنى چاقسۇن ؟ ! ھەرقانداق كىشى ئەسەر ئوقۇغاندا ، چوقۇم «نېمە ئۈچۈن ؟» دېگەننى ئويلايدۇ .

شۇڭا ، بۈگۈنكى پەننىڭ تەرەققىياتى پەقەت مەن ئارقىلىقلا مەيدانغا كەلگەن ، — دەپتۇ .

ئېھتىمال ، سوئالنىڭ سۆزى پەشكە ياقمىغان چېغى ، شۇڭا ئۇ ئۆپكىسى سەل ئۈرۈلگەندەك بولۇپ ئوتتۇرىغا چۈشۈپتۇ :

— ئاغىنىلەر ! سىلەردە ئىنساپ بارمۇ ؟ ئەجەبا ، ئىككىڭلار ئۆ-

زۇڭلارنىلا ماختاپ ، مېنىڭ تۆھپەمنى يوققا چىقارماقچىمۇ سىلەر ؟

ھەممىڭلارغا قارىغاندا ئەسەرنىڭ ماڭا كۆپرەك ئېھتىياجى چۈشىدىغان-

لىقىنى كىم بىلمەيدۇ ؟ ئەگەر مەن ھەر بىر دوقمۇشتا بېكەت قۇرمى-

سام ، سۆز بىلەن سۆزنى ئايرىپ تۇرمىسام ، ئەسەر لەڭمەندەك ئۇزد-

-راپ كەتمەمدۇ ؟ ئوقۇرمەنلەر ئوقۇپ چارچاپ كەتمەمدۇ ؟ ھەتتا خاتا

ئۇقۇم پەيدا بولۇپ ، ئۆلۈم ئىشىمۇ كېلىپ چىقمامدۇ ؟ نېمىشقا بۇنى

نەزەرگە ئالمايسىلەر ؟ — دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ .

سورۇن ئەھلى غۇلغۇلا قىلىپ ، چۇقان كۆتۈرۈشۈپتۇ . دەل شۇ

چاغدا چېكىتنىڭ قېنى ئۆرلەپ ، پەيلىنى بۇزۇپ سۆز باشلاپتۇ :

— ئەتىگەندىن بېرى تىنچ ئولتۇرسام ، ھەممىڭلار سۆزلىدىڭلار .

مېنىڭ ئىسمىمنى تىلغا ئېلىپمۇ قويمىدىڭلار . مەن يا مۇساپىر ، يا

يېتىم ئەمەسقۇ . ھەممىڭلارنىڭ دېگىنى بىمەنە قۇرۇق گەپ ، مەن

بولمىسام ھېچقايسىڭلار كارغا كەلمەيسىلەر ، ئەگەر كىمدە كىم مېنى

ئۆز ئەسىرىگە قوشمىسا ، تۈگىمەس سەپەرگە راۋان بولىدۇ . ئۇ چاغدا

سىلەرمۇ تىنماي مېڭىپ ، نىشانغا يېتەلمەي ئۆلۈپ قالسىلەر ، شۇڭ-

لاشقا مېنى چېكىت ، دەيدۇ .

سورۇن بۇزۇلدى ، بۇرادەرلەر بىر - بىرىگە قېيىداپ ، ھەر

تەرەپكە قىيىدايدى . دەل مۇشۇ چاغدا گرامماتىكا بوۋاي قەددىنى رۇس-

لاپ يېتىپ كەلدى ، ئۇ نۆت دوستىغا نەسىھەت قىلدى :

— دوستلار ، ھەممىڭلار تەڭ كۈچكە ئىگىسىلەر ، سىلەرسىز

كىتاب ، ئەسەر ، ماقالە ... پۈتمەيدۇ . خەلق ئىچىدە : «ئىش ئۆملۈك-

تە ، كۈچ بىرلىكتە» دېگەن ماقال بار . شۇڭا ، سىلەردە كۈچ ۋە دىل

بىرلىكى بولۇشى كېرەك . شۇ چاغدىلا ھەممە ئىشتا ئۇتۇق قازىنالايسى-

لىر .

سۆزلەرگە ئىزاھات

ئا

ئاياز — قەھرىتان قىش پەسلى ، قىش .
م : ئاقتى ئەگىز ، كەلدى كۆكلەم كەتتى ئاياز ،
تۇرنىلارمۇ توي تارتىشىپ قىلدى پەرۋاز .
ئالاھەزەل — تەخمىنەن ، قىياس قىلىنىشىچە ، مۆل-
چەرلىنىشىچە .
م : ئارىدىن ئالاھەزەل ئىككى يىل ئۆتكەندە ئاندىن
قولۇمغا تەگدى .

ب

بەجا كەلتۈرمەك — بىرەر ئىشنى ، تاپشۇرۇقنى جايدا
ئورۇندىماق ، ئىجرا قىلماق ، ئەمەلگە ئاشۇرماق ، ئادا قىل-
ماق .
م : بۇ ۋەزىپىلەرنى كېچىكتۈرمەي بەجا كەلتۈرمەن .

د

دەرمەھەل — قىسقا مۇددەت ئىچىدە ، دەرھال .
م : بىز بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈۋاتقىنىمىز ئۈچۈن

دەرمەھەل گەپ قىلالىمىدىم .

دەرگۇمان — گۇمانلىنىپ ، گۇمان ، شۈبھە بىلەن .
م : مەن ئۇنىڭغا تازا ئىشىنەلمەي ، دەرگۇماندا بولۇۋا .

تىمەن .

پ

پالۇبا — پاراخوتنىڭ ئۈستىدىكى كەڭ سەينا .
م : ماتروسلار پالۇبىدا ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىشىۋا .

تاتتى .

ج

جىلۋە — ① گۈزەل ، نازا كەتلىك ھەرىكەت . ②
رەڭمۈرەڭ تاۋلىنىش ، كۆركەم كۆرۈنۈش .

م : ئۇنىڭ كۆزلىرىدە خۇشاللىقنىڭ جىلۋىسى ياندى .

جۇشقۇن — ① جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ، دولقۇنلىغان ،

مەۋج ئۇرغان . ② قايناق ، قىزغىن ، كۆتۈرەڭگۈ ، روھ-
لىق .

چ

چەۋەنداز — ① ئات مىنىش ، ئات چاپتۇرۇشقا ماھىر ،

ئات ئۈستىدە ئويۇن كۆرسىتىش سەنئىتىنى ئىگىلىگەن ئا .

دەم . ② يېتىشكەن ، چاققان ، ماھىر ، ئۇستا .

م : چەۋەنداز يىگىت

ز

- زوق — ① ئېستېتىكىلىق لەززەت بېغىشلايدىغان نەر-
سىلەر تەسىرىدىن كىشىدە پەيدا بولىدىغان ياخشى كەيپىد-
يات ، ھۇزۇر ، شەۋق ، زوق ئالماق .
م : مەن يېقىملىق مۇزىكىلارنى زوق بىلەن ئاڭلايمەن .
② ئىشتىياق ، ھەۋەس ، قىزىقىش .
م : بۇنىڭغا ئىنتايىن زوقۇم كېلىۋاتىدۇ .

س

- سادا — ① تاۋۇش ، ئاۋاز ، ئۇن . ② جاۋاب ، ئىند-
كاس .
م : ئۇنىڭدىن ھازىرغىچە ھېچقانداق سادا چىقمىدى .

ق

- قەدەر — ① كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشىلگەن ئابروۋى ،
شۆھرەت ، ھۆرمەت ؛ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورۇن ، نوپۇز .
② ئەھمىيەت ، قىممەت .
م : ئالتۇن قەدرىنى زەرگەر بىلەر (ماقال)

ك

- كەيپ — ① روھىي ھالەت ، كەيپىيات ، مەجەز .
② كىشىنىڭ بىرەر نەرسە ياكى ھادىسىدىن زوقلانغان ،

ھۇزۇرلانغان ، راھەتلەنگەن روھىي ھالىتى ، زوق .
م : سېنىڭ كەيپىڭ نېمانچە سۇس ؟ تاغ ھاۋاسى كىشىدە-
گە ئۆزگىچە بىر خىل كەيپ ئاتا قىلاتتى .

ھ

ھەققانىي — ئادالەتلىك ، ئادىل .
م : بىز ھەققانىيەت تەرەپدارلىرى .
ھەسەت قىلىش — كۆرەلمەسلىك ، ئىچى تارلىق قىلىش .

م : ھەسەتخورلۇق بىر خىل يامان ئىللەت .
ھاقارەت قىلىش — تىللاش ، بېھۇدە ئازار بېرىش .
م : ھاقارەتلىك تۇرمۇشتىن ، ساداقەتلىك ئۆلۈم ياخشى
(ماقال) .

ئۆ

ئۆم — ئىناق ، ئىتتىپاق ، بىرلىك .
م : ئىش ئۆملۈكتە ، كۈچ بىرلىكتە (ماقال)

ئۇ

ئۇيۇلتاش — مۇستەھكەم ، ئىتتىپاق .
م : ئۇلار ئۇيۇلتاشتەك ئىتتىپاقلاشقان .

ئۇ

ئۈستەك — بىرەر نەرسىنىڭ باھاسى چىقىمىغاندا ئۈس-
تىگە قوشۇپ بېرىلىدىغان پۇل ياكى نەرسە .

ۋ

ۋولقان — يەر ئاستى جىسىملىرىنىڭ ھەرىكىتى تۈپەي-
لىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغان ئوت ، ئېرىگەن مەدەنلەر .

ئۇستەك
ۋولقان